

P. SZABÓ BÉLA

egyetemi tanár

(<https://orcid.org/0000-0003-4264-6574>)

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék

University of Debrecen, Faculty of Law, Department of Legal History

szabo.bela@law.unideb.hu

VÍVÁS A KORAI ÚJKOR EURÓPAI EGYETEMEIN ÉS AKADÉMIÁIN A TANULT VÍVÁS SZÍNEVÁLTOZÁSAI

Várnay Ernő, egy vívó européer 70. születésnapjára

Az egyetem-, mentalitás- és részben sporttörténeti kérdésfelvetéseket egyesítő tanulmány arra keresi a választ, hogy a korai újkorban milyen szerepet töltött be a vívás az európai egyetemek hallgatóinak életében, hogyan viszonyultak az egyetemek a hallgatók fegyverviseléséhez és a fegyveres rendbontások problémájához. A kezdeti tiltások után a vívás-tanítás fokozatosan helyet kapott az egyetemek és akadémiák curriculumumaiban és az ilyen módon elsajátított „szabályozott” vagy „tanult” vívás jelentősen hozzájárult az önmagát privilegizált társadalmi rétegnek tekintő egyetemi diákság viselkedéskultúrájának konszolidálásához.

Kulcsszavak: vívástörténet, vívómesterek, hallgatói összecsapások, párbaj, nemesi exercitiumok, lovagi akadémiák, Kavalierstour

FENCING AT EUROPEAN UNIVERSITIES AND ACADEMIES IN THE EARLY MODERN PERIOD. THE IMPORTANCE OF LEARNED FENCING. Combining the history of the universities with the history of mentalities as well as with the history of sport, this study seeks to examine the issue of the role of fencing in the lives of students at European university campuses in the early modern period, showing hereby how the universities dealt with the challenge of students' weapons and armed disorder. In the wake of the the initial impetus of prohibitions, the instruction of fencing was gradually incorporated into the curricula of the universities and of the academies. In the process it is pointed out how "regulated" fencing hereby acquired a status contributing significantly to the consolidation of a culture of behaviour among university students who considered themselves a privileged social class.

Keywords: history of fencing, fencing masters, student clashes, duels, noble exercises, Knights Academies, Grand Tour

Beérkezett: 2021. 02. 15.

Közlésre elfogadva: 2021. 05. 15.

Copyright GERUNDIUM

*Bevezetés***A kora újkori egyetemi hallgatóság és a fegyverek**

A kora újkori Európában sok helyen és közösségben az erőszak és a fegyveres összecsapás békeidőben is a mindennapokhoz tartozott, ezért a fegyveres küzdelmek fogásainak ismerete elengedhetetlen volt a korabeli férfiak egyes rétegei számára. Természetesen a nemesi rend tulajdonította a legnagyobb jelentőséget a fegyverek viselésének. Ezt a lehetőséget olyan rendi kiváltságoknak tekintették, amely lehetővé tette számukra, hogy saját maguk életét és tisztességét, valamint rendjük és a közösség becsületét megvédjék.¹

De a fegyverek nem csak a nemesség tagjai számára voltak fontosak. A korábbi tradíciókra támaszkodva a kora újkori városok férfi lakossága is – társadalmi státusztól függetlenül – csak nagyon ritkán hagyta el a házat fegyver nélkül. Különösen a városokban élő fiatalabb korosztályokra volt jellemző a fegyverviselés és a fegyverekkel kapcsolatos készségek versengő szellemű (agonális) küzdelmekben való összemérése. A férfiaság kora újkori koncepciójának megfelelően az önvédelmi- és küzdőképesség, valamint az ügyesség bizonyítása a fiatalok férfias önképének legfontosabb összetevője volt. Különösen igaz volt ez az Európa egyetemi székhelyeit hosszabb-rövidebb időre felkereső diákokra, akik életük ezen szakaszában saját magukkal egyívású ifjakkal éltek többé-kevésbé szoros közösségben.

Az, hogy a kora újkori egyetemi hallgatók – a források szerint – gyakran használták testi erejüket és fegyvereiket, elsősorban arra vezethető vissza, hogy társadalmi státuszuk és férfi mivoltuk elismertetésére törekedtek. Tekinthetők ezek az erőszakos cselekedetek bizonyos értelemben teátrális beavatási szertartásoknak, vagy azok részeseméneinek, a felnőtté válás bizonyítékainak. A társadalmi és törvényes normák erőszak és agresszió általi áthágása azonban egyúttal a függetlenség, a bátorság és az erő demonstrálását is jelentette.²

Bár a korabeli férfiasság-felfogás tulajdonképpen társadalmi rétegeken átívelő volt, az hogy az egyetemi hallgatók általában kardokat és törököt hordtak, megkülönböztette őket a városi az alsóbb osztályoktól, például a kézműveslegényektől,³ és közelítette őket a privilegizált nemességhez, amely rend önképéhez és életviteléhez mellőzhetetlenül hozzátartozott a vívás és a vívástudás.

¹ Oliver WÄLDINGER, „Fechtkunst”, in *Enzyklopedie der Neuzeit*, 3, (Stuttgart–Weimar: Verlag J. B. Metzler, 2006), 859.

² Elke LIERMANN, „Mit Mantel und Degen. Studentisches Fechten im frühneuzeitlichen Freiburg/Br.”, in *Frühneuzeitliche Universitätskulturen. Kulturhistorische Perspektiven auf die Hochschulen in Europa*, Hg. Barbara KRUG-RICHTER und Ruth-E. MOHRMANN, Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte, H. 65, 31–51 (Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 2009), 35.

³ Barbara KRUG-RICHTER, „Von Messern, Mänteln und Männlichkeit: Aspekte studentischer Konfliktkultur im frühneuzeitlichen Freiburg im Breisgau”, *Wiener Zeitschrift zur Geschichte der Neuzeit* 4 (2004): 26–52, 29.

A hallgatók cselekedeteit befolyásoló központi érték a becsületük volt, melynek védelméért készek voltak akár fegyveresen is fellépni. A férfiak becsületkódexe különösen a fiatal férfiakat, köztük az egyetemistákat arra készítette, hogy bizonyos kihívásokra testi erővel és fegyverük használatával válaszoljanak. A korabeli férfiaság-felfogás immanens része volt a fegyverviselés és a fegyverek szakavatott használata. Ha egy fiatal ember a csoportján belül teljes értékű férfiként akarta elismertetni magát, ezt a kora újkori városokban a fegyverforgatásban való jártasságával bizonyíthatta elsődlegesen. Ennek megfelelően sokszor csekély ok is elegendő volt, hogy a fegyverek előkerüljenek, és ez növelte a városokban előforduló fegyveres civakodások számát.⁴

A vágó- és szűrőfegyverek, mint a különböző típusú kardok és török a 16. század végétől kezdődően az egyetemi diákok szokásos felszereléséhez tartoztak az európai egyetemi városokban, s ezekhez a 17. század kezdetétől néha lőfegyverek is társultak.⁵

A 16–17. századi hallgatói miliőben a fegyverek tehát bizonyosan központi szerepet játszottak. A diákok számára a kardok és török sokkal többet jelentettek, mint pusztán védekezésükre szolgáló eszközöket. Hiszen a fegyverképeség nemcsak a férfiak, hanem bizonyos társadalmi osztályok előjoga is volt, akik körébe a kora újkori diákok (a polgári és más nem nemesi származásúak) is beletartoztak. Ennek megfelelően nem pusztán férfiaságuk demonstrálása céljából hordtak fegyvert maguknál, hanem státuszszimbólumként („*signum nobilitatis*”) is.⁶

Egy esetleges fegyveres összetűzés ugyanakkor lehetőséget kínált a *studiosi* számára, hogy bátorságukat és ügyességüket bizonyítsák, és összemérjék erejüket másokkal. (A pusztán kézzel való verekedésről alig szólnak a korabeli források a hallgatók civakodásai kapcsán, ami persze nem zárja ki ezek gyakoriságát sem.) A fegyver mindig is hozzátartozott az egyetemisták szokásos felszereléséhez, viseletéhez, és ha már kéznél volt, súlyosabb esetekben könnyen bevetésre is kerültek ezek a veszélyes eszközök. (A középkor végén és a korai újkorban a városi környezetben egyébként is ritkán jelentek meg a férfiak, nemesek, polgárok vagy kézművesek fegyver nélkül.)⁷

A becsületet védő vagy esetleg sportcélú vívópárharc – annak ellenére, hogy meglehetősen veszélyes volt – Európa összes kora újkori egyetemi városában nagy népszerűségnek örvendett a merészebb diákság körében. Viszonylag olcsón lehetett pengét vásárolni, és gyakorlatilag minden diák szobájában Spanyolországtól a német egyetemi városokig fellelhetőek voltak a vívás kellékei. Az egyetemi városok arra kiválasztott köz-

⁴ Barbara KRUG-RICHTER, »Manns genug!« Konflikte um Männlichkeit in der frühneuzeitlichen Stadt», in *Wertekonflikte – Deutungskonflikte. Internationales Kolloquium des Sonderforschungsgebiets 496 an der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster*, Hg. Barbara STOLLBERG-RILINGER und Thomas WEL- LER, *Symbolischer Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme* 16 (Münster: rhema, 2007), 249–268.

⁵ Oskar F. SCHEUER, »Das Waffentragen auf Deutschlands Hohen Schulen. Ein Beitrag zur deutschen Kulturgeschichte», *Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde*, 9, 2, (1921): 58–68., 61.; KRUG-RICHTER, »Von Messern...», 27.

⁶ SCHEUER, »Das Waffentragen...», 64.,

⁷ LIERMANN, »Mantel...», 32.

tereinek vagy félreeső területeinek csendjét esténként gyakran zavarta meg a pengék harci zaja jelezvén, hogy a diákok nem tudtak ellenállni a versengés izgalmának, illetve az elégtétel vágyának.⁸

A kora újkori egyetemi városok levéltáraiban az utóbbi évtizedekben feltárt források ugyanakkor azt igazolják, hogy az ún. formalizált párbajok 18. századi elterjedése előtt is igencsak érvényesültek bizonyos íratlan szabályok, amelyek keretei között a férfias konfliktusok ideális esetben lerendezendők voltak. Az egyetemi városok utcáin, terein és a gyakorlat által kijelölt területein lezajlott hallgatói perpatvarok azonban azt is igazolják, hogy a 16. századtól kezdődően a „tanult” vagy „szabályozott” vívás egyre jelentősebb szerepet kapott a diák-perpatvarokban. A hallgatók már nem spontán és minden szabály nélkül estek egymásnak vitáik rendezése céljából – mint az történt a középkor egyetemi miliójében –, hanem az ún. „tanult vívás”, amely a 16. század folyamán Itáliából szivárgott be és vált uralkodóvá a német-, illetve más európai egyetemek diákjainak küzdelmeiben, jelentős ösztönző és egyúttal korlátozó szerepet kapott a hallgatók erőszakkal átítatott világában.⁹

Mentalitástörténeti alapok

A középkori és korai újkori hallgatói kultúra kutatása az utóbbi években rendkívül jelentős felfutást mutat. Korábbi nagyívű összefoglalások mellett¹⁰ ez utóbbi évtizedekben részletekbe menő vizsgálatok tárgyává váltak a kora újkori diákok mindennapjai, köztük a nézetletérések elrendezésének módozatai is.¹¹ Míg a régebbi irodalomban elsősorban a városi békét lépten-nyomon megzavaró, fegyvelmezetlen, részegeskedő és gyorsan fegyver után kapó kora újkori „barbár” egyetemi diák képe rajzolódott ki,¹² az újabb irodalom a korabeli hallgatói deviancia kapcsán egyöntetűen abból indul ki, hogy azt csak a kor tipikus erőszak-kultúrájának tükrében szabad értékelni. A hallgatói fegyveres csetepatékat nem lehet csak a fizikai erőszak fékezhetetlen kitöréseiként érté-

⁸ Steven J. OVERMAN, „Sporting and Recreational Activities of Students in the Medieval Universities”, *Facta Universitatis, Series: Physical Education*, 1, 6, (1999): 25–33., 29–30.

⁹ Elke LIERMANN, „Muffen, Wetzten, Raupen. Freiburger Studentenhändel im 16. und 17. Jahrhundert”, in *Feinde, Freunde, Zechkumpane. Freiburger Studentenkultur in der Frühen Neuzeit*, Hg. Tina BRAUN und Elke LIERMANN, Münsteraner Schriften zur Volkskunde/Europäische Ethnologie, 29–120 (Münster–New York–München–Berlin: Waxmann, 2007), 98.; LIERMANN, „Mantel...”, 35.

¹⁰ Összefoglalóan vö. Rainer A. MÜLLER, „Studentenkultur und akademischer Alltag”, in *Geschichte der Universität in Europa 2*, Hg. Walter RÜEGG (München: C.H. Beck, 1996), 263–286.

¹¹ A diákok közötti ellentétek feloldásával kapcsolatos irodalomból vö. Stefan BRÜDERMANN, *Göttinger Studenten und akademische Gerichtsbarkeit im 18. Jahrhundert* (Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1990).

¹² A megfékezhetetlen kora újkori diákság képét csak az erősen ritualizált párbaj, mint vitarendezési módozat 18. század végétől megfigyelhető elterjedése és uralomra jutása módosította az irodalomban. De a hangsúlyozott kontraszt csak még inkább kiemelte a 16–17. század hallgatói világának vadságát. Vö. Ute FREVERT, *Ehnenmänner: Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft* (München: C.H. Beck, 1991).

kelni ebben a korban, hanem társadalom- és mentalitástörténeti összefüggésekbe kell helyezni.¹³

A legújabb kutatásokból az tűnik ki, hogy a korábban ötletszerű, minden szabályt nélkülöző összecsapásokként jellemzett, erőszakba torkolló hallgatói civakodások jelentős része korántsem szabályok nélkül zajlott le, még akkor sem, ha nem a korabeli párbaj-irodalom formális előírásait követték. A *fair* harccal kapcsolatos elképzelések, amelynek szabályai esetleg a lovagi középkorban lefektetett előírásokban gyökereztek, valószínűleg a kora újkori európai egyetemi diákok hozzáállását is meghatározták. Ezen normák figyelembevételével dőlt el, hogy egy összecsapást a szemben álló felek és a jelenlévő tanúk elfogadhatónak tartottak-e vagy sem, hogy igénybe vették-e és mikor egy pártatlan harmadik fél vagy bírói szervek közrehatását.

Az Európa különböző egyetemi városaiban feltárt esetek jelentős részében megfigyelhető, hogy a férfias összetűzésekben nagy szerepet kaptak bizonyos szimbolikus aktusok és ritualizált cselekvések, amelyek különösen a fegyverek alkalmazásában meglehetősen egyértelműen kódolt és ezáltal kötelező kereteket határoztak meg. Ebben a vonatkozásban a hallgatói vitarendezési megoldások beleilleszkedtek egy korabeli kulturális kontextusba, amely éppen a konfliktusok lerendezése és szabályozása vonatkozásában saját normákat állított szembe a politikai hatalom által kiadott rendelkezésekkel. Azt, hogy a fizikai erőszak ebben a korban az ellentétek férfias megoldásának egyik legitim eszköze volt, bizonyítja a megengedhetetlen és a „tisztességes” összecsapások közötti korabeli – jól felismerhető – megkülönböztetés is.¹⁴

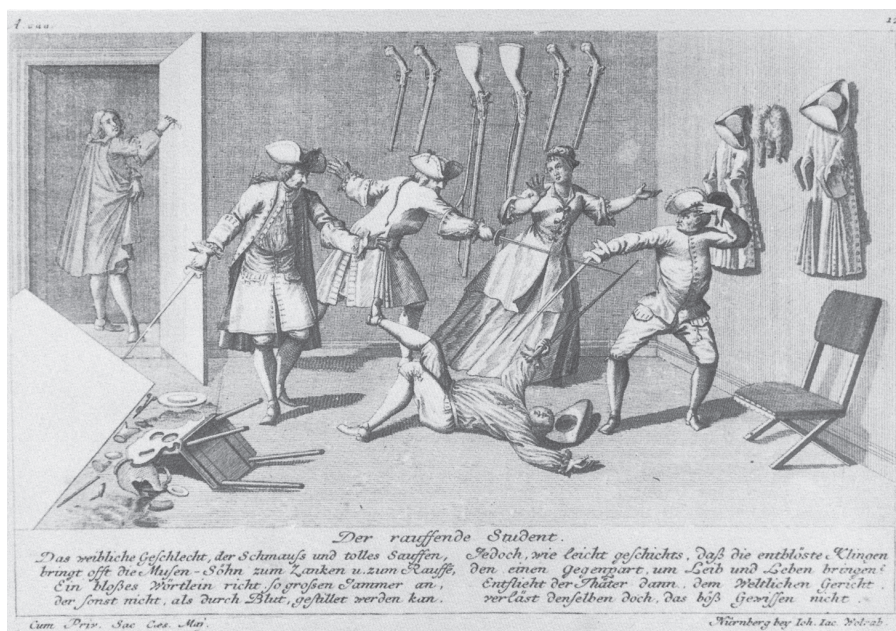
Tanulmányomban azt a kérdést kíséreltem meg korlátozott számú egykorú forrás segítségével vizsgálni, hogy hogyan jelent meg és fejlődött a „szabályozott-tanult vívás” az európai – különösen a német – egyetemeken, és ennek a fejlődésnek milyen kihatása lehetett a hallgatói nézetletérések rendezésének kultúrájára?

Az európai vívásművészet történetének vázlata

Mielőtt az egyetemek, az egyetemi városok, a diákok és a vívás kora újkori, viszályokkal teli világába betekintenénk, röviden foglalkozzunk az európai vívásművészet meghatározó stílusirányzataival, hiszen ezek korszakokként jelentősen befolyásolták az intézmények és az egyetemi hallgatók víváshoz fűződő viszonyát, az elsajátított képességek konfliktusos helyzetben vagy pusztán időtöltésként történő alkalmazását.

¹³ KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, 30–31.

¹⁴ Michaela HOHKAMP, „Grausamkeit blutet, Gerechtigkeit zwackt: Überlegungen zu Greinziehung zwischen legitimer und nicht-legitimer Gewalt, in *Streitkulturen: Gewalt, Konflikt und Kommunikation in ländlichen Gesellschaft (16.–19. Jh.)* Hg. Magnus ERIKSSON und Barbara KRUG-RICHTER (Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 2003), 59–79.

1. ábra. A dulakodó hallgató¹⁵

Az alábbiakban vívásművészet alatt – a kora újkori felfogást követve – azt a tanult képességet érthetjük, ami lehetővé tette a vágó- és szúrófegyverek technikai és stratégiai szabályok szerinti eredményes használatát.¹⁶

A városi vívómesterek korszaka, a régi „német iskola”

Közismert tény, hogy a középkorban az ellenfelek háborúban és békében a két kézzel tartott hosszú karddal küzdöttek egymással és páncéllal és pajzsokkal védték ki az ellenfél csapásait. Az ilyen nehéz kardok kaptak szerepet a középkorban a később ún. „német (közép-európai) iskola” szerinti viadalokban is, amelyek elsődlegesen a lovagi tornák küzdelmeinek egy bizonyos szakaszát, illetve az igazságszolgáltatás szerves részét képező ügydöntő párbajokat jelentették. Ezen viszonylag lassú mozgást igénylő formánál elsősorban az erő kapott szerepet, amellyel a küzdő fél lesújtott, és az ügyességnek, a képzettségnek viszonylag kis jelentősége volt,¹⁷ hiszen a gyors reakciót már maga

¹⁵ https://de.m.wikipedia.org/wiki/Datei:Dendrono_-_Der_rauffende_Student.jpg Hozzáférés: 2021. 04. 15.

¹⁶ WALDINGER, „Fechtkunst”, 859.

¹⁷ Ennek ellenére a 13. saeculumban ezen tudásnak is bizonyos értelemben művészet-jelleget tulajdonítottak (ars dimicatoria). Heidemarie BODEMER, *Das Fechtbuch: Untersuchungen zur Entwicklungsgeschichte der bildkünstlerischen Darstellung der Fechtkunst in den Fechtbüchern des mediterranen und westeuropäischen Raumes vom Mittelalter bis Ende des 18. Jahrhunderts*, PhD-Arbeit, Philosophisch-Historischen Fakultät der Universität Stuttgart, 2008, 30.; H-P HILS, „Fechten, Fechtwesen”, *Lexikon des Mittelalters* 4 (Stuttgart–Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1999), 325.

a páncélzat sem tette lehetővé. Ez a vívásforma meglehetősen korlátozott lehetőséget adott a harci technikai variációk kifejlődésének. Ugyanakkor a 15. század közepéig Európa-szerte a hosszú kard uralta a csatamezőket, lovagi tornákat és isteníeleti párviadalokat. A lőfegyverek fejlődése az ilyen jellegű vívást a harci játékok területére száműzte, de a küzdők páncélzattól való megszabadulása egyúttal a kardvívó-technika bizonyos fejlődésének is teret engedett.¹⁸

A tradicionális, európai elterjedtsége ellenére „német iskolának” nevezett kétkezi technika szerinti vívás továbbfejlődését jelentősen ösztönözte, hogy a párharcok a 16. századig megőrizték ügödöntő (istenítéleti) szerepüket az igazságszolgáltatásban, hiszen aki legyőzte ellenfelét, a pert is megnyerte.¹⁹ Már a régi jogforrások (Szásztükör, Némettükör) megengedték a beperelt személynek, hogy vívómesterek (*Fechtmeister*, *schirmmeister*, *maistre joueux d’espée*) segítségével felkészüljön a párbajra, s ezt más jogforrások is lehetővé tették.²⁰

Ez a szokás a 13. század közepétől kezdődően hozzájárult egyrészt a vívómesteri foglalkozásnak az európai városokban, fejedelmi és nemesi udvarokban való elterjedéséhez,²¹ másrészt a 14. *saeculum*tól a kéziratos – az esetek többségében illusztrált – „vívókönyvek” (*Fechtbücher*) megjelenéséhez is bizonyos mértékig. Ezek a könyvek a vívásmódokat és a párharc lefolyását mutatták be, s részben számot tarthattak a szakma többi képviselőjének, de ugyanakkor a párharcokra felkészülni vágyóknak az érdeklődésére is.²² A 14. század elejétől német nyelvterületen számos olyan *Fechtbuch* jelent

¹⁸ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 31.; LIERMANN, „Muffen...”, 99, Uő., „Mantel...”, 36.

¹⁹ Korai gyakorlatára vö. Heinz HOLZHAUER, „Der gerichtlicher Zweikampf. Ein Institut des germanischen Rechts in rechtsethnologischer Sicht”, in Uő., *Beiträge zur Rechtsgeschichte*, htsg. Stefan Chr. SCHAAR und Andreas ROTH (Berlin: Erich Schmidt, 2000), 92–111. és az ott található irodalom, valamint Sarah Neumann, *Der gerichtliche Zweikampf: Gottesurteil – Wettstreit – Ehrensache*, Mittelalter-Forschungen 31 (Ostfildern: Jan Thorbecke, 2010); Hermann NOTTARP, *Gottesurteil-Studien* (München: Kösel-Verlag, 1956); Hans FEHR, *Der Zweikampf* (Berlin: Karl Curtius, 1908).

²⁰ Szász tükör II. 3, 2.: „*Ha olyasvalakit hívnak ki párbajra, aki fegyvertelenül jelent meg, és akit a szóban forgó ügy miatt nem idéztek meg, az, kérésére, amint a párviadalt kitűzték (és nem korábban), születési joga szerint kapjon haladékat, hogy felfegyverezhesse magát: mégpedig hat hetet a helyben lakó szabad nemesember, kettőt a miniszterialís és más szabad ember.*” (Schmidt József fordítása) Eike von REPGOW, *A Szász tükör*, közreadja BLAZOVICH László és SCHMIDT József (Szeged: Pólay Elemér Alapítvány, Csongrád Megyei Levéltár, 2005), 161–162.; NEUMANN, *Der gerichtliche...*, 90. Ugyanez volt a helyzet Angliában, Normandiában és Észak-Franciaországban. Vö. Christian JASER, „Der Bürger und das Schwert: Faktoren der städtischen Fechtschulkonjunktur im ausgehenden Mittelalter”, in: *Das Schwert – Symbol und Waffe. Beiträge zur geisteswissenschaftlichen Nachwuchstagung vom 19.–20. Oktober 2012, in Freiburg/Breisgau*, Hg. Lisa DEUTSCHER und Mirjam KAISER und SIXT WETZLER, 207–223 (Rahden/Westf.: Leidorf, 2014), 208.; Daniel JAQUET, „Six Weeks to Prepare for Combat: Instruction and Practices from the Fight Books at the End of the Middle Ages, a Note on Ritualised Single Combats”, in *Killing and Being Killed: Bodies in Battle. Perspectives on Fighters in the Middle Ages*, ed. Jörg ROGGE (Bielefeld: Transcript Verlag, 2017), 131–164.; H-P. HILS, „Fechten, Fechtwesen”, 326.

²¹ NEUMANN, *Der gerichtliche...*, 185–186.; JASER, „Der Bürger...”, 208.

²² H-P. HILS, „Fechten, Fechtwesen”, 326.; 1516 és 1721 között – a könyvnyomtatás révén – mintegy 50 olyan könyv és dolgozat jelent meg, amely a vívás mind tökéletesebb elsajátításának szolgálatát célozta. Vö. WÄLDINGER, „Fechtkunst”, 860. A vívással foglalkozó irodalom legkönnyebben elérhető,

meg, amely a német iskola tudáskincsét kísérelte meg továbbadni az érdeklődőknek,²³ s amelyek jellemzője gyakran az volt, hogy nemcsak a hosszú kard használatára tértek ki, hanem más fegyverek és a birkózás fogásait is ismertették.²⁴

A 14. századtól hosszabb-rövidebb ideig vívóiskolák is léteztek, ahol a nemesek a lovagi vívás fogásait sajátíthatták el, majd a polgárok kívánságára a 15. és 16. században a legtöbb német és svájci nagyvárosban megjelentek a letelepedett vívómesterek, annak ellenére,²⁵ hogy ekkoriban a polgárok érdeklődését már a lőfegyverek is jelentős mértékben felkeltették, mint azt a késő középkori és kora újkori lövészársaságok és -versenyek számának jelentős megszorodása is mutatta.

A fegyverjoggal felruházott szabad német birodalmi városokban a különböző fegyverekkel való bánás ismerete és egyúttal a vívástudás a szélesebb városi néprétegekre is jellemző lett, de természetesen a nemesek is képezték magukat.²⁶ A *Fechtmeister*ek a német városokban a város vezetése által engedélyezett és a „*schulrecht*” által szabályozott találkozóra jöttek időszakonként össze, ahol a tudásukat közönség előtt mutatták be.²⁷

A városokban eleinte polgári származású, harcedzett vándor vívómesterek szerveztek hírverési célból bemutatókat, illetve díjküzdelmeket (*schul*), amelyek keretében bárki ellen kiálltak. A *schul* szigorú, előre lefektetett szabályok szerint („*nach altem löblichen Fechterbrauch*”) zajlott a városok nagyobb terein és nagyon népszerűek voltak a lakosság körében.²⁸ A bemutatók mintegy felváltották a korábban városok által is megrendezett lovagi tornákat. Utóbb, különösen a 15. századtól kezdődően, a hivatásos vívómesterek azonban le is telepedtek a városokban és a fejedelmi udvarokban, sőt a félhivatásos mesterembereket is bevonva, regionális és interregionális vívótestvériségeket hoztak létre, és ezek a – nem utolsósorban a „kontárokat” kizárni szándékozó – szervezetek nemcsak a német és flandriai városokban, hanem Angliában és francia földön is létrejöttek.²⁹

imponáló gazdagságú tára: http://www.middleages.hu/magyar/harcmuveszet/treatise_database.php. Hozzáférés: 2021. 04. 30.

²³ A német vívókönyvek széles irodalmából lásd különösen Bodemer kiváló művészettörténeti indíttatású új disszertációja mellett összefoglalóan Dirk HAGEDORN, „German Fechtbücher from the Middle Ages to the Renaissance”, in: *Late Medieval and Early Modern Fight Books. Transmission and Tradition of Martial Arts in Europe (14th–17th Centuries)*, eds. Daniel JACQUET and Karin VERELST and Timothy DAWSON (London–Boston: Brill, 2016), 247–278.; Hellmuth HELWIG, „Die deutschen Fechtbücher. Eine bibliographische Übersicht”, *Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel* (1966), 1407–1616.; Rainer LENG, „Fecht- und Ringbücher”, in: *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters* 4/2, Hg. Hella FRÜHMORGEN-VOSS und Norbert H. OTT (München: C.H. Beck, 2009), 339–355.

²⁴ LIERMANN, „Mantel...”, 37–38.; Uő., „Muffen...”, 100.

²⁵ A svájci városok és a vívás kapcsolatára a 15–16. században vö. Walter SCHAUFELBERGER, *Der Wettkampf in der alten Eidgenossenschaft. Zur Kulturgeschichte des Sports vom 13. bis ins 18. Jahrhundert* (Bern: Paul Haupt, 1972), 141–149.

²⁶ BODEMER, *Das Fechtbuch*, 244.

²⁷ H-P. HILS, „Fechten, Fechtwesen”, 326.

²⁸ Friedrich DÖRNHÖFFER, „Albrecht Dürers Fechtbuch”, *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses*, 27, 6. H. (1910): XV–XVI.

²⁹ JASER, „Der Bürger...”, 209–210.

Ebben a tekintetben megjegyzendő, hogy a vívóiskola (*Fechtschule*) szó ebben az időszakban kettős jelentéssel bírt. Jelentette egyrészt az oktatást, de a nyilvános bemutatóvívásokat is ezzel a megjelöléssel illették a középkor végén. Ezek a bemutatók a legfontosabb és legkedveltebb nyilvános szórakozások közé tartoztak és valamennyi ünnep kísértői lettek a korabeli német városokban. De a nagyobb (fejedelmi) esküvőknek is állandó eseménye lehetett egy-egy látványküzdelem. A szokás elsősorban a 16. században virágzott, a 17. *saeculum*-ban azonban erősen visszaszorult.³⁰

Vagyis a középkor végén a városi vívóiskolák még nem voltak állandó intézmények, hanem egy iskola-tartási joggal rendelkező *Fechtmeister* vezetése alatt didaktikus és látványossági alapelemek keverékét jelentő időszaki városi események. Ezen rendezvényeken helyet kaphatott a nyilvános oktatás tompa fegyverrel a szemléltetés és utánzás révén, de részét képezhették a betanult bemutatóküzdelmek és a különböző vívók és iskolák képviselői közötti díjvívások is. Az iskolákra a város nagyobb, egyébként táncra vagy fegyverek tárolására szolgáló termeiben vagy szabad téren kerülhetett sor, és a vívómesterek bevételét az aktív résztvevők által fizetett „tandíj”, illetve a nézők belépti díjai jelentették.³¹

A kutatás mai állása szerint abból indulhatunk ki, hogy a középkor végén a vívómesterek hálózata egész Európára kiterjedt, és a vívómesterek – legalábbis reprezentációjukat tekintve – a többi nagy és elismert társadalmi-szakmai csoportokkal egy szinten álltak.³² Állhattak egy fejedelem vagy egy város alkalmazásában.

Mint azt több egykorú vívókönyv bizonyítja, a mesterek által tanított technika attól is függött, hogy komoly harcra készítettek fel, vagy csak játék céljából oktattak, illetve adott esetben egy bemutató (*schulfechten*) előtt álltak tanítványaik, vagy esetleg ők maguk is. Vagyis már a késő középkori vívási gyakorlatban, a vívóiskolák „tanmenetében” (és a megtanulandókat kodifikáló vívókönyvekben) is megjelenhettek a ludikus és/vagy agonális vonások.³³ A vívómestereknek kellett tevékenységük valamennyi terüle-

³⁰ DÖRNHÖFFER, „Albrecht Dürers...”, XV.

³¹ Christian JASER, „Ernst und Schimpf. Fechten als Teil städtischer Gewalt und Sportkultur”, in *Agon und Distinktion: Soziale Räume des Zweikampfs zwischen Mittelalter und Neuzeit*, Hg. Uwe ISRAEL und Christian JASER, *Geschichte: Forschung und Wissenschaft* 47, 221–242 (Münster: LIT Verlag, 2015), 222.; B. Ann TLUSTY, *The Martial Ethic in Early Modern Germany: Civic Duty and the Right of Arms*, *Early Modern History. Society and Culture* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), 211.; JASER, „Der Bürger...”, 210.

³² Daniel JAQUET, „Die Kunst des Fechtens in den Fechtschulen. Der Fall des Peter Schwyzer von Bern”, in: *Agon und Distinktion: Soziale Räume des Zweikampfs zwischen Mittelalter und Neuzeit*, Hg. Uwe ISRAEL und Christian JASER, *Geschichte: Forschung und Wissenschaft* 47, 243–257 (Münster: LIT Verlag, 2015), 243. A professzió nemzetköziségét igazolhatja többek között Martin Siber nyilatkozata, aki azt írja, hogy 1491-ben összeállított vívókönyvében egész Európa tudáskincsét, az „[aus] Vngern Behem Ýtalia / auß Frankrich Engellant vnd almania lauß rewßßen Prewßen Gretia / Hollant Profant” származó mesterek ismereteit kísérte meg összeírni. Kutatások igazolták például a 16. századi svájci városok tekintetében, hogy azokban hesseni, frank, szász, sziléziai, cseh, magyar, tübingeni, nürnbergi, augsburgi, kempteni, müncheni, drezdai, boroszlói, danckai, bécsi sőt krétai vívómesterek is megtalálhatók voltak. Vö. SCHAUFELBERGER, *Der Wettkampf...*, 142.

³³ JAQUET, „Die Kunst...”, 252. A kérdésről részletesen JASER, „Ernst...”, 221–241.

tén megvonni a határokat a komolyan vett („zu Ernst”) és a gyakorló/sportos („zu Schimpf”) célú vívás között.³⁴

Fontos tehát megállapítani, hogy bár a késő középkori és kora újkori városi hatóságok támogatták a vívástudás megszerzését polgáraik körében, a vívástanítás és -tanulás már ekkor sem állt feltétlenül csak a polgárok fegyverképességének biztosításával, a katonai kiképzéssel összefüggésben, és a vívómesterek iskolái sem voltak katonai jellegűek, hanem más tevékenységekkel együtt (célbalövés, labdajátékok, lovasversenyek) az egyre több szabadidővel rendelkező polgárság versengés- és izgalom iránti igényét is messzemenően kielégíthették.³⁵

Mint jeleztük, a vándor-, vagy egyes városokban megtelepedett, sok esetben más kézműves foglalkozást is űző vívómesterek már a 15. században céhszerű szervezeteket hoztak létre, amelyek közül ez első a majnafrankfurti volt, amelynek tagjai utóbb a *Marxbrüder* elnevezést kapták. Később jött létre a másik interlokális szervezet a prágai eredetű *Federfechter*-kör.³⁶ Mindkét társaság nemcsak polgárokat, hanem kézműveseket és diákokat is felvett a tagjai közé és szinte minden városban megtalálhatók voltak a „főfoglalkozású” tagjai, akik oktathattak is. A 16. században császári privilégiumot is kaptak, de ekkoriban a német hagyományos vívás már egyre inkább a spektakuláris jelleg felé mozdult el.³⁷

A *schul*-ok alkalmával az egyes *Fechtmeister*ek általában saját egyedi stílusukat oktatták, tehát egy egységes harci stílus nem alakulhatott ki. A „német iskolára” az volt a jellemző, hogy elsősorban az ellenfél lefegyverzésére, illetve erőteljes csapásokkal való harcképtelenné tételére irányult. Bár a „német iskola” folyamatosan fejlődött, de a küzdőstílus technikai szempontból nem ment át jelentősebb átalakuláson és lassan háttérbe is szorult. Az utolsó ezen „iskolához” köthető *Fechtbuch* 1612-ben jelent meg.³⁸

A „német iskola” fényének fokozatos kopásával párhuzamosan a 15. század második felében Itáliában egy a német stílustól teljesen eltérő, új vívásmód – a könnyű karddal és vívótőrrel művelt „új iskola” – fejlődött ki, amely a 16. *saeculum* folyamán a német területeken is áttört, ami azonban nem jelenti, hogy a nehéz kardokkal való küzdelem teljesen eltűnt volna. A városi polgárok védelmi kötelezettségeinek elsoványodásával a 17. évszázadban a régi „német iskola” teljes háttérbe szorulása azonban már egyértelmű volt, és ez magával hozta a vívócéhek, -társaságok megszűnését is. Közönség hiányában

³⁴ JASER, „Ernst...”, 233.

³⁵ TLUSTY, *The Martial Ethic...*, 211.; JASER, „Der Bürger...”, 210.

³⁶ KARL WASSMANNSDORF, *Sechs Fechtschulen (d. i. Schau- und Preisfechten) der Marxbrüder und Federfechter aus den Jahren 1573 bis 1614; Nürnberger Fechtschulreime v. J. 1579* (Heidelberg: Karl Groos, 1870).; HENNER HUHLÉ, *Die Entwicklung des Fechtens an deutschen Hochschulen. Ein Beitrag zur Geschichte der Schläger und der Sabelmensuren*, *Historia Academica* 5 (Nürnberg: Studentengeschichtliche Verlag, 1981), 16.; *Auf Deutschlands hohen Schulen: Eine illustrierte kulturgeschichtliche Darstellung deutschen Hochschul- und Studentenwesens*, Hg. R. FICK, (Berlin-Leipzig: Hans Ludwig Thilo, 1900), 209.; BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 58–60.; TLUSTY, *The Martial Ethic...*, 213–214.; H-P. HILS, „Fechten, Fechtwesen”, 326.

³⁷ LIERMANN, „Mantel...”, 37.; Uó., „Muffen...”, 100.

³⁸ LIERMANN, „Mantel...”, 39.

eltűntek a korábban nagy érdeklődés mellett megrendezett vívóbemutatók is.³⁹ A megszűnt vívócéhek helyébe esetenként helyi vívóiskolák léptek, amelyeket állandóra alkalmazott és fizetett vívómesterek vezettek.⁴⁰ Ez különösen az egyetemi városokban volt jellemző.

Tulajdonképpen abból indulhatunk ki, hogy a 16. évszázadtól kezdődően egyre inkább az egyetemi diákság képezte azt a közönséget, amely a változó fegyvertípusok és stílusok miatt állandó fejlődésben lévő vívásművészet iránt érdeklődést mutatott.⁴¹ Ebben az összefüggésben azt is kijelenthetjük, hogy a kora újkori egyetemi hallgatók nélkül az európai víváskultúra valószínűleg eltűnt volna, vagy jelentősen más hagyományokat közvetített volna az utókor számára.

Ahogy a polgárok által kedvelt hosszúkard hírneve elhalványult, az egyetemi és arisztokrata körökben felváltotta azt az itáliai alapokon a francia mesterek által kifejlesztett biztonságosabb vívóstílus, a törvívás. A 17. század folyamán a francia módszereket oktató vívómesterek állandó, fizetett állásokat kezdtek elfoglalni a fejedelmi és főnemesi udvarokban, egyetemeken, és a helyi vívóiskolákban, a hagyományos kardvívó iskolák pedig a piacok és vásárok ízléstelen mellékes műsoraiba szorultak vissza.⁴²

Az új (itáliai) iskola

Források hiányában az itáliai iskola kialakulásával kapcsolatban csak feltételezésekre hagyatkozik a modern irodalom is. Bár ismertek az itáliai városállamok vezető családjai közötti fegyveres összetűzésekbe torkolló hatalmi küzdelmek, amelyek létszükségletté tették egyes privilegizált rétegek számára a vívástudást, nem igazán tisztázták azok az igények és körülmények, amelyek egy egyszerűbb, ugyanakkor hatékonyabb harci metódus kialakulásához vezettek az egyes itáliai fejedelmi udvarokban alkalmazott vívómesterek kísérletező kedve és ötletgazdagsága révén.⁴³

A vívás fejlődésére nagy hatással volt a humanizmus eszmerendszere, amelynek hatására a 15. század végén a vívás egy újabb vonatkozásban kapott jelentőséget az egyes európai társadalmi körökben, ugyanis egyre inkább a testgyakorlás egyik formájaként

³⁹ LIERMANN, „Mantel...”, 40.; TLUSTY, *The Martial Ethic...*, 217.; Jan SCHLÜRMAN, „Entwicklungslinien der »deutschen« Fechtschule im Kontext der spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen europäischen Fechtkunst”, in *Jahrbuch der Deutschen Gesellschaft für Geschichte der Sportwissenschaft e.V.* (2011): 9–27, 16–17.

⁴⁰ Karl E. LOCHNER, *Die Entwicklungsphasen der europäischen Fechtkunst*, (Wien: selbstverlag, 1953), 18.

⁴¹ H-P. HILS, „Fechten, Fechtwesen”, 326.; WALDINGER, „Fechtkunst”, 861.

⁴² B. Ann TLUSTY, „Martial Identity and the Culture of the Sword in Early Modern Germany”, in: *Late Medieval and Early Modern Fight Books. Transmission and Tradition of Martial Arts in Europe (14th–17th Centuries)*, eds. Daniel JACQUET and Karin VERELST and Timothy DAWSON, 547–570 (London–Boston: Brill, 2016), 564.; BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 58.

⁴³ WALDINGER, „Fechtkunst”, 860.; LIERMANN, „Muffen...”, 103.; UÖ., „Mantel...”, 40.

tekintettek rá.⁴⁴ Ez vezetett ahhoz, hogy a középkor végén a fejedelmi nevelés és a tanult udvari ember képzése egyik alkotó elemének kezdték tekinteni.⁴⁵ Az új itáliai képzeleti ideál (*arma et litterae*) kompetenciát követelt meg nemcsak a tudományok, hanem a fegyverforgatás terén is.⁴⁶ A humanista nevelési koncepcióban a vívásnak tehát meghatározó jelentősége volt.⁴⁷

Az edzés, aminek eddig a harcra felkészítő szerepe volt, ekkortól bizonyos játék jelleget is öltött, vagyis a nem feltétlenül szükséges tevékenységek közé is besorolható. A vívás harci játékká, vagyis a test nem létfenntartás céljából végzett szabad tevékenységévé, az önmegvalósítás egyik lehetséges formájává vált. A humanizmus felerősítette azt a tendenciát, amely a vívást elszakította a pusztán katonai céljától, és sokan szórakozásból is űzni kezdték mind az udvari-arisztokratikus, mind a polgári és *plebeius* körökben. Az itáliai városokban a patricius családok reprezentációs céljait is szolgálták a vívóbemutatókat is felölelő ünnepségek. Megjelent a felfogás, amely a vívást is a művészetek közé sorolta (*scientia d'arme*).⁴⁸

A vívás művészetét elkezdték tudományosan, a matematika és a fizika elméletén, valamint az emberi test anatómiáján és fiziológiáján keresztül megközelíteni. Egy spekulatív, az értelmén keresztül megragadható olyan tudománynak kezdték tekinteni,⁴⁹ amely a megfelelő technikák ismeretén, valamint a támadás, a védekezés és az ellentámadás taktikai lehetőségein és ezek gyakorlati uralásán, a helyes mérték (*misura*) megtalálásán alapszik. A vívás művészetének elsajátításában már nem pusztán a mozdulatok utánzása lett a lényeg, hanem a technikai alapokat meg is kellett érteni, és értve megvalósítani. Különösen a lábmunka és a mozgásfolyamatok kaptak nagy figyelmet.⁵⁰

A reneszánsz idejében a vívás – német földön talán hangsúlyosabban, mint a latin területeken – eleinte kétkezi kardot alkalmazó harci művészet volt, amelynek lényege az erőteljes vágásokban és az ellenfél csapásainak kivédésében állt. Ezt azonban a

⁴⁴ A 16. századtól megfigyelhető egy lassú paradigmaváltás a harctechnikai könyvek tekintetében is, mivel az oktatási célú műveknél a harci jelleget egyre inkább háttérbe szorította ezen munkák sportos karaktere. Eltűntek belőle azon technikák, amelyek az ellenfél életének kioltására vagy súlyos sérülésére irányultak. Ugyanakkor egyes fegyvernemekre specializálódott munkák is megjelentek. DÖRNHÖFFER, „Albrecht Dürers...”, XVII.

⁴⁵ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 32.

⁴⁶ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 211.

⁴⁷ Emellett az udvari ember, a *cortegiano* egyik legfontosabb képességének a biztos fegyverforgatást tekintették, mint azt Castiglione is kijelentette: „...estimo che la principale e vera profession del cortegiano debba esser quella dell'arme...”. „Úgy ítélem meg, hogy az udvari ember legfőbb és igazi hivatása a fegyverforgatás kell, hogy legyen.” Vö. Baldassarre CASTIGLIONE, *Il libro del Cortegiano*, a cura di Emilio PICCOLO (Napoli: Vico Acitillo 124 – Poetry Wave, 2009), 28.

⁴⁸ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 34–35. Áttekintésre vö. Ken MONDSCHHEIN, „The Italian Schools of Fencing: Art, Science, and Pedagogy”, in: *Late Medieval and Early Modern Fight Books. Transmission and Tradition of Martial Arts in Europe (14th–17th Centuries)*, eds. Daniel JACQUET and Karin VERELST and Timothy DAWSON, (London–Boston: Brill, 2016), 280–324.

⁴⁹ WALDINGER, „Fechtkunst”, 860.

⁵⁰ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 35., 211.

16. században előbb Itáliában, majd a 17. *saeculum*ban különösen Franciaországban egy kecses, könnyű fegyvereket alkalmazó szúróvívás váltotta fel,⁵¹ amely tehát tudományos alapon részletesen kidolgozott szabályokon alapult. Ennek alapfegyvereként az ún. *spada* takintható.⁵²

Az új utak keresését, a továbblépést az is mutatja, hogy a 16. században megjelent itáliai – sokszor fejedelmi mecénások által finanszírozott – vívőkönyvek (Achille Marozzo,⁵³ Camillo Agrippa⁵⁴), már nemcsak az egyes harci technikák ismertetésére szorítkoztak, hanem a vívás elméleti alapjait helyezték előtérbe. A rendszerben előadott elméleti ismeretek között foglalkoztak a fegyverek helyes tartásával, a pengék erősség szerinti osztályozásával és szisztematikusan leírták az egyes vívóállásokat, amelyeket a vívók a küzdelem során felvehettek.⁵⁵

Az új stílus kialakításában a döntő érdemet sokan Camillo Agrippa vívómesternek tulajdonítják, aki alaplóművében (*Trattato di scientia d'arme*⁵⁶) az addigi vágáson alapuló harci technika helyett a szúrásra koncentrált, amely sokkal kevesebb erőfeszítést igényelt és rövid úton a legnagyobb hatást tudta az ellenfélre kifejteni.⁵⁷ Ezen új technika megvalósítására fejlődött ki a 16. évszázad folyamán a vívótőr (*rapier*)⁵⁸, ami hamarosan az egyetemisták kedvenc fegyverévé vált Európa-szerte.⁵⁹ A fegyver kis súlya és a szúrásra irányuló cél egy teljesen új vívási stílust tett lehetővé és igényelt. Ezután már

⁵¹ Henning EICHBERG, „Geometrie als barocke Verhaltensnorm. Fortifikation und Exerzitien”, *Zeitschrift für Historische Forschung* 4 (1977): 17–50, 29.

⁵² A változatos fegyvertípusokra alkalmazott német *degen* (fr. *dague*, ol. *spada da Lato*) megjelöléssel legáltalánosabban egy viszonylag hosszú, nehéz, igen merev és keskeny, egyenes, egy vagy kétélű pengéjű, eredetileg mind vágásra, mind szúrásra alkalmas fegyvert jelöltek. Utóbb – dél-európai hatásra – a fegyver hosszú, vékony, egyenes három vagy négy élű pengével ellátott szúrófegyverre módosult, művészien kialakított markolatkosárral. Vö. Wendelin BOEHEIM, *Handbuch der Waffenkunde: Das Waffnenwesen in seiner historischen Entwicklung* (Leipzig: E.A. Seemann, 1890), 281–287.

⁵³ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 212–220.; Gustav HERGSELL, *Die Fechtkunst im XV. und XVI. Jahrhundert* (Prag: selbstverlag, 1896), 60–91.

⁵⁴ WÄLDINGER, „Fechtunst”, 360.; HERGSELL, *Die Fechtkunst...*, 97–116.

⁵⁵ Pl. Achille MAROZZO, *Opera Nova Chiamata Duello, O Vero Fiore dell'Armi de Singolari Abattimenti Offensivi, & Diffensivi* ([Modena, 1536]). Vö. William M. GAUGLER, *The History of Fencing. Foundations of Modern European Swordplay* (Bangor: Laureate Press, 1998), 1.

⁵⁶ Camillo AGRIPPA, *Trattato Di Scientia d'Arme, con un Dialogo di Filosofia* (Roma: Antonio Blado, 1553); Ehhez vö. BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 220–233.; MONDSCHHEIN, „The italian Schools...”, 305–311.

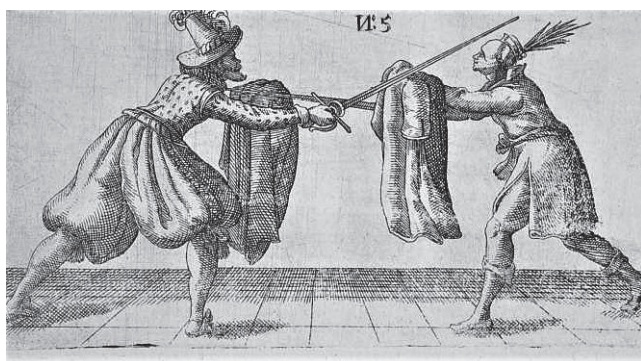
⁵⁷ HUHLE, *Entwicklung...*, 40.; BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 222.

⁵⁸ A *rapier* (fr. *rapier, estoc*, ol. *stocco, striscia*, sp. *espada ropera*) egykezes, keskeny hosszú pengéjű (közel 100 cm), kétélű és általában nagyon hegyes fegyverfajta, amely a 16. században terjedt el Európában. Eredetileg a penge viszonylagos merevsége okán mind vágásra, mind szúrásra alkalmas volt, a 17. évszázad végére azonban csaknem teljesen szúrófegyverre módosult. Az alsó részén általában nem élezett penge keresztmetszete rumbusz vagy lencse formájú volt. A sokszor díszes markolatkosárral kombinált keresztvas jól védte a fegyvert tartó kezét. A penge jelentősen hosszabb volt, mint a *degen* esetében, és idővel egyre hajlékonyabb lett. Elsődlegesen önvédelemre és párbajokra használták, a 16. századtól a nemesek fegyverének tartották. August DEMMIN, *Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklungen von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart* (Leipzig: P. Friesenhahn, 1893), 713–714.

⁵⁹ *Auf Deutschlands hohen Schulen...*, 209.

nem annak volt esélye a győzelemre, aki a legerősebb csapást tudta kivitelezni, hanem annak, aki gyorsaságával, ügyességével fegyvere uraként előnybe tudott kerülni. Az új stílus sokkal egyszerűbb volt, mint a komplikált régi „német vágó-iskola” (*Hiebfechten*) és ez jelentősen hozzájárult a vívóismeretek rendszerezéséhez és európai szintű egységesüléséhez. A fegyverek sokféleségét oktató német módival szemben az új stílus tehát elsősorban a könnyű kard és a vívótőr alkalmazására épült,⁶⁰ ami kombinálható volt esetleg egy balkezes törrel vagy egy köpeny bevetésével. (A köpenyt a vívó a bal karjára tekerhette, hogy azzal hárítsa el ellenfele szúrásait.) A köpeny alkalmazása is az itáliai vívókönyvek újítása volt, de utóbb a 16. századi német vívómesterek is elfogadták annak alkalmazását.⁶¹

2. ábra. Degen-vívás köpeny segítségével⁶²

Végeredményben az „itáliai iskola” egész Európát meghódította: a 16. század elején előbb Franciaországban, majd a *saeculum* végén Németországban és Dániában is általánosan elismertté vált.⁶³ A középkori hosszú karddal végzett csapkodás átalakult egy „tudományosabb”, tanult vívóstílussá, amelyben a vívótőr (és esetleg a köpeny) kapott kitüntetett szerepet. A 16. század végétől a német vívókönyvekbe is egyre többször került be a szúróvívással foglalkozó fejezet, majd a 17. évszázadban ez már egyértelműen kihagyhatatlanná vált.

A korai nyomtatott olasz vívókönyvek egyik leggazdagabb és legfontosabb forrása az úgynevezett bolognai iskola volt, amelynek főbb képviselői (köztük a nagy hatású

⁶⁰ „Sovil das Rappierfechten welches jetzige Zeit ein sehr nothwendige und nützliche Übung ist, anlaget, ist kein Zweifel das es bey den Teutschen eine neuere erfundene und von andern Völkern zu uns gebrachte Übung ist.” Joachim MEYER, *Gründlich Beschreibung der freyen ritterlichen und adelichen Kunst des Fechtens in allerley gebruchlichen wehren [...]*, ([Strassburg, 1670]), Das Dritte theil dises Buchs, L. Meyerhez vö. HERGSELL, *Die Fechtkunst...*, 497–631.

⁶¹ LIERMANN, „Muffen...”, 104.; UÖ., „Mantel...”, 42. A köpeny szerepével részletesen foglalkozik KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, 47–50.

⁶² *New Künstlich FigurenBüchlein: Darinnen etlich schöne Stellungen vom Rappier und Mantel fechten/ und andere dergleichen Waffen zufinden/ auch wie man sich im Ernst und Schimpff gegen dem Feind bey Tag und Nacht zum vortheil damit beschützen und gebrauchen kan* (Nürnberg: Lochner, 1615), nr. 5.

⁶³ HERGSELL, *Die Fechtkunst...*, 313.

Achille Marozzo) a 16. század első felétől jelentették meg munkáikat. Ezek egy közös pedagógiai és taktikai modellt képviseltek, közös szókinccsel és megfelelő támadó- és védekező akciók egységes rendszerével.⁶⁴ A bolognai mesterek némelyikét szoros kapcsolat fűzte az ottani egyetem diákjaihoz is.

Ugyanakkor nagyszámú forrás igazolja, hogy a 16–17. században az észak- és közép-európai nemesi udvarokban is sok olasz vívómester szolgált, ami hozzájárult az új stílus befolyásához az egész kontinensen.⁶⁵

A francia vívásművészet európai jelentősége

A francia nemzeti vívóstílus fejlődésének alapját az itáliai megközelítés alkotta, miután a 16. század közepétől itáliai vívómesterek jelentek meg a francia udvarban. A franciák azonban nagyon gyorsan egy önálló iskolát teremtettek (amely mindmáig megkülönbözteti magát az itáliai módítól). 1567-ben IX. Károly Párizsban megalapította az *Académie des armes* intézményét, ami jelentősen hozzájárult – az ekkor még az itáliainál és németnél is hátramaradottabb – francia vívóiskola későbbi egyeduralmához.⁶⁶ A király először a történelemben központilag vizsgaszabályokat írt elő a vívómesterek és tanítványaik számára, és ezzel szigorú keretek közé szorította a vívásoktatást. Egyúttal a francia nemesség is felfedezte magának a vívás, mint nemesekhez illő elfoglaltság örömet.⁶⁷

Fontos azonban, hogy az itáliai *rapier*-iskola jelentős változásokon ment keresztül a korban politikai és kulturális szempontból vezető hatalommá váló Franciaországban. Ehhez hozzájárult, hogy a nemesi privilegizált rend tagjai itáliai mintára Franciaországban és német földön is kialakították a *galant homme*, a lovag specifikus ideálképét, akinek egyrészt politikai és katonai ismeretekkel kellett rendelkeznie, másrészt meg kellett felelnie az arisztokratikus lét magas követelményeinek is. Ehhez tartoztak az udvari viselkedésformák, ezek között a lovaglás és a vívás is.⁶⁸

A vívás művészete Franciaországban itáliai alapokon és hatás alatt stilizálódott és jelentős ceremóniális vonásokat öltött magára.⁶⁹ Ez a geometrikus, szúrásra alapozó

⁶⁴ MONDSCHNEIN, „The Italian Schools...”, 302–303.

⁶⁵ MONDSCHNEIN, „The Italian Schools...”, 284.

⁶⁶ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 239., Heribert SEITZ, *Blankwaffen, I Geschichte und Typenentwicklung im europäischen Kulturbereich. Von der prähistorischen Zeit bis zum Ende des 16. Jahrhundert* (Braunschweig: Klinkhardt & Biermann 1965), 261.

⁶⁷ WALDINGER, „Fechtkunst”, 861.

⁶⁸ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 35–36.

⁶⁹ Összefoglalóan vö. Pascal BRIOST et Hervé DRÉVILLON et Pierre SERNA, *Croiser le fer. Violence et culture de l'épée dans la France moderne (XVIe–XVIIIe siècle)* (Seysssel: Champ Vallon, 2002), valamint Olivier DUPUIS, „The French Fencing Traditions from the 14th Century to 1630 through Fight Books”, in: *Late Medieval and Early Modern Fight Books. Transmission and Tradition of Martial Arts in Europe (14th–17th Centuries)*, eds. Daniel JACQUET and Karin VERELST and Timothy DAWSON, (London–Boston: Brill, 2016), 354–375.

stílus előbb a kétélű keskeny tört (*dague – spada – degen*) helyezte előtérbe és bizonyos táncra jellemző vonásokat is magára öltött.⁷⁰

Később, a 17. században ezen udvari lovagi vívás fő fegyvereként a *florettet* (*fioretti – feurets*) az eredetileg egy gombban végződő, hajlékony gyakorló tört) favorizálta.⁷¹ Ez a könnyű fegyver az itáliai móditól jelentősen elegánsabb stílust tett lehetővé, és a komoly sérülés veszélyét kizárva adott lehetőséget a párbajok szimulálására. Ez a találmány jelentős mértékben hozzájárult a vívás általános fejlődéséhez, hiszen a francia vívómesterek a 17. és 18. században az ezekkel való gyakorlást helyezték előtérbe és ezáltal megmutatták, hogy vívni súlyos vagy halálos sérülések nélkül is lehetséges. Ez bizonyos mértékig a vívás játékos-sportos jellegének kidomborodását is jelentette,⁷² hiszen ekkoriban már vívómaszkok és védőruhák is alkalmazásra kerültek a vívóiskolákban.⁷³ Ennek hatására a vívótermek nagyon népszerűek lettek a polgárság körében is, és már nem csak az arisztokrácia tagjai tekintették a vívást az életre felkészítő képzés részének. A stilizált mozgások és vívóállások, az ünnepélyes köszöntések a hölgyek számára is érdekessé tették a vívást.⁷⁴

A franciák a végletekig fokozták, teátralizálták a vívás már Itáliában elkezdődött geometrizálását, tulajdonképpen „eltudományosítását.” Ez folytatta a korábban elkezdődött folyamatokat: már Camillo Agrippa, aki egyben reprezentánsa volt az egyszerűsített, macskaszzerű, célorientált és ceremóniamentes itáliai vívásnak is, már 1553-ban matematikai-geometriai módszerekkel kívánta megragadni a kar- és lábmozgásokat.⁷⁵ Például geometriai figurák alkalmazása révén kívánta bizonyítani, hogy a szúrás előnyösebb, mint a vágás.⁷⁶ A tőle kiinduló stílusnak köszönhető, hogy az olasz vívóiskolák

⁷⁰ EICHBERG, „Geometrie...”, 29–32. A francia iskola alpművének tekintett vívókönyvben a szerző például a lábmozgások tekintetében hangsúlyozza a vívás szoros kapcsolatát a táncsal és a divatos labdajátékkal (*Jeu de paume*). HENRI DE SAINT-DIDIER, *Traicté contenant les secrets du premier livre sur l'espée seule, mère de toutes armes, qui sont espée dague, cappe, targue, bouclier, rondelle, l'espée deux mains & deux espées, avec ses pourtraictures, ayans les armes au poing pour se deffendre & offencer à un mesme temps des coups qu'on peut tirer, tant en assaillant qu'en deffendent, fort utile & profitable pour adextre la noblesse, & suposts de Mars: redigé par art, ordre & pratique*. (Paris: Jean Mettayer et Matthurin Challenge, 1573), 87–89. Saint-Didier-ről vö. HERGSELL, *Die Fechtkunst...*, 183–201.

⁷¹ A *florett* eredetileg gyakorló fegyver volt, amellyel a vívás alapvető elveit tanították. Eredetileg gyakorlás céljára átalakított éleztelen fegyver volt, amelynek keskeny négyszög keresztmetszetű, kb. 80 cm hosszú pengéje hegyén egy tompa gombot (*fleuret*) alakítottak ki. A kezét egy 8-10 cm átmérőjű hártótárcsa védte. Az eredetileg merev penge később egyre flexibilisebbé vált. Franciaországban hegyezett változatát is alkalmazták a párbajok során, s ebben a formájában veszélyes szúrófegyver volt. DEMMIN, *Die Kriegswaffen...*, 714.

⁷² BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 262–263.; SCHLÜRMANN, „Entwicklungslinien...”, 18.

⁷³ WALDINGER, „Fechtunst”, 861. A *florett*-technika alpmunkájának Charles Besnard munkája számít. CHARLES BESNARD, *Le maître d'arme libéral traittant de la théorie de l'art et exercice de l'espée seul ou fleuret, et de tout se qui s'y peut faire et pratiquer de plus subtil, avec les principales figures et postures en taille douce; contenant en outre plusieurs moralitez sur ce sujet* (Rennes: Julien Herbert, 1653).

⁷⁴ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 262.

⁷⁵ MONDSCHNEIN, „The italian Schools...”, 306.

⁷⁶ „Egy egyenes vonalban a legrövidebb úton előre kivezetett szúrás, amelyet a test súlya is megtámogat, csak egy tökéletes elmélet vagy hosszú gyakorlás eredménye lehet.” EICHBERG, „Geometrie...”, 30.

abban az időben is megőrizhették vezető szerepüket, midőn a francia iskola tökélyre fejlődött.

Az új stílus nagyon sok közösséget mutatott a korabeli udvari táncok normáival, hiszen nagy szerepe volt a szabályozott állásnak, a pozitúrának. Itt is megjelent a kecsessé tett viselkedés, a reverencia, a táncszerű lábállás és a bal kéz felemelt tartása. Tulajdonképpen a térben elhelyezett művészetként jelent meg a vívás is, amelyet geometriai fogalmakkal írtak le és szabályoztak.⁷⁷

Saint-Didier, az első francia szakíró is azt tartotta elsődlegesen fontosnak, hogyan felel meg a vívó lépése a bizonyos geometriai elvárásoknak.⁷⁸ Ez azért alakulhatott így, mert a korszak francia vívásművészete meg kellett feleljen a felsőbb társadalmi rétegek bizonyos esztétikai elvárásainak. Tulajdonképpen a vívás ezen stílusa nem volt más, mint a pengék formaságokhoz is kötött konzervatív játéka, amelyet a vívástörténészek „a pengék beszélgetésének” neveznek, és ami tulajdonképpen a retorika és a dialektika megtestesített ellentétpárjának volt tekinthető. A gyakori testi kontaktus, ami jellemző volt a régi német stílusra, itt szinte teljes mértékben ki volt zárva. (Ettől valamivel szabadabb stílust jelentett a német „tanult vívás”, a Kreußlerok gyakorlata – lásd alább – szerint.)⁷⁹

Megállapítható tehát, hogy az itáliai eredetű francia vívásművészet hatására a 18. század közepétől a vívásnak egy olyan stílusa alakult ki, amelynek egyes jellemzői párhuzamba állíthatók a modern vívósportban kimutatható stílusjegyekkel: egy vonalban való küzdelem egykezes fegyvertartással, bár a kesztyűvel védett bal kezét védekezésre használni lehetett. A vívóteremben a *florett*, a párharcoknál a *degen* csak szúrást tettek lehetővé. Hamarosan olyan szabályok alakultak ki, amelyek a 16. és 17. évszázadban érvényesülő elvekhez képest a vívás „domesztikálódását”, bizonyos értelemben „elsportosodását” jelezték, pl. azzal, hogy ellentámadást csak egy eredményes védőmozdulat után lehetett indítani.⁸⁰

Ugyanakkor az „elsportosodás” – különösen a hallgatói körökben – a még említendő párbajok visszaszorulásához is hozzájárult a 18. századra.⁸¹ Ez azért is jelentős fejlemény, mert a francia nemesség ekkoriban a becsület-párbajok kórságában szenvedett. Becslések szerint 1560 és 1700 között hozzávetőleg 40 ezren veszítették életüket párbajok következtében. Egyértelmű azonban, hogy a 17. század második felétől – más

⁷⁷ EICHBERG, „Geometrie...”, 29.; MONDSCHNEIN, „The italian Schools...”, 306–310.

⁷⁸ EICHBERG, „Geometrie...”, 30.; DUPUIS, „The French Fencing Traditions...”, 357–359.; Georges VIGARELLO, „Le maniement de l'épée. Une technique et une pédagogie du corps au XVIIe siècle”, in: *Le corps à la Renaissance: Actes du XXXe Colloque de Tours 1987*, ed. Jean CEARD et Marie-Madeleine FONTAINE et Jean-Claude MARGOLIN, 351–356 (Paris: Aux Amateurs de Livres, 1990), 353–355; Mark Edward MODEY, *Becoming a French Aristocrat: The Education of the Court Nobility 1580–1715*, (Princeton: Princeton University Press, 1990), 150.

⁷⁹ SCHLÜRMAN, „Entwicklungslinien...”, 19.

⁸⁰ Jan SCHLÜRMAN, „Matrikel, Meister und Messuren. Die Christian-Albrechts-Universität, ihre Studenten und die Fechtkunst im 17./18. Jahrhundert”, *Schleswig-Holstein* 4. H. (2002): 8–10.

⁸¹ SCHLÜRMAN, „Entwicklungslinien...”, 18.

divatjelenségekkel karöltve – a francia fegyverforgatási stílus kiszorította az összes többi.⁸²

A spanyol leágazás (az ibériai-flandriai iskola)

A geometriai elemek speciális változatban jelentkeztek a spanyol vívóiskolában,⁸³ amelynek vezető teoretikusai titokzatos és miszticizmus felé hajló elméletekkel támasztották alá tanaikat, amelyeknek lényege az volt, hogy a testi erő hiányát a vívó pontos, geometriailag megkomponált művészi lépéseivel ellensúlyozhatja és ellenfelét hátrányos helyzetbe hozhatja.⁸⁴ A hangsúly természetesen itt is az *rapier*-technikákra helyeződött az ügyesség, a gyorsaság és az agilitás új, Itáliából elterjedő kívánalmainak megfelelően.⁸⁵

A magas matematikán és asztrológiai titkos tanokon alapuló körkörös vívás elméletét utóbb – mint azt alább említendő tankönyvének címe is mutatja – Gerard Thibault tette népszerűvé a németalföldi vívóiskolákban.

Az új német iskola

Az új stílus az észak-itáliai egyetemekről és fejedelmi rezidenciákból kiindulva 1550–1570 körül érte el a német területeket. Alapját egy könnyű szúrófegyver (*spada – degenrapier*, majd *pariser*⁸⁶) képezte, amelyet egykézzel tartottak, és a 17. századtól gyakran egy balkezes törrel kombináltak. Ez egy rendkívül dinamikus vívómódszer volt, és mivel a szúrás az esetek többségében létfontosságú szerveket ért, vagy erős vérzést okozott, életveszélyes is volt.⁸⁷

A harminc éves háború meglehetősen visszavetette a vívás fejlődését a német tartományokban. A pengék tudománya az alsóbb néprétegek számára ekkortól érdektelenné vált, a városi vívócéhek szétestek. Egyedül a nemesek, katonatisztek és egyetemi hallgatók számára bírt továbbra is jelentőséggel ez a tevékenység, akiket továbbra is polgári származású vívómesterek oktattak (pl. a Kreußler és Roux vívómester családok tagjai). Ekkortól figyelhető meg a párbaj-metely francia földről való kiáramlása is szinte egész Európára, amely szoros összefüggésben állt az új komplikált, franciás vívásművészet elterjedésével, ami a német földön a könnyű szórókardot állította középpontba.

⁸² SCHLÜRMAN, „Entwicklungslinien...”, 17.

⁸³ Manuel VALLE ORTIZ, „The Destreza Verdadera: A Global Phenomenon”, in: *Late Medieval and Early Modern Fight Books...*, 324–353.

⁸⁴ EICHBERG, „Geometrie...”, 31.; VALLE ORTIZ, „The Destreza Verdadera...”, 332.

⁸⁵ WALDINGER, „Fechtkunst”, 360.

⁸⁶ A *pariser* (fr. *foil*) a *florette*hez hasonló könnyű szúrófegyver, amely a 18. század első felében fejlődött ki Franciaországban. Körformájú kisméretű markolatvédő, háromszög keresztmetszetű hegyes penge jellemezte. Nagyon gyors, fordulékony és hatékony párbajfegyvernek minősült. Nagyon hamar német földön is népszerű lett az egyetemi diákok körében, de nagyon veszélyes fegyvernek számított.

⁸⁷ SCHLÜRMAN, „Entwicklungslinien...”, 15.; *Auf Deutschlands hohen Schulen...*, 214.

A *degen*-vívás, amely villámgyors használata révén kiegyenlítődhettek bizonyos testi különbségek, egy exkluzív művészetté vált, amely alapos képzettséget igényelt, ami jelentős pénzbe került.⁸⁸

A itáliai-francia vívás mód a 17. században utat talált a német fejedelmi udvarokba is, és mintát adott a német vívás tovább fejlődésének. A minták átvételével az új német stílus legfontosabb impulzusai azonban az egyetemek vívómestereitől származtak a harmincéves háború után. Elsősorban az egyes egyetemek vívómesterei emelték a 18. századra a német irányzatot az európai vívás művészet élére. Ezen fejlődés legbefolyásosabb iniciátorának, a német szúróvívás megalapítójának Wilhelm Kreußlert (1597–1673), a jénai egyetem 1620-tól fél évszázadon át aktív vívómesterét tartják mindmáig.⁸⁹ Kreußler a francia módszert oktatta, de jelentős mértékben egyszerűsítette, mozgékonyabbá és hatékonyabbá tette azt. Tevékenysége és (nemzedékeken átívelőn családi) követői révén a puztán vágásra alkalmas kard lassan kikopott a hallgatók kezéből, majd a még vágásra is alkalmas *degent* is felváltva fokozatosan a csak szúrásra alkalmas *rapier* lépett előtérbe, ami viszonylag nagy kosárral volt ellátva.⁹⁰

Megjegyzendő tehát, hogy a német egyetemek vívómesterei az „importált” itáliai-francia stílust bizonyos értelemben honosították, és a német hagyományok bizonyos átmentésével egy sikeres, saját „német” stílussá elegyítették.⁹¹ Óvatos megközelítésben is abból indulhatunk ki, hogy egyes önálló jellemzők bizonyosan sajátjaivá váltak ennek a német egyetemi vívás-tradíciónak. Ilyen sajátosság volt, hogy a német egyetemi vívóiskolákban – a mintaadó Salvatore Fabris⁹² hatására – már a 17. század első felétől kezdve a vívás valamivel pragmatikusabb geometrizálása volt megfigyelhető, amely egyszerűbbé és gyakorlatiasabbá tette a vívásoktatást.⁹³

A „*deutsche Garde*”, vagyis a német vívóállás, tulajdonképpen nem volt más, mint Fabris vívóállása, és így tulajdonképpen a kreußleri iskola sem lehetett más, mint a

⁸⁸ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 36–37.

⁸⁹ Klaus-Dieter GÜSE und Andreas SCHIRMER, *Faszination Fechten. Vom wundersamen Aufstieg eines Sports in Deutschland* (Bad Homburg: Limpert, 1986), 30.

⁹⁰ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 296.; *Auf Deutschlands hohen Schulen*, 213.

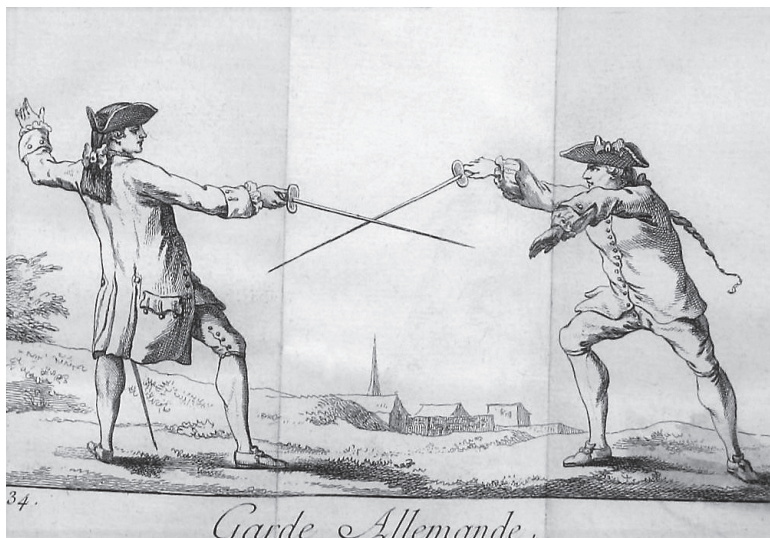
⁹¹ A régebbi szerzők tézisével szemben – Christian-Seemann-Kahne nyomán – kétségeink ad hangot Anselm Schubert, mivel ennek az új német tradíciónak alig van írott nyoma. Anselm SCHUBERT, „Aufgeklärtes Fechten. Anton Friedrich Kahns »Anfangsgründe der Fechtkunst« (1739) und die ältere deutsche Fichtschule”, in *Bewegtes Leben: Körpertechniken in der Frühen Neuzeit*, Hg. Rebekka VON MALLINCKRODT, Ausstellungskataloge der Herzog August Bibliothek 89 (Wiesbaden: Harrasowitz, 2008), 189–204.; Christian SEEMANN-KAHNE, *Die Kreußler in Jena* (Jena: Vopelius, 1912).

⁹² Bár Fabris elismerte a geometrikus szemlélet alapvető jelentőségét, de – németre is lefordított nagyhatású munkájában – egyértelműen a könnyebb érthetőség és tanulhatóság lebegett a szeme előtt: „[...] *habbiamo lasciato l'uso delle parole geometriche, ancorche la detta professione habbia li suoi fondamenti piu nella Geometria, che altroue, & con un modo facile, & piu tosto naturale, che artificioso habbiamo procurato di renderla capace ad ogniuno [...]*.” Vö. *De Lo Schermo, ovvero Scienza d'Arme di Salvator FABRIS Capo dell'ordine dei sette cori* (Copenhagen: Heinrich Waltkirch, 1606), A₄; Fabris munkájához vö. HERGSELL, *Die Fechtkunst...*, 308–370.

⁹³ EICHBERG, „Geometrie...”, 32.

Fabris által megalapozott hagyomány adopcója, vagyis a klasszikus itáliai stílus egy kissé módosított változata.⁹⁴

Az új német stílus kialakulása szoros összefüggésben állt az egyetemek megváltozott hozzáállásával, a vívás helyfoglalásával az egyetemek és akadémiák mindennapjaiban.

3. ábra. A francia stílus a némettel szemben⁹⁵

Egyetemek – városok – hallgatók – fegyverek

Mielőtt a kora újkori európai egyetemek és akadémiák vívásművészetéhez és -oktatáshoz való viszonyulását példákon keresztül elemeznénk, röviden tekintsünk vissza a középkori egyetemek világába, annak érdekében, hogy érzékelhessük azt a megváltozott hozzáállást, ami a korai újkor századait jellemezte.

A késő középkori egyetemek és a vívás

A fegyverek már az első európai egyetemek megalapítása után jelentős szerepet kaptak az egyetemi diákok számára, hozzátartoztak életstílusukhoz. Annak ellenére így volt ez,

⁹⁴ SCHUBERT, „Aufgeklärtes Fechten...”, 194.

⁹⁵ M. Guillaume DANET, *L'art des armes, ou l'on donne l'application de la théorie à la pratique de cet art avec les principes méthodiques adoptés dans nos ecoles (royales) d'armes, Tome second* (Paris: Chez l'auteur, 1788), 29.

hogy kezdetektől meg volt tiltva a diákoknak a fegyverviselés. A hallgatók generációi azonban következetesen semmibe vették ezeket a tilalmakat.⁹⁶

A középkori egyetemek világa eleinte egyértelműen az elme pallérozását tekintette tevékenysége fő céljának, és az intézmények egyházi jellege, kolostorokhoz hasonló zártsága a test leigázásnak szükségességét hirdetve elutasító volt a testiség, így a fizikai erő kifejtés bármely formájával szemben. Sőt a középkor pedagógiája szemben állt a testgyakorlás valamennyi formájával, legyen az aktív vagy passzív, nézőkénti részvétel. Az utóbbi iránti ellenszenv az ókori római *ludi publici* pogányságával szembeni elutasításból származott, s ezzel összefüggésben az egyetemek vezetői tiltották a hallgatóknak, hogy nyilvános „sporteseményeken” vegyenek részt.⁹⁷ Természetesen a középkori egyetemek statútumai nemcsak ebben a vonatkozásban törekedtek helyes irányba terelni diákjaik „szabadidős” tevékenységét, hanem többek között az utcai és házi zenélést, a kocsmák látogatását, a sétálgatást, a flörtölést, a táncot, a szerencse- és labdajátékokat és a vívást, konkrétan a vívóiskolák látogatását is tiltották, vagy szigorú keretek közé szorították.⁹⁸

Ami a fegyverviselési tilalmakat illeti a legrégebbi itáliai egyetemek statútumai szerint még meg volt engedve a hallgatóknak a fegyverek maguknál tartása, a párizsi és az annak mintáját követő bécsi, prágai és heidelbergi egyetemeken azonban ez tilos volt. A tilalmat azonban sehol sem tartották be különösebben szigorúan, mivel a közbiztonság meglehetősen gyenge lábakon állt, és a fegyverképes ifjak és férfiak szükségszerűen fegyvert hordtak. Az egyetemi tilalmak az egyházi személyekre vonatkozó tilalmak analógiájára alakultak ki.⁹⁹

Bolognában a középkorban például csak a hallgatói rektorok (akkor is, ha klerikusok voltak) és a nemzetek prokurátorai viselhettek fegyvert. Padovában azon diákoknak, akik önvédelemből fegyvert akartak hordani, esküt kellett tenniük, hogy senkit sem támadnak meg. Orléans-ban 1333-ban a champagne-i és pikárdiai hallgatók számára volt ez ünnepnapjaikon megengedve.¹⁰⁰

A heidelbergi egyetem középkori forrásai jól példázzák az egyetem vezetésének legfontosabb törekvéseit. Az itteni fegyelmi szabályok először talán 1387-ben mondták ki a fegyverviselés tilalmát pénzbüntetéssel és elzárással fenyegetve az előírást megszegő-

⁹⁶ SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 60.; LIERMANN, „Mantel...”, 31.

⁹⁷ OVERMAN, „Sporting...”, 31.

⁹⁸ Rainer Christoph SCHWINGES, „Mit Mückensenf und Hellschepoff. Fest und Freizeit in der Universität des Mittelalters (14- bis 16. Jahrhundert)”, in: Uő., *Studenten und Gelehrte – Students and Scholars. Studien zur Sozial- und Kulturgeschichte deutscher Universitäten im Mittelalter – A social and cultural history of German medieval universities*, Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 32, 489–512 (Leiden–Boston: Brill, 2008), 509.

⁹⁹ SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 60.; Johann Friedrich HAUTZ, *Geschichte der Universität Heidelberg. Nach handschriftlichen Quellen nebst den wichtigsten Urkunden* 1 (Mannheim: Schneider, 1862), 89.

¹⁰⁰ Friedrich SCHULZE und Paul SSYMANK, *Das deutsche Studententum von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, (Leipzig: Voigtländers, 1910), 77.

ket.¹⁰¹ Hogy a középkori diákok ezeket a szabályokat (nem csak Heidelbergben) mennyire nem tarthatták be, mutatja, hogy a heidelbergi egyetem oklevéltárában további olyan rendelkezéseket találunk 1434-ből¹⁰², 1440-ből,¹⁰³ 1444-ből,¹⁰⁴ 1518-ból,¹⁰⁵ 1546-ból,¹⁰⁶ amelyek ezt a tilalmat kénytelenek voltak megismételni.

Az 1558-as szabályzat-reformációban is megerősítették a statútumok illetően rendelkezését, és szankcionálták nemcsak a fegyverviselést, hanem a másik hallgató provokálását is.¹⁰⁷

A felfogás Itáliában is szigorúbbá vált idővel: a 16. században Bolognában és Padovában is csak fegyver-levéllel volt igazolható a hallgatói felfegyverkezés,¹⁰⁸ bár a bolognai német diákok fegyverviselési engedélyt küzdöttek ki maguknak a császártól.¹⁰⁹

Fontos megjegyezni, hogy a hallgatói fegyverviselés tiltása más diák-privilegiumokat is érinthetett, így például a hallgatók vadászati jogát.¹¹⁰ Így az ilyen tilalmak egyes

¹⁰¹ „Secundo quod nullus scholaris deberet portare arma sub pena perdicionis armorum et sub pena unius floreni pro medietate universitati applicandi et pro alia medietate rectori et sub pena carceris.” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, Hg. Eduard WINKELMANN (Heidelberg: Carl Winter, 1886), 19.; HAUTZ, *Geschichte...* 1, 157.

¹⁰² „[...] et principaliter nullus debet transire in brevi tunica et cum deca sua in latere propter honorem facultatis et eciam magistralis dignitatis.” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 134.

¹⁰³ A megújított egyetemi statútumok kimondják: „Item quod nullum eiusdem universitatis suppositum presumat neque de die neque de nocte cum armis incedere, sub pena duorum florenorum et confiscacionis armorum.” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 140.; HAUTZ, *Geschichte...* 1, 303.

¹⁰⁴ Az az évi reformációs javaslat a jogász magisterek számára külön előírja az illő öltözködést és szűrőfegyver viselésének tilalmát, egyéves kizárással szankcionálva: „[...] nec quascumque vestes dignitati magistrali derogantes neque eciam decam sive pugionem, quod si secus quis fecerit et semel a decano monitus non destiterit, ipso facto a regencia [et] ab omnibus libertatibus facultatis ad annum sit suspensus.” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 152.

¹⁰⁵ *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 210.

¹⁰⁶ Mind a támadó-, mind a védekezésre szolgáló fegyverek tilalmasak voltak: „Nullus arma offensoria vel defensoria ad communitatem deferat, sub pena unius floreni et armorum confiscacione vel maiori secundum excessum qualitatem.” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 226. 1560-ban egy ünnepélyes disputatio alkalmával zárták ki a fegyvereket az uralkodó védelmére is tekintettel: „Atque ideirco omnibus iurisdictioni nostrae subiectis cum scholasticis tum preceptoribus, qui disputationi instituendae interfuturi sunt, mandamus atque serio praecipimus, ut honesto vestitu ac studiosos decenti habitu, sine pileis armis aut gladiis propensoribus, principis electoris caeterorumque adventum ante fores collegii expectent [...]” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 291.

¹⁰⁷ „Armatus gladio vel cultro longiore in scholum aut per publicum nullus ingreditor.” „Provocans alium ad pugandum, ex academiae societate excludatur <excluditor>.” *Statuten und Reformationen der Universität Heidelberg vom 16. bis 18. Jahrhundert*, Hg. August THORBECKE (Leipzig: Duncker & Humblot, 1891), 30.

¹⁰⁸ 1521-ben három magyarországi származású kanonok padovai tanulókként kaptak engedélyt szolgálkál együtt arra, hogy fegyvert viselhessenek. Vö. Andreas VERESS, *Matricula et acta Hungarorum in universitate Patavina studentium (1264—1864)*, (Budapest: Societas Stephaneum, 1915), 27.; Uő., *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium (1221—1864)*, (Budapest: Academia Scientiarum Hungarica, 1941), XCVII., 179. és 466.

¹⁰⁹ VERESS, *Italiae...*, LXVII–LXVIII.

¹¹⁰ TLUSTY, *The Martial Ethic...*, 170.

esetekben a hallgatóság heves reakcióit váltották ki. Ez volt például az egyik oka a Bécsben kirobbant, s „latin háború” elnevezést kapott lázadásnak, amely véres utcai harcokhoz vezetett az egyetemisták és a velük egykorú kézművessegédek között.¹¹¹

A diákok nemcsak a látszat kedvéért hordtak oldalfegyvert, hanem a vívás művészetének hódolóiként is tanulták annak használatát. Ezt bizonyítják a vívóiskolák látogatásának tilalmát kimondó korai egyetemi rendelkezések. A késő középkori egyetemek ugyanis nemcsak a fegyverviselést nem nézték jó szemmel, hanem azt sem, ha hallgatóik gyakorolták magukat a harci készségek, vagyis elsődlegesen a vívás területén, vagy ilyen jellegű látványosságokat látogattak szórakozás vagy tapasztalatszerzés céljából.

Történt ez annak ellenére, hogy sok késő középkori egyetemi városban az egyetemek és a vívóiskolák („*scole dimicantium*”) bizonyos szimbiózisban léteztek egymással. A korábban említett vívómesterek egyik legfontosabb ügyfélkörét az egyetemisták képezték, ezért a vívóiskolák gyakran települtek az egyetemi városokba, az iskolák közepébe.¹¹²

A vívóiskolák jelensége tekintetében fontos lehet bizonyos időbeli differenciálás is: a középkor és kora újkor határán az egyetemi hallgatók eleinte ugyanis a vándor vívómesterek bemutatóit látogathatták, illetve alkalmilag maguk is gyakorolhattak a mesterek iránymutatásai szerint. Utóbb az egyetemi városokban letelepedett mesterek egyik biztos célközönségét jelentették a diákok, majd maguk az egyetemek is különböző jogi formában foglalkoztatni kezdték szakértőket, állandósítva azok kapcsolatát a hallgatókkal.

A vívóiskolák látogatását tiltó rendelkezésekkel találkozhatunk például a párizsi egyetemen a 13. és 16. század között, ahol a sportért és játékokért különösen lelkesedő hallgatóság verődött össze nemzedékről nemzedékre.¹¹³ A párizsi parlament egyik *ordonnance*-a még 1554-ben is tiltotta a titkos helyeken tevékenykedő „*maîtres escrimeurs et joueurs d'espée*” felkeresését.¹¹⁴

Heidelbergben először 1387-ben tiltotta meg egy rektori utasítás a vívóiskolák diákok általi látogatását is: „[...] ezenkívül elrendeltetik, hogy hallgatóink vívóiskolái betillassanak, hogy így azok, akik a tudományoknak szentelik magukat, nehogy ilyen haszontalan dolgoknak szenteljék magukat és emiatt tanulmányaikat elhanyagolják.”¹¹⁵ A tilalom hatástalanságát mutatja, hogy azt többször meg kellett ismételni a 15. század folyamán:

¹¹¹ Thomas MAISEL, „Der »Lateinische Krieg«. Eine studentische Revolte des frühen 16. Jahrhunderts in Wien”, *Historische Anthropologie* 3 (1995), 381–411., 400.; SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 62.

¹¹² BRIOST et DRÉVILLON et SERNA, *Croiser le fer*, 46.; B. Ann TLUSTY, *The Martial Ethic...*, 167.

¹¹³ JASER, „Der Bürger...”, 212

¹¹⁴ „[...] plusieurs des dits escoliers, au lieu de vacquer à leurs études, vont souvent chez les maîtres escrimeurs et joueurs d'espée demourant es dits faux-bourgs en lieux destournez, de peur d'estre veus de leurs maîtres et régens.” Idézi Henry DARESSY, *Archives des maîtres d'armes* (Paris: Maison Quantin, 1888): 12. A párizsi diákok fegyverviselési tilalmáról SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 60.

¹¹⁵ Johann Friedrich HAUZ, *Geschichte der Universität Heidelberg. Nach handschriftlichen Quellen nebst den wichtigsten Urkunden* 2. (Mannheim: Schneider, 1864), 330: „*Praeterea fuit ordinatum ut scole dimicantium scholaribus studii nostri interdicerentur ne literis deputati vanitati vacent et studium praetermittant.*”

1415-ben, midőn az iskolák látogatását és a vívásoktatást ítélték el,¹¹⁶ 1421-ben,¹¹⁷ 1441-ben¹¹⁸ és 1454-ben.¹¹⁹ Ezt kettős rendelkezéssel az 1558-ban megerősített statútumokban is kimondták.¹²⁰ Azonban a vívás gyakorlásával szembeni heidelbergi szigor ekkor már inkább kivételnek volt tekinthető, hiszen a vívóiskolák látogatását más német egyetemeken a 16. század közepétől kezdve már inkább megengedték a hallgatóknak, ami hozzájárult a vívás művészetének magas szintre emelkedéséhez is.

Az egyetemek kényszerű és lassú szemléletváltása

A források alapján megállapítható, hogy a korai újkor kezdetétől a fegyverhordásra és a vívás gyakorlására vonatkozó egyetemi tilalmak idővel tarthatatlanok lettek, hiszen a városi polgárság tagjai között is általánossá vált a fegyverek viselése, és így a hallgatók kizárása a fegyverviselésből egyértelmű kiszolgáltatottságot jelentett volna a városok fegyverképes lakosaival szemben.¹²¹ Tudjuk, hogy a német városokban a 15. és 16. *saeculum*októl a vívásgyakorlás már széles rétegek körében elterjedt volt, s mind a városi lakosság, mind az egyre inkább a polgári rétegekből kikerülő diákság is kihasználta az adódó lehetőségeket. Vagyis a diákság fokozatosan kiküzdötte magának a fegyverjogot. A legnyilvánvalóbban Bécsben történt ez meg, ahol több összecsapás és lázadás után 1514-ben Miksa császár írásban is megerősítette a fegyverviselés jogát.¹²²

¹¹⁶ „*Vobis omnibus et singulis nostre universitatis suppositis districte precipiendo mandamus, quatenus nullus vestrum scolis dimicantium interesse seu exercicio eorundem se submittere presumat nec artem dimicatoriam publice vel occulte, saltem ad docendum alios et inducendum ad huiusmodi artem quovismodo, attemptet exercere sub pena duorum florenorum et maiori pena, quam universitas transgressoribus huiusmodi in posterum decreverit statuendam.*” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 106–107.

¹¹⁷ „*Item nullus vestrum scolis dimicantium interesse seu exercicio eorundem se submittere presumat nec artem dimicatoriam ad docendum alios vel inducendum ad huiusmodi artem quovismodo attemptet exercere, sub pena duorum florenorum et pena maiori, quam universitas duxerit statuendam.*” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 120.

¹¹⁸ A megújított statútumok a fegyverviselés mellett a vívóiskolák látogatását is szankcionálták: „*Statuit, ut nullum nostrorum suppositorum scolis dimicantium interesse seu exercicio eorundem se submittere presumat nec aliquem inducat ad docendum vel discendum huiusmodi artem quovismodo, cum multa pericula vidimus inde oriri, sub pena unius floreni.*” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 144.

¹¹⁹ Megismételve a korábbi rendelkezést. *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 171. Egy 1453-as bursa-rendtartás kiemelve hiúsági motívumot: „[...] *nec aliquem ad docendum vel discendum huiusmodi vanitatem quoquo modo inducat* [...]” HAUTZ, *Geschichte...* 2, 394.

¹²⁰ Valamennyi hallgató számára tiltották az alábbiak szerint: „*A societatis ludisque publicis gladiatorum ac lanistarum sese continent;*” *Statuten und Reformationen...*, 30. Míg az egyik bursa, a *domus Dionysiana* hallgatóinak külön tilalmat is megfogalmaztak: „[...] *praesertim iis temporibus et horis, quando in scholis docetur aut disputatur, aleas, item choreas, aut gladiatorum ludos publicos spectantes, primo quidem in triduum mensa privantur, postea carcere multantur; quod si peccare pergant, ultimo etiam domo excluduntur.*” *Statuten und Reformationen...*, Uo., 152.

¹²¹ SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 61.

¹²² SCHULZE und SSYMANK, *Das deutsche Studententum...*, 77.; Paul KIRBE, *Scholarly privileges in the Middle Ages: the rights, privileges, and immunities, of scholars and universities at Bologna, Padua, Paris, and Oxford* (Cambridge, Mass.: Mediaeval Academy of America, 1962), 59.

A fegyverviselés a korai újkorban magától értetődő volt az egyetemi hallgatóság számára.¹²³ Marburgban például 1566-ban az uralkodó elrendelte, hogy a diákoknak le kell adniuk fegyvereiket, és nem készíttethetnek maguknak másikat, a szabályszegőket pedig súlyos büntetéssel fenyegette. A marburgi hallgatók a rendelkezésben privilégiumaik megsértését látták és azt helyezték kilátásba, hogy kollektíve elhagyják az egyetemet és a várost. Ezen fenyegetésnek meg is lett az eredménye, mivel az egyetem kancellárja sietett megerősíteni a hallgatók előjogait, beleértve a fegyverviselés lehetőségét is.¹²⁴

Ha voltak tilalmak, a diákok azokat a legkülönbözőbb trükkökkel játszották ki: hol *famulusaikkal* vitették a fegyvert maguk után, hol pedig egy kis kocsin húzták magukkal pengéiket, illetve az elkobzásnál az értéktelenebb tartalék fegyvereket adták át az egyetemi hatóságoknak.¹²⁵

A forrásokból egyértelműen kitűnik, hogy a fegyverviselés tiltva/megfürve mindenképpen részévé vált a 16. század utáni német és európai egyetemi kultúrának, természetesen nem kevés gondot okozva az egyetemi városok vezetésének és polgárainak,¹²⁶ hiszen a hallgatók az ön- és csoporttudata nem utolsósorban éppen az oldalfegyverek viselésén alapult, s ez a hozzáállás ebben a korban sem változott. A tilalmak és korlátozások ellenére – agresszív férfiaságuk bizonyításának kényszere alatt – a diákok nem mondtak le a fegyverviselésről és a harci összetűzésekről, amelyek olykor komoly, más-kor játékos-sportos formában eredményeztek rivalizálást.¹²⁷ Egyenes következménye volt ennek, hogy a diákok gyakran kerültek összeütközésbe a székhely-városok lakosságával.¹²⁸

Ezen surlódások miatt az egyetemi hatóságok továbbra is, további évszázadokon keresztül törekedtek a hallgatók fegyverviselésének tiltására, de a források tanúsága szerint egyre inkább eredménytelenül. Ezen eredménytelenséghez hozzájárult az is, hogy a városokban élő férfilakosság többi rétege számára nem mindig jelentek meg hasonló erővel tiltó szabályok,¹²⁹ s így az egyre inkább a nemesi, majd katonai magatartásmin-tákat imitáló diákok hátrányban érezhették magukat a német egyetemi városok „köz-bizonytalansága” közepette.

Ugyanis minden egyetemi városban – szinte Európa-szerte – nagyon gyakoriak voltak az egyetemisták és a kézműves segédek közötti, kölcsönös provokációkban, vereke-

¹²³ LIERMANN, „Mantel...”, 32.

¹²⁴ A 1566-os rendelkezés szövegét („[...] denn den Studiosis solche Mordwehren nicht gebühren, sondern ihre Wehren sollen bücher sein [...]”) idézi Georg HEER, *Marburger Studentenleben 1527–1927. Eine Festgabe zur 400jährigen Jubelfeier der Universität Marburg* (Marburg: Elwert, 1927), 34. A marburgi diákok fegyverviseléséről uo. 29–38.

¹²⁵ SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 61.; KEIL und KEIL, *Geschichte...*, 95.

¹²⁶ TLUSTY, *The Martial Ethic...*, 168.

¹²⁷ KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, 46, 51.; SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 61.

¹²⁸ Freiburg tekintetében KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, Köln vonatkozásában Marian FÜSSEL, „Devianz als Norm? Studentische Gewalt und akademische Freiheit in Köln im 17. und 18. Jahrhundert”, *Westfälische Forschungen* 54 (2004): 145–166.

¹²⁹ LIERMANN, „Mantel...”, 33.

désekben, párviadalokban és tömeges, akár fegyveres összecsapásokban megnyilvánuló viszályok.¹³⁰ Fokozta az ezzel kapcsolatos problémákat, hogy a két rivalizáló csoport két olyan külön joghatóság alá tartozott, amelyek kapcsolata egyébként sem volt általában konfliktusmentes. Míg a hallgatók ügyei az egyetemi bíróság elé, a kézművestanoncok vétkei a városi bíróság hatáskörébe tartoztak. Szinte minden egyetemmel bíró városban vita alakult ki az egyetem és a város között a jogi hatáskörök kapcsán, ha diákok és polgárok súlyosan összekülönböztek egymással.¹³¹

Ugyanakkor az egyes városok bírósági aktáiban a diákok közötti viszályok is első-sorban fegyveres összecsapások formájában kerültek megőrkítésre.¹³² A hallgatói nézetletérések fegyveres lezárása nem csak a német egyetemi városokban okozott fejtörést az egyetemi és helyi hatóságoknak. A *studiosi* az itáliai egyetemeken is mereven ragaszkodtak fegyverviselési privilégiumaikhoz, és a *magistratusok* által az összecsapások megszüntetése érdekében hozott intézkedések hatástalanok voltak a különböző nemzeti-ségű (német, francia, olasz, spanyol) diákcsoportok közötti fegyveres összetűzések megakadályozására.¹³³

A német birodalomban a harmincéves háború is bizonyos változást idézett elő a hallgatói fegyverviselés megtűrése területén, hiszen az általánosan uralkodó bizonytalanság, valamint a diákok által felvett katonai viselkedésmódok arra készítették az egyetemeket és a városokat, hogy a gyakorlatban elnézzék a hallgatók ezen szokását.¹³⁴

Így az egyetemek, mivel nem tudták visszaszorítani a fegyverviselést a hallgatók között, legalább a viszályok eszkalálódását kísérelték meg kötelező rendelkezések útján megelőzni. Már a 16. század közepéről ismerünk a diákok közötti összecsapásokat megakadályozni szándékozó egyetemi előírásokat. Ezek megtiltották egymás provokálását, illetve a provokációkra való választ (Königsbergben 1546-ban, Wittenbergben 1570-ben, és Straßburgban adtak ki ilyen rendelkezéseket.)¹³⁵ Az 1580-as lipcsei statú-

¹³⁰ SCHULZE und SSYMAN, *Das deutsche Studententum...*, 1910 77.; Lipszében már a 16. század elején jelentős volt a probléma: *Leipziger Student...*, 34–35. és 40–42. Utóbbi helyen egy 1533-as *tumultus* történetét vázolja a szerző, amelynek kiindulópontja egy vívómester által a tímárségeeknek tartott vívóiskola volt, amely után az iparoslegények az egyetemi diákokra támadtak. 1558-ban is azzal indokolták Lipszében egy *Fechtschule*-bemutató megtiltását, hogy annak következménye „... *zanks vnd haders zwischen Studenten vnd Handwerkern*” lehetne. Vö. Hiroyuki SAITO, *Jugendliche Gewaltkultur und soziale Kontrolle in der frühneuzeitlichen Stadt: Das Beispiel Leipzig, ca. 1570–1650*, Dissertation TU Dresden, 2018, 172. A későbbi időkre vö. BRÜDERMANN, *Göttinger...*, 266–270.

¹³¹ KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, 27.

¹³² KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, 29.

¹³³ Egy 17. századi nyilatkozat például a paviai egyetemisták katonákhoz hasonló harciasságát emeli ki: „*Mi vien detto, che gli scolari di Pavia sono una terza specie tra lo scolare e il soldato, anzi che sono e l'uno e l'altro insieme.*” Idézi Gian Paolo BRIZZI, „Le università italiane tra Rinascimento ed età moderna”, in *Il pragmatismo degli intellettuali. Origini e primi sviluppi dell'istituzione universitaria. Antologia di Storia medievale*, ed. Roberto GRECI, 175–200, (Torino: Scriptorium, 1996), 191.

¹³⁴ *Auf Deutschlands hoben Schulen...*, 211.

¹³⁵ Marian FÜSSEL, „Il duello studentesco tra onore e disciplinamento”, in: *Il duello fra medioevo e età moderna: prospettive storico-culturali*, ed. Uwe ISRAEL e Gherardo ORTALLI. I libri di Voella 92, 99–134 (Roma: 2009), 105.

tumok is külön fejezetben foglalkoztak a kérdéssel.¹³⁶ Ezen általánosnak tekinthető hozzáállás ellenére a korabeli diák-fegyelmi ügyek aktáiban különös jelentőséget kaptak a hallgatói párbajok során okozott súlyos sérülések vagy bekövetkezett halálesetek. Ezek szankciója az egyetemi jogszolgáltatás részéről általában a *relegatio*, a kizárás volt. A kardokkal és törökkel felfegyverzett hallgatóság szinte paramilitáris fellépése, valamint a kor igencsak cizellált becsületkódexe okán ezek az esetek nem voltak ritkák, és az egyetemi és állami hatóságok ezeket nem nézhették tétlenül. Az ilyen összeütközéseknek sokszor egyszerű sértések, diákcsoportok közötti viták vagy előjogokkal kapcsolatos nézeteltérések voltak az okai.¹³⁷

A vágó- és szúrófegyverek tehát minden tilalom és rendelkezés ellenére a hallgatók állandó kísérői maradtak a német egyetemi városokban, sőt ehhez a 16. század második felében lőfegyverek is társulhattak.¹³⁸

A kérdéssel foglalkozó kutatók egyetértenek abban, hogy az említett okok mellett a vágó- és szúrófegyverek viselésének és használatának fokozott elterjedéséhez még további két, a 16. évszázadban bekövetkezett fejlemény is hozzájárult. Az egyik az itáliai vívóiskola elterjedése által kiváltott hatás volt, aminek következményeként az új rendszerű vívásművészet révén új fegyvertípusok terjedtek el a német birodalmi egyetemek diákjai között, de más európai egyetemi városokban is. Másik fejleményként az említendő, hogy a könnyű fegyverek (különösen a *spada da lato – degen*) viselése nem maradt meg a nemesi származású diákok kiváltságának, hanem a polgári származású diákok körében is népszerű lett. Ez utóbbi vonatkozás a nemesség kulturális mintaadó szerepe újbóli megnyilvánulásának tekinthető, hiszen a magasabb osztályokhoz tartozó ifjak és férfiak magától értetődően fegyvert viseltek a társadalmi érintkezéseik során.

A 16. században a *degen* viselése a nemesség körében általános volt, és kialakult a felfogás, hogy a nemesség ezen jelképe az egyetemek tanárainak és a diákoknak, vagyis a tanult nemességnek is kijár.¹³⁹ A *degen* a hallgatói lét és szabadság szimbóluma lett ettől a századtól, és a fegyverviselés jogából vezették le sokan a diákokat megillető többi privilegiumot is.¹⁴⁰

¹³⁶ „*De Provocantibus, evocantibus, incitandibus ad armorum certamina et haec quinq[ue] modo adiuvanlib[us]*”. A vétkeseket elzárással fenyegette meg a rendtartás. Vö. SAITO, *Jugendliche Gewaltkultur...*, 213.

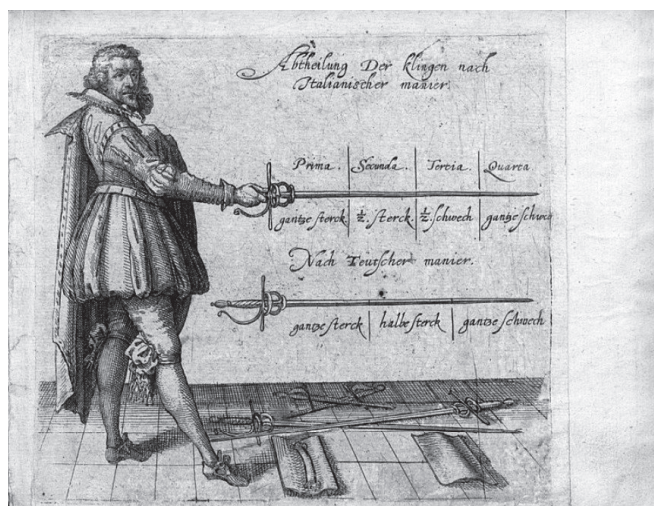
¹³⁷ MÜLLER, „Studentenkultur...”, 285.

¹³⁸ LIERMANN, „Mantel...”, 33.

¹³⁹ „*Wyr seyn edel*” reagáltak 1500-ban a lipcsei diákok a *rector* fegyvertilalmára. Vö. SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 60.

¹⁴⁰ A korszakra jellemző a következő szillogisztikus levezetésen alapuló jogászkodó gondolatmenet, amelyet a 18. századból ismerünk, de a korábbi *saeculum*okban keletkezhetett: „*Ulpianus a Pandekták 3. könyvében a bíraskodásról szólva azt mondja: a hatalom a szó tulajdonképpeni értelmében fegyverhatalommal rendelkezést jelent. A hallgatóknak fegyverhatalma van, tehát a szó tulajdonképpeni értelmében hatalmuk is van. A hatalom a szó tulajdonképpeni értelmében az uralkodói jogosultságok közé tartozik; uralkodói jogosultságuk a fejedelmeknek van; vagyis a hallgatók fejedelmeknek számítanak. A Pandekták 1. könyvének 3. fejezete 31. törvénye szerint a lex Julia et Papia a fejedelmet felmenti a törvény követésének kötelezettsége alól, tehát a hallgatók fel vannak mentve a törvények alól.*” SCHULZE und SSYMANK, *Das*

A fegyverviselés szokásában bizonyos karok közötti eltérés figyelhető meg a német egyetemeken: a *degen*-viselés az említett századtól kezdődően elsődlegesen a joghallgatóknál volt megfigyelhető. Egyes egyetemeken már jogi tanulmányaik kezdetétől, máshol egy bizonyos, a karon eltöltött idő után túrték meg a társak a fegyverhordást. Több egyetemen az *artes*- és teológiai karok diákjainak kifejezetten tiltották a felfegyverkezést. Ez aláhúzza azt az összefüggést, hogy a nemesi származású hallgatók a 16. század kezdetétől elsősorban a jogi ismereteket választották tanulmányaik tárgyául, abban a reményben, hogy később állami szolgálatba léphetnek. A jogi kar hallgatóinak ez a kitüntetett szerepe azonban nem volt általános és tulajdonképpen abból indulhatunk ki, hogy a „tanulás által megnemesedettek” valamennyi réteg kiváltságos helyzete jeleként („*signum civis academici*”) büszkén viselte szúrófegyverét a mindenkori öltözködési és viselkedési szokások és előírások keretei között.¹⁴¹

4. ábra. A penge részei az olasz és a német felfogás szerint¹⁴²

deutsche Studententum..., 1910, 95. Az okoskodás az egyik ulpianusi szöveghelyet rossz megjelöléssel idézi. D. 2.1.3. „Ulpianus 2 de off. quaest.: Imperium aut merum aut mixtum est. merum est imperium habere gladii potestatem ad animadvertendum facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur.” D. 1.3.31. „Ulpianus 13 ad l. iul. et pap. Princeps legibus solutus est [...]”

¹⁴¹ SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 65. A lipcsei hallgatók fegyverviseléséhez vö. még SAITO, *Jugendliche Gewaltkultur...*, 169–175.

¹⁴² SALVATOR FABRIS, *Neu Kunstlich Fecht-Buch. Darinnen 500. Stück im einfachen Rappier, wie auch etliche im Rappier vnd Dolch, des weiterübmbten Fecht- und Lehrmeisters Sig. Salvator Fabri da Padua so wol auch anderer Italianischen vnd Frantzösischen Fechter beste Kunststück, nach rechter Lini vnd Fundamentalischer Ordnung, auff's fleissigste colligirt vnd zusammen getragen, auch mit schönen Kupfferstücken gecieret, dergleichen vor nie gesehen worden, vnd derowegen Teutscher Nation vnd der Kunstliebhabern zum andern mal in Truck gegeben, vnd mit 50 stücken, so allererst auß Italia kommen, gemebret vnd verbessert, durch Sebastian Heußler, an jetzo in Nürnberg nderhaltenenen Soldaten zu Roß, vnd Freyfechter (Nürnberg: Haußler, 1627), 1.*

A 16. *saeculum* végétől a diákok legkedveltebb fegyvere aztán a vívótőr (*rapier*) lett, de az említett könnyű vívófegyverek mellett katonai fegyverek is meg-megfordultak a diákok kezében a források szerint, mint amilyen a régi kétkezi katonai kard is volt. Ez azzal is magyarázható, hogy a 16–17. században elsősorban a katonák testesítették meg a fegyverével bátran és ügyesen bánó férfi ideálját. A fiatal egyetemisták, akik férfiként is ki akartak tűnni, természetesen módon orientálódtak ebben a korban a katonák férfiasági normáihoz és így az általuk használt fegyverekhez.¹⁴³

A 17. évszázadtól aztán nemcsak az egyetemi hallgatók, hanem tanáraik esetében is szokásba jött a könnyű oldalfegyver viselése az egyetemek bizonyos ünnepélyes alkalmain is.¹⁴⁴

Tiltott gyümölcsből csalétek

Az egyetemtörténeti és más források alapján egyértelműen megállapítható, hogy a 16. évszázad második felétől kezdődően szinte valamennyi európai egyetemi városban – ha jelentős fenntartásokkal is – de megváltozott az egyetemi és egyúttal a városi hatóságok vívásgyakorlással kapcsolatos hozzáállása.

A középkori testmozgás- és így vívásellenesség – mint jeleztük – a reneszánsz-humanista nevelési eszmék hatására, a 15–16. század fordulója táján megváltozott, s a testi felkészítés is a fiatalok nevelésének integráns részévé lett. A megváltozott hozzáállás az oktató-nevelő intézményekbe is beengedett olyan tevékenységeket, amelyeket a diákok – korábban az intézményeken kívül – végeztek élvezettel. Területenként változó módon, de – a labdajátékok, a golf, a tenisz, a vívás és a tánc beépültek az egyetemi és akadémiái tantervekbe is.¹⁴⁵ A később elsporthozó tevékenységek közül egyértelműen a vívás volt az, amely egész Európában jelentős szerepet kapott a felsőoktatási műhelyekben.

Ennek a folyamatnak több összetevője volt, melyek közül a legfontosabbnak a nemesi réteg tagjai képzési ideáljának megváltozását tekinthetjük, amelyben ekkortól egyértelműen fontos szerepet kapott az utazás, mint az ismeretek megszerzésének integráns része.

A 16. *saeculum*ban, a humanizmus szellemében kialakult nemesi utazások (*Kavaliers-tour*, *Grand Tour*) eredeti célja az volt, hogy a nemesség fiai számára – hazai alapszintű, vagy egyetemi tanulmányaik lezárása után – lehetőséget biztosítson arra, hogy egy külföldi egyetemen vagy lovagi akadémián tanulhassanak. Egyúttal célja volt az is, hogy a fiatal nemesek a nagy európai udvarok, valamint Nyugat- és Dél-Európa városi köz-

¹⁴³ LIERMANN, „Mantel...”, 33–34.

¹⁴⁴ POROSZORSZÁGBAN először II. Frigyes tiltotta meg általánosságban a fegyverek viselését a nem nemes egyetemi diák számára, amiben aztán a többi német fejedelem is megpróbálta követni, nem mindig át-törtő sikerrel. Az ALR a nemeseket is megfosztotta ezen előjoguktól. SCHEUER, „Das Waffentragen...”, 66–67.; SCHULZE und SSYMANK, *Das deutsche Studententum...*, 1910, 156.

¹⁴⁵ OVERMAN, „Sporting...”, 31.

pontjainak meglátogatása révén elsajátítsák a mindenkori udvari viselkedésformákat. Az utazás középpontjában tehát bizonyos társadalmi kompetenciák elsajátítása állt. Ezek az utak különösen a vesztfáliai béke után a 18. század elejéig voltak rendkívül népszerűek, de korábban is és később is szokásban voltak és maradtak az európai nemesség tagjai között.¹⁴⁶

Ez a sajátos tanulmányút gyakran, de nem mindig kapcsolódott otthoni vagy külföldi egyetemi tanulmányokhoz, és mindenképpen a mindenkori szakmai tudáson túlmutató műveltség megszerzésére irányult. Az utazás, világlátás sokrétű hasznát növelhette a francia és az olasz nyelv elsajátítása, illetve olyan gyakorlati szempontból fontosnak tartott ismeretek megszerzése, mint a belekóstolás a történelmi és geográfiai alapismeretekbe, államismereti kérdésekbe. Természetes volt emellett, hogy lehetőség szerint a nemeshez méltó úri jártasságok (lovaglás, vívás, tánc, labdajátékok, vadászat, rajz, festészet, zene) némelyikében szintén gyakorolja magát az ifjú utazó.

Ezen céloknak megfelelő alapították Franciaország egyes városaiban a 16. század végén az első lovagakadémiákat, amelyekben a fiatal nemesek vallási, tudományos ismereteket szerezhettek, jó erkölcsöt tanulhattak és lovagi gyakorlatokat végezhettek, előkészülvén a későbbi egyházi-, vagy állami szolgálatra.¹⁴⁷

A rangnak megfelelő nevelés biztosításával ezek a lovagi iskolák a nemesi elkülönülést szolgálták, a nemesi erények és luxusigények kielégítésével.¹⁴⁸ A nemesség tagjait bizonyos értelemben elvonták a tradicionális egyetemi tantárgykánontól, ugyanakkor lehetővé tették bizonyos modern tudományterületek elsajátítását is a nemesség tagjai számára, s mivel az egyetemek ekkoriban még nem kínálták fel hivatalosan képzési programjaikban nemesi gyakorlatokat (lovaglás, vívás, tánc és katonai gyakorlatok), a nemesi akadémiák vonzerejét ez csak növelte a hagyományos egyetemekkel szemben.¹⁴⁹

A lovagi akadémiák fejlődése Itáliából indult és Franciaországon keresztül érte el Németországot, aztán Dániát és Ausztriát. A német akadémiák a legfontosabb impulzusokat a francia intézményekben megvalósult elképzelések révén kapták, s – sok eset-

¹⁴⁶ Vö. össze többek mellett Hilde de RIDDER-SYMOENS, „Die Kavalierstour im 16. und 17. Jahrhundert”, in: *Der Reisebericht. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur*, Hg. Peter J. BRENNER (Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1989), 197–223.; Uő., „Mobilität”, in: *Geschichte der Universität in Europa, II Von der Reformation zur Französischen Revolution (1500–1800)*, Hg. Walter RÜEGG (München: C. H. Beck, 1996), 346–350.; Mathis LEIBETSEDER, *Die Kavalierstour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, Beihefte zu Archiv für Kulturgeschichte, 56 (Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 2004); „Grand Tour”. *Adliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, Hg. Rainer BABEL und Werner PARAVICINI, Francia, Beihefte 60 (Ostfildern: Jan Thorbecke, 2005).

¹⁴⁷ A lovagi akadémiáról magyarul röviden vö. KÖKÉNYESI Zsolt, „»A nemesi erények műhelye«: A Collegium Theresianum mint lovagi akadémia, *Hadtörténelmi Közlemények* 126, 1. sz. (2013): 134–148., 134–137.

¹⁴⁸ Norbert CONRADS, „Tradition und Modernität im adligen Bildungsprogramm der Frühen Neuzeit”, in: *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, Hg. Winfried SCHULZE und Helmut GABEL, Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 12, 389–403 (München: R. Oldenbourg Verlag, 1988), 400.

¹⁴⁹ Norbert CONRADS, *Ritterakademien der frühen Neuzeit. Bildung als Standesprivileg im 16. und 17. Jahrhundert*, (Göttingen: 1982), 33., 324–325.

ben úgy tűnik – jobban alkalmazkodtak a társadalom igényeihez, és jelentős konkurenciát jelentettek a 16. és 17. századi egyetemek számára.¹⁵⁰

A francia mintára kialakított német és osztrák lovagi akadémiák általában bizonyos matematikai, geometriai és hadépítészeti ismeretek mellett a lovaglás, a vívás és más fegyverek forгатásában adtak kiképzést az ifjaknak. Ehhez járult még általában bizonyos jogi, filozófia és címertani tananyag, valamint a francia nemességre jellemzőnek tartott társasági viselkedésformák közvetítésének igénye, ami a tánc, a labdajátékok és a *lingua franca*, a kor diplomáciai és udvari nyelvének oktatásában nyerthette el beteljesülését. Fenti irányultság következtében a nemesi akadémiák céljukban és oktatott „tananyagukban” jelentősen különböztek tehát a kizárólag tudós ismereteket adó egykori gimnázium-, illetve akadémia-jellegű intézményektől, s még inkább az egyetemektől.¹⁵¹ Itáliában és Franciaországban a 16. *saeculum* végétől, a német területeken különösen a harmincéves háború után a lovagi akadémiák által kifejtett vonzerő a nemesség elvándorlását idézte elő az egyetemekről.

A nemesi tanulmányutak szokásának elterjedése, a nemesség képzési igényeinek kielégítését szolgáló lovagi akadémiák európai hálózatának kialakulása reagálásra készítette az egyetemek hagyományos világát is. Ezek a kihívások összekapcsolódva a vívás művészetének európai fejlődési tendenciáival – a jelentős veszélyek ellenére – új távlatokat nyitottak az egyetemek és a vívás kapcsolatában is.

Az egyetemek különböző módokon reagáltak az említett kihívásra. A most rendelkezésre álló adatok szerint Franciá földön, és Ausztriában ahol sűrűn alakultak akadémiák, az egyetemek – csekély kivételtől eltekintve – általában elfogadták a lovagi akadémiák primátusát a nemesi *exercitiumok* területén. Itáliában a tradicionális *universitasok* egyes esetekben bizonyos együttműködést valósítottak meg a nemesi akadémiákkal, a kooperáció révén kívánván megőrizni nemesi származású hallgatóikat. Ilyen együttműködés néhány német egyetem tekintetében is megfigyelhető, ugyanakkor sajátosságként az is megfigyelhető, hogy sok német városban maguk az egyetemek inkorporálták oktatási programjukba a nemesi *exercitiumok*at. Ez a végül uralomra jutott, fenntartói-egyetempolitikai döntéseken alapuló megoldás – az egyetemek és akadémiák által kínált gyakorlati ismeretek bizonyos egymás mellett élése után – a 17. század végére véget vetett az akadémiák virágzásának, és a hallei egyetem megalapításával a nemesi *exercitiumok* – köztük a vívásgyakorlás is – túlnyomóan az egyetemek szervezeti keretei között valósult meg. Hasonló volt a helyzet Németalföldön is.

Fenti lehetőségeket figyelembe véve a „felsőoktatás” és a nemesi *exercitiumok* – s ennek keretében a vívás – kora újkori kapcsolata fényében, legalább két intézményi szálon kell nyomon követnünk a vívás művészet beszivárgását a művelt ifjúság képzési folyamatába: a lovagi akadémiák és az egyetemek olykor versengő, olykor kiegészítő-össze-

¹⁵⁰ CONRADS, *Ritterakademien...*, 108.

¹⁵¹ Alfred MARKS, „Adelige Standeserziehung in Linz 1612–1750”, in: *Jahrbuch der Stadt Linz 1954* (Linz, 1955): 338.

fonódó együttműködését kell röviden görcső alá vennünk. Az elkövetkezőkben erre a sokrétű viszonyrendszerre keresünk példákat az európai intézmények történetébe pillantva, hogy utóbb a vívásoktatás jelentőségét elsősorban a birodalmi egyetemek vonatkozásában vizsgálhassuk.

5. ábra. A vívóterem Comenius Orbis pictusában¹⁵²

A lovagi akadémiák, egyetemek és a vívás Európa különböző régióiban

Mint jeleztük, 1600 körül az egyetemeken és nemesi akadémiákon egész Európában általánossá vált, hogy az tudós előadások mellett a diákok olyan tanárok foglalkozásait is látogassák, akik a nyelvi- és más gyakorlati ismeretekre oktatták az érdeklődőket. A lovaglás, a vívás és a tánc, a labdajátékok gyakorlása, valamint az olasz és francia nyelvek tanulása révén eleinte a nemesi, majd hamarosan a polgári származású fiatal emberek tanultak meg bizonyos viselkedés- és társalgási formákat, ismerték meg saját testi képességeiket, szereztek a tankönyv-tudáson túli tapasztalatokat.

Ha a nemesi akadémiák – tárgyunk szempontjából fontos – jellegzetességei kapcsán egy európai körképet kísérlünk meg felvázolni, meg kell állapítanunk, hogy az 1594-ben alapított párizsi iskola¹⁵³ mintáját követő francia akadémiák a politikai és társadalmi életben való helytállás sikere szempontjából releváns készségekre koncentráltak, de a súlypont mindvégig a nemesi és katonai gyakorlatokon, a testgyakorlás különböző for-

¹⁵² Joh. Amos COMMENII, *Orbis Sensualium Pictus. Hoc est, Omnium fundamentalium in Mundo Rerum et in Vitâ Actionum Pictura et Nomenclatura. Die sichtbare Welt / Das ist / Aller vornemsten Welt-Dinge und Lebens-Verrichtungen Vorbildung und Benahmung.* (Noribergae: Michael Ender, 1658), 268.

¹⁵³ CONRADS, *Ritterakademien...*, 40–66. és 67.

máin nyugodott („*académies des exercices*”).¹⁵⁴ Ezek jelentősége és sokszínűsége a tisztí pálya egykorú előtérbe kerülésére és a testgyakorlásnak a korabeli nemesség társadalmi életében megfigyelhető felértékelődésére vezethető vissza. A *Kavalierstour* szokásos útvonalán több olyan intézmény jött létre a 17. évszázad kezdete óta, amelyek különösen figyelmet szenteltek a külföldi nemes utazók igényeinek, megfelelő „szakembereket” kínálva az *peregrinus*oknak. A „*mâitres d'exercices*” szinte mindegyik olyan francia városban megtalálhatók voltak, amely a *Grand Tour* tekintetében fontos lehetett. Különösen Párizs és a Loire régió városai és intézményei tűntek ki tanáraikkal. Fontos azonban megjegyezni, hogy nemcsak az itteni lovagi akadémiák, de esetleg egyes egyetemek is keresettek lehettek az *exercitiumok* miatt is. Az orléans-i egyetem például nem csupán jogi oktatásáról volt híres a kora újkorban, hanem vívásoktatóiról is. Az itteni *Natio Germanica* privilégiumai között ugyanolyan hangsúlyt kapott a „*l'estude des a loix*”, mint a „*celles des armes*”.¹⁵⁵ Franciaországban tehát egyes egyetemek az akadémiák mintáját követve erősítették meg a gyakorlati készségek oktatását, de általában az *exercitiumok* tekintetében függetlenek voltak azoktól.

Egyes itáliai városokban is létrejöttek a 16. század második felétől olyan lovagi akadémiák, amelyek gyakran összekapcsolódtak egyes tanítórendek *collegiumaival*, de amelyekben a motivált diákok képzésében a nyelvek és a nemesi *exercitiumok* is nagy szerepet kaptak.¹⁵⁶

Így az 1599-ben a jezsuiták által alapított páрмаi *Collegium Nobilium* diákjai a 17. században kifejezetten az előkelőbb itáliai és külföldi nemesi családokból származtak. A tanmenet a humanisztikus tárgyak mellett lovaglást, vívást, táncot, hegedű- és gitárjátékot, tornát, erődítéstant, spanyol és francia nyelvet kínált. Ugyanakkor egyes források azt mutatják, hogy a jezsuiták oktatási programja az ottani egyetem *curriculumával* is kapcsolatot keresett.¹⁵⁷

A torinói jezsuiták 17. század utolsó harmadában létrehozott *Collegio dei Nobili*-jében viszont nem kaptak hasonlóan nagy jelentőséget a nemesi gyakorlatok, ezzel szemben az ugyanott és ugyanakkortájt létrehozott fejedelmi intézményben (*Collegio Reale*) annál inkább. Ez utóbbi intézményt a „*maestri delli Essercitii e Scienze*” által oktatott lovagi szakok és az udvar közelsége rendkívül népszerű állomássá tette az európai nemesség néhány nemzedékének *Grand Tour*-jában.¹⁵⁸

Ugyanakkor – mint említettük – a francia megoldásoktól némileg eltérően egyes itáliai egyetemi városokban bizonyos szombiózis is megfigyelhető az egyetemek és aka-

¹⁵⁴ Bruno MAHLER, *Die Leibesübungen in den Ritterakademien* (Neuruppin: 1921).

¹⁵⁵ Anna FRANK-VAN WESTRIENEN, *De Groote Tour. Tekening van de educatiereis der Nederlanders in de zeventiende eeuw* (Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij, 1983), 222–223.

¹⁵⁶ Gian Paolo BRIZZI, *La formazione della classe dirigente nel Sei-Settecento. I seminaria nobilium nell'Italia centro-settentrionale* (Bologna: Il Mulino, 2015); Uő., „La pratica del viaggio d'istruzione nel Sei-Settecento”, in *Annali dell' Istituto storico Italo-Germanico in Trento* 2 (1976): 203–291.

¹⁵⁷ Claudia ZONTA, *Schlesische Studenten an italienischen Universitäten. Eine prosopographische Studie zur frühneuzeitlichen Bildungsgeschichte*, (Stuttgart, 2004), 67.

¹⁵⁸ CONRADS, *Ritterakademien...*, 247–257.

démiák gyakorlatában a nemesi *exercitiumok* – és így a vívásgyakorlás – elérhetősége kapcsán. Ezekben a városokban elsősorban az egyetemek nemesi látogatóinak megtartása, illetve kiszolgálása érdekében nagyobb együttműködés volt megfigyelhető az adott város *universitasa* és *accademia*ja között.

Általánosságban abból indulhatunk ki, hogy Itáliában sem az egyetemek szervezetébe épültek be a lovagi készségek elsajátításának lehetőségei, hanem az egyetemre beiratkozott hallgatók az adott városban alapított *collegiumok*ba járhattak át. Így például Padovában is a város által alapított akadémián tanulhatták a diákok a lovaglást, vívást és tornajátékokat vagy táncot.¹⁵⁹

Padovában már a 16. évszázad második felében – épp abban az időben, mikor az erdélyi fejedelemség későbbi vezető elitjének tagjai, a „páduai urak” itt peregrináltak – megállapították egyes beszámolók, hogy az egyetemre beiratkozott fiatalok jelentős része nem a tudományokkal foglalkozott, hanem inkább más ismeretek gyakorlásával töltötte idejét. (Igaz, ezt elsősorban a francia diákokra tekintettel jegyezték meg.)¹⁶⁰

Tehát Padovában nem az egyetem szervezetébe integrálódott a vívásoktatás, hanem előbb városi vívómesterek, majd az 1608-ban létrehozott katonai akadémia (*Accademia Delia*) adott lehetőséget új tapasztalatok szerzésére, a franciánál valamivel rusztikusabb stílus megismerésére.¹⁶¹ Erre az akadémiára tulajdonképpen olyan nemzetközi központként tekinthetünk, ahová számos nemzet fiataljai érkeztek, hogy a vívás, a lovaglás és a matematika művészetére oktassák őket. Francesco Alfieri, az ottani vívómester – egyébként a kétkezes kardról szóló művében – a 17. *saeculum* közepén említi, hogy „olasz, lengyel, francia és német urakat” tanított.¹⁶²

¹⁵⁹ VERESS, *Italiae...*, CXII.

¹⁶⁰ Pietro Bucci 1576-ban ezt írta: „[...] non tutti che hanno nome di scolari e che vanno a Padova, ci vanno per studiar lettere, massimamente la maggior parte de Franzesi studiosi d'imparare a cavalcare, a ballare, ad esercitarsi nel maneggio di qualunque sorta d'arme e nella musica e per sapere finalmente i costumi e le creanze italiane, delle quali sono invaghiti, e più per simili altre virtù che per cagion di lettere.” Idézi BRIZZI, „Le università italiane...”, 190.; Hasonló értelemben ír útinaplójában Motaigue is: „*Nous y fusmes tour le lendemain, et vismes les escoles d'escrime, du bal, de monter à cheval, où il y avoit plus de çant Jantilsbomes François.*” Vö. *Journal du voyage de Michel de MONTAIGNE en Italie, par la Suisse & l'Allemagne, en 1580 & 1581* (Rome-Paris: Le Jay, 1774), 90.; Ugyanő *Esszéiben* kritikusan így fogalmaz: „*Nous allons apprendre en Italie à escrimer, et l'exerçons aux despens de nos vies avant que de le sçavoir. Si faudroit il, suyvant l'ordre de la discipline, mettre la theorique avant la pratique: nous trahissons nostre apprentissage [...]*” Livre 2, Chapitre 27. Michel DE MONTAIGNE, *Essais* III (Paris: Hector Bossange, 1928), 115.; Hervé DRÉVILLON, „L'escrime italienne et l'éducation de la noblesse française,” in: *Les relations militaires entre la France et l'Italie, de la Renaissance à nos jours* (Paris: CEHD, 2006), 131–138.

¹⁶¹ Piero DEL NEGRO, „L'Accademia Delia e gli esercizi cavallereschi della nobiltà padovana nel Seicento e Settecento”, in *Il gioco e la guerra nel secondo millennio*, eds. Piero DEL NEGRO and Gherardo ORTALLI, 35–67., (Treviso-Roma: Viella, 2008), 45;

¹⁶² „*Questo Nobile esercito è molto frequentato nella mia Scuola da Signori Italiani, Polachi, Francesi, & Alemanie da altririguardeuoli soggetti di diuerse Nationi...*” di Francesco Ferdinando ALFIERI, *Lo Spadone, dove si mostra per via di figure il maneggio e l'uso di esso* (Padova: S. Sardi, 1653), cap. II.; MONDSCHHEIN, „The Italian Schools...”, 283–284.

Egy angol diák, aki 1593-ban járt Páduában, így örökítette meg az egyetemi város hangulatát és a diákok érdeklődésének sokszínűségét: Padova híres egyetemét „[...] minden nemzet úriemberei [...] nagy számban látogatják; [...] egyesek a polgári jogot, mások a matematikát és a zenét tanulni jönnek; mások lovagolni, a vívás művészetét és a tánc gyakorlását gyakorolni [...], e művészetek legügyesebb professzorai mellett.”¹⁶³

A források szerint tehát még a francia utazó diákok is szívesen igénybe vették kikapcsolódásként és gyakorlásként az itáliai városok által kínált vívó-lehetőségeket. Sőt annak ellenére, hogy a francia vívóiskolai stílus más volt, mint az itáliai, és a francia földön gyakori párbajok sokkal véresebb eredményekkel jártak, a francia diákok folyamatosan látogatták az olasz iskolákat, a tanultak az olasz vívómesterektől, és a jó hírt vitték az itáliai vívásnak.

A Német-Római Szent Birodalom területén az első és mintaadó nemesi akadémia az 1596-ban alapított tübingeni *Collegium Illustre* volt, amelynek kínálatában elejétől fogva szerepelt a lovaglás, a vívás és a labdajátékok, valamint az olasz- és a francia nyelv, amelyek 1609-től kötelező tárgyak lettek.¹⁶⁴ Ezt az intézményt eredetileg az ottani egyetemhez kapcsolódó akadémiának tervezték, de utóbb önállóvá és az egyetem konkurensává vált. A *collegium* mindvégig megtartotta tudományos jellegét, és a nemesi tudományokban (jogtudomány, földrajz, politika és a modern nyelvek) is erős volt, sőt a nemesi gyakorlatok (lovaglás, vívás, tánc és katonai gyakorlatok) révén többet is kínált, mint az egyetem a nemesi fiatalság számára.¹⁶⁵

Tübingen példáját a 17. században Kassel¹⁶⁶ és Sorö,¹⁶⁷ majd Wolfenbüttel követte,¹⁶⁸ és az intézménytípus – együtt a sok tekintetben egymáshoz hasonló tanrendekkel

¹⁶³ Idézi Daniela PRÖGLER, *English Students at Leiden University, 1575–1650. „Advancing your abilities in learning and bettering your understanding of the world and state affairs“*. (Aldershot/Burlington: Ashgate, 2013), 30.

¹⁶⁴ Silke SCHÖTTLE: „Exoten in der akademischen Gesellschaft? Frühneuzeitliche Sprachmeister am Collegium Illustre und der Universität Tübingen”, in: *Sprachmeister: Sozial- und Kulturgeschichte eines prekären Berufsstands*, Hg. Mark HÄBERLEIN, Schriften der Matthias-Kramer-Gesellschaft zur Erforschung der Geschichte des Fremdsprachenerwerbs und der Mehrsprachigkeit 1, 87–102 (Bamberg: University of Bamberg Press, 2015), 91.

¹⁶⁵ CONRADS, *Ritterakademien...*, 105–115 és 324.

¹⁶⁶ CONRADS, *Ritterakademien...*, 115–131. A *Collegium Mauritanum*ot alapító hesseni uralkodó 1618-ban ez intézmény célját így fogalmazta meg: „[...] so haben wir bei unserem Adelichen Collegio auch gebührlliche Anordnung verschaffet, dass die angehende Jugend mit und beneben den Studiis, als dem Hauptwerk, zugleich auch allerhand gute Exercitia beides des Leibes und Gemühts, mit Reiten, Ritterspielen, Fechten, Tanzen, Roßspringen, Ballspielen, Übung der Waffen und Kriegsordnung, auch allerhand Instrumental und Vokalmusik, kunstbaren Anschlägen sowohl zum Krieg als sonst zu den Gebäuden Abrissen und Malerei dienlich, haben und treiben kann und soll.” Idézi Ötvös Péter, *Széchenyi Zsigmond itáliai körútja 1699–1700*, Peregrinatio Hungarorum 1. (Szeged: JATE BTK, 1988), 16–17.

¹⁶⁷ CONRADS, *Ritterakademien...*, 143–152.

¹⁶⁸ CONRADS, *Ritterakademien...*, 273–322., különösen 320. A wolffenbütteli akadémia első, 1687-es, később többször kiadott tanrendje jól tükrözi az intézménytípus német változatának törekvéseit. A tanulók a hét négy napján, hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken két-három órányit lovagoltak a reggeli órákban. Hétfőn és csütörtökön 10-től 12-ig *fundamenta pietatis*, majd *historia ecclesiastica*,

(benne a vívás jelentőségével) – a centrális német területekről kiindulva elterjedt Észak-és Kelet-Közép- Európában is.

De találunk példát német földön is egy bizonyos szimbiózisra egyetem és lovagi akadémia között: a hallgatók *exercitiumok* iránti igényét ugyanis az egyik legfontosabb német egyetemi város, Wittenberg, sajátos módon kívánta kielégíteni igaz viszonylag későn, a 17. évszázad végén. 1684-ben itt a választófejedelem az egyetem mellé szervezett egy pusztnán a nemesi gyakorlati ismeretek elsajátításra szolgáló intézményt, amely létesítmény nem volt egy kalap alá vehető a valódi lovagi akadémiaikkal.¹⁶⁹ Éltrehevívása azonban jól mutatja, hogy az egyetemi városok igen messzire elmentek a tanulók magukhoz csalogatása érdekében.

Fontos megjegyezni, hogy a német fejedelemségekben a 18. században azonban már egyértelműen háttérbe szorultak a tudományos igényű *curriculumok* is nyújtó lovagi akadémiaik, mivel az új egyetemek, Halle és Göttingen mintegy magukba olvasztották a lovagi akadémiaik képzési programját.¹⁷⁰ Utóbbiak helyébe errefelé fokozatosan a katonai és mérnök szakiskolák léptek.

A lovagi akadémiaiknak a vívaskultúra terjesztésében betöltött szerepét vizsgálva végül nem hagyhatók figyelmen kívül a viszonylag későn színre lépő osztrák lovagi akadémiaik, már csak a magyar főnemes ifjak nevelésében betöltött fontos szerepük miatt sem. Ezek az intézmények is a nemes ifjúság igazgatási- és katonai feladatokra való felkészítését tartották legfontosabb feladatuknak. Az igényes tantervek megvalósításában részben az egyetemeknek (elsősorban a jogi karoknak, illetve azok oktatóinak) is szerepet szántak, azonban a lovagi gyakorlatokat egyértelműen önálló személyzettel és gyakorlóterekkel rendelkezve oktatták. Bécsben a 18. században több ilyen intézmény is működött, olykor párhuzamosan is, de jelentősnek tekintendő a salzburgi, és az említett század második felében alapított kremsmünsteri és innsbrucki nemesi *collegium* is.

Az alsó-ausztriai rendek által alapított, tevékenységét 1692-ben Bécsben megkezdő, és 1748-ig fennálló *Landschaftsakademie* tanrendjében is szerepeltek a katonai *exercitiumok*, így a vívás is.¹⁷¹ Csakúgy az 1746-ban alapított Savoyai Akadémián, sőt vívást oktattak

---

délután két óra tánc és vívás volt terítőken. Kedden és pénteken 10 és 12 között idegen nyelvek, délután 3-tól 5-ig *principia ethices et politices*, illetve váltakozva *jus privatum et publicum* volt előírva. Szerdán és szombaton a tananyag *studium genealogicum cum historia et chronologia* szerepelt napirenden. Vö erre. Ötvös, Széchenyi..., 17.

¹⁶⁹ Az ún. *academie* keretében „[...] die exercitia mit reiten, fechten, voltigiren, danzen, ingleichen die französische sprache samt der mathesi gleich an andern orthen getrieben würden [...]”. Vö. *Urkundenbuch der Universität Wittenberg, Teil 2 (1611—1813)*, Hg. Walter FRIEDENSBURG, *Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und des Freistaates Anhalt, Neue Reihe 4* (Magdeburg: Historische Kommission für die Provinz Sachsen und für Anhalt, 1927, 296–298.; CONRADS, *Ritterakademien...*, 220.

¹⁷⁰ CONRADS, *Ritterakademien...*, 324.

¹⁷¹ „[...] allhier zu Wien eine Adelige Schuel oder Academia zuerbauen [...] Die adeliche Wissenschaften, so man allda erlernet seynd: Reiten, Köpff- und Ringel-Rennen, und was deme anhängig, Fechten, Pi-quenspillen, Fahnen-schwingen, nebst alien Kriegs-Übungen mit der Mussqueten, Voltigiren, Dantzen, die Mathematica, Geometria, Architectura civilis et militaris, Attaquir- und Defendierung der Plätze, Geographica auch die Welt- und Himmels-Kugel zuerkennen, Historia universalis, particularis, moralis et

a piaristák nemesi konviktusában is (*Löwenburgisches Konvikt*).¹⁷² A bécsi nemesi akadémiaik közül a legnagyobb hatású oktatási intézmény az 1746-ban alapított *Theresianum* volt, amelynek oktatási programjában szintén fontos helyet foglalt el a vívás és a lovaglás is.

A *Theresianum*ban már a kezdetektől fogva – amikor az oktatás még a jezsuiták kezében volt – nagy szerepe volt a nemesi *exercitium*oknak, a vívásnak, lovaglásnak, sőt a gyakorlatok között még az itáliai eredetű zászlódobás is megtalálható volt. Ezek a lovagi *exercitium*ok itt is a nemesi nevelés fontos részét képezték, hiszen hozzájárultak a lovagi eszmények életbentartásához.¹⁷³ A *Theresianum* mellett 1755 és 1758 között egy a jog- és államtudományok kiemelt művelését célzó ún. *Theresianische Ritterakademie* is működött a bécsi Favorita-kastélyban, amelynek programjában szintén szerepeltek a lovagi *exercitium*ok, amelyeket világi oktatók tanítottak.¹⁷⁴ A nemesi gyakorlatozás egészen a 18. század végéig megőrizte jelentőségét az intézményben.

6. ábra. A vívó hallgató¹⁷⁵

politica, das Jus publicum, wie nicht weniger die Hispanisch, Italienisch und Frantzösische Sprachen” Idézi Ötvös, Széchenyi..., 17–18.

¹⁷² A *Landschaftschule* vonatkozásában vö. KÖKÉNYESI Zsolt, „A nemesi ifjak minden szükséges tudományra és exercitiumra neveltessenek» – Mária Terézia uralkodói imázsa a bécsi nemesi iskolák tükrében”, in: *Helytállás: Tanulmányok a XII. Eötvös Konferencia történeti üléséről*, szerk. László Gábor és TORONYI Alexandra, 291–322 ([Budapest]: Eötvös CollegiumTörténeti Műhely, 2012), 293–294. A Savoyai Akadémia legfőbb célját az alapító így fogalmazta meg: „[...] die adelige Jugend in allen erforderlichen Wissenschaften und Exercitien unterrichtet und somit geschickt gemacht werden sollte, dem Oberhaupte des Staates wie auch dem gesammten Vaterlande dermaleinstens in allen Ständen ersprießliche und nützliche Dienste zu leisten.” Idézi uo., 298. A piarista iskolára uo., 299.

¹⁷³ KÖKÉNYESI Zsolt, „A nemesi erények...”, 141.

¹⁷⁴ Uo., 138.

¹⁷⁵ Dendrono [Johann Georg PUSCHNER], *Der fechtende Student*, Rézkarc (1725). https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/41/Dendrono_-_Der_fechtende_Student.jpg

Sajátos korai kezdeményezésnek tekinthető az örökös tartományok területén az iskola (*Landschaftschule*) is, amelyet a saját nemesifjak korszerű nevelésére nagy hangsúlyt helyező felső-ausztriai rendek már a 17. *saeculum* első felétől fenntartottak Linzben, és ahol egy tánctanár, labdajáték-oktató mellett kezdetektől alkalmaztak vívómestert is, majd a lovaglás és a nyelvek is felkerültek az utóbb jezsuiták kezébe került intézmény programjába.¹⁷⁶

Vívás a nyugat-európai egyetemeken

Korábban említettük, hogy Itáliában az egyes egyetemek (pl. Bologna) holdudvarában tevékenykedő vívómestereknek milyen jelentős szerepe volt az itáliai vívóstílus kialakításában, és a vívásművészet fogásainak elméleti és gyakorlati terjesztésében.¹⁷⁷ Hasonlóan fontos szerepet töltöttek be az egyetemi vívómesterek a fegyverforgatás kultúrájának terjesztésében a német birodalmi egyetemeken és Németalföldön is. Az alábbiakban ezen területek egyes egyetemei példáján kíséreljük meg érzékeltetni azokat a jelenségeket és folyamatokat, amelyek az egyetemek világát és a „tanult vívást”, a vívásművészetet összekapcsolták a korai újkorban.

Mint korábban a heidelbergi egyetem példaként idézett rendelkezéseiből láthattuk, a középkorban a fegyverviselés és -forgatás teljes – bár sikertelen tiltása – jellemezte az egyetemi és városi hatóságok megközelítését.¹⁷⁸ Az egyetemeknek a víváshoz való hozzáállását a 16. századtól kezdődően tulajdonképpen paradoxnak is tekinthetjük, hiszen egyrészt a fegyver és annak viselése szükségszerű volt a nemesi gyakorlatok végzéséhez és a nemesi státusz jelzéséhez, másrészt a közbiztonság és a városi lakosság jóindulatának fenntartása érdekében – mint korábban is láttuk – az egyetemek továbbra is megkísérelték korlátozni a fegyverviselést, és különösen tiltották a párbajozást. Igaz ezek a törekvések nemigen találtak a hallgatók, különösen a nemesi származású fiatalág igényeivel,¹⁷⁹ hiszen a gazdag hallgatók szabadidős tevékenységében egyebek mellett jelentős helyet foglalt el a vívás is.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Eduard STRASSMAYR, „Die Ämter-Organisation der Stände im Lande ob der Enns”, *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs* 1 (1950): 262–263. Vö. P. SZABÓ Béla, „Pozsonyi származású jogászprofesszor a felső-ausztriai rendek szolgálatában: Johann Ferdinand Behamb († -1696)” in: *Risus cum lacrimis: Könyv Babják Illdikó emlékére (tanulmányok, baráti írások)*, szerk. Ed. P. SZABÓ Béla és ÚJVÁRI Emese, 189–220 (Debrecen: Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017), 197.

¹⁷⁷ Paul F. GRENDLER, „Fencing, Playing Ball, and Dancing in Italian Renaissance Universities”, in: *Sport and Culture in Early Modern Europe*, eds. John McCLELLAND and Brian S. MERRILEES (Toronto: Centre for Reformation, 2009), 293–316.; LIERMANN, „Muffen...”, 103.; LIERMANN, „Mantel...”, 40.

¹⁷⁸ Bár a 16. század elején, a harmincéves háborúnak köszönhetően volt egy nagy törés a heidelbergi egyetem történetében, de az itt született szabályok mégis jól tükrözik azt a szemléletváltást, amely a vívással és a fegyverviseléssel szemben a német egyetemeken a késő középkorban és korai újkorban végbement.

¹⁷⁹ FÜSSEL, „Il duello...”, 104.; *Auf Deutschlands hohen Schulen...*, 210–211.

¹⁸⁰ MÜLLER, „Studentenkultur...”, 285.

A „tanult vívás” elsősorban a nemesség révén jelent meg az egyetemeken. A törekvés, hogy az egyetemekre csábítsák a nemesi rendből származó ifjakat, sok helyen arra indította az egyetemek fenntartóit, hogy a lovagló- és táncmesterek mellett egyetemi vívómestereket is alkalmazzanak és vívótermeket (*Fechtböden*) rendezzenek be az egyetemi városokban.¹⁸¹ Ezzel törekedtek igazodni az új nemesi képzési ideálhoz, illetve kívánták lehetővé tenni, hogy a nemesifjak tanulmányaik alatt se legyenek kénytelenek lemondani kedvenc szabadidős tevékenységükről.¹⁸² Német földön az első „akadémiai” vívómestert Jénában alkalmazták 1550-ben, majd egy évtizeddel később Rostockban,¹⁸³ és a 16. század végéig a legtöbb egyetemen már tevékenykedett vívómester. A 17. század elejétől kezdődően pedig már nemcsak nemesek vettek részt rendszeresen a vívóleckéken, hanem polgári származású diákok is, akik a nemesi példákhoz igazodtak.¹⁸⁴ A vívás és más *exercitiumok* egyrészt kiegészíthették az egyes karokra beiratkozott hallgatók tanulmányait, másrészt részévé válhattak a csak magánórákat látogatók mindennapjainak is.

A kutatás és a tradíció – mint említettük – a jénai egyetemet tartja úttörőnek a vívásoktatás egyetemi meghonosításában. Itt már az egyetem hivatalos megalapítása előtt, 1550-től létezett egy vívóiskola, ami egy idő után (bizonyosan 1567-től) az egyetemhez kapcsolódott. A hivatalos vívómester vezetésével a hallgatók *degennel* vívtak, ami egy ún. *rencontre*-éllal volt ellátva, vagyis mind vágásra, mind szúrásra alkalmas volt. Az egyetem alapításának évében egyébként a városban egyszerre négy vívómester is tevékenykedett.¹⁸⁵ A diákok a kezdetektől előszeretettel viseltek tehát *degent*, ami a hallgatóság nemesi rangjának vagy a nemesedő katonai réteghez történő közeledésének jele volt, és azok öltözködési szokásainak másolásában nyilvánult meg.

Az egyetem kényszerűen ellentmondásos hozzáállását jól példázza, hogy a rendelkezések megengedték a vívómesterek leckéinek látogatását, de természetesen azzal is szembesültek az egyetemi hatóságok, hogy a diákok fegyverviselése nagyban megkönnyítette az összecsapások fegyverrel való elintézését, akár véletlen civakodások (*rencontre*) révén, akár a 16. századtól elterjedt, előzetes megállapodáson alapuló pengéváltások útján.¹⁸⁶ Mivel ezek az összecsapások magukra a tanulókra és a város lakos-

¹⁸¹ Ugyanakkor természetesen ellenzői is voltak a vívásnak, mint vérre menő sportnak. Elsősorban a teológusok léptek fel a szerintük katonailag már szükségtelen, csak látványosság kedvéért és a vérszomj kielégítésére folytatott küzdelmek ellen. TLUSTY, *The Martial Ethic...*, 217.

¹⁸² FUHRMANN, *Geschichte...*, 11.; FREVERT, *Ehrenmänner...*, 135.

¹⁸³ HUHLE, *Entwicklung...*, 37.

¹⁸⁴ LIERMANN, „Muffen...”, 105; LIERMANN, „Mantel...”, 43.

¹⁸⁵ Amikor a professorok nehezmenyesték, hogy a diákok az előadások helyett a vívótermeket látogatták, a fejedelem azzal vágott vissza, hogy Luther idejében Wittenbergben 10 vívómester is megtalálta megélhetését. ERNST BOROWSKY, *Das alte Jena und seine Universität* (Jena: Eugen Diedrichs, 1908), 92.; *Auf Deutschlands hohen Schulen...*, 209.; HANS-GEORG KREMER, „Außenseiter und Sonderlinge? Die Fechtmeister der Universität Jena”, in: *Ketzer, Käuze, Querulanten: Außenseiter im universitären Milieu*, Hg. Matthias STEINBACH und Michael PLOENUS, 40–54 (Jena-Quedlinburg: Verlag Dr. Bussert & Stadel, 2008), 42.

¹⁸⁶ BOROWSKY, *Das alte...*, 92.

ságára is súlyos, gyakran halálos veszélyt jelentettek, ezért – hasonlóan a korábban említett marburgi rendelkezésekhez – Jénában már az 1558-as statútumoktól kezdődően tiltották – különösen az éjszakai – fegyverviselést,¹⁸⁷ 1587-től pedig a fegyveres összecsapásokat.¹⁸⁸ A tilalmak azonban – hasonlóan a régebbi egyetemek késő középkori szabályaihoz – itt is hatástalanok maradtak, mivel a tanuló ifjúság elidegeníthetetlen privilégiumának tekintette a fegyverek viselését. Még 1694-ben is szigorúan fel kellett lépnie az uralkodónak az összecsapásokkal szemben, de az önvédelmre való hivatkozás sokszor kibúvót jelenthetett.¹⁸⁹ Ugyanakkor – nem csak Jénával összefüggésben – azt is hangsúlyoznunk kell, hogy azok a hallgatók, akik oktatás során bizonyos szabályokat és viselkedésformákat elsajátítottak, kisebb számban vettek részt spontán és szabálytalan összecsapásokban.¹⁹⁰

A jénai vívásoktatás legfontosabb alakja, a korábban említett Wilhelm Kreuzler 1620-tól a szűrővívást oktatta a viszonylag még széles pengéjű *degen* preferálásával, amit kinyújtott karral kellett tartani.¹⁹¹ Egy 1669-ben kapott fejedelmi privilégium alapján ő és lemenő utódai nemzedékeken keresztül (1620–1780 között) meghatározták a jénai és a német egyetemi vívás fejlődését, hiszen Jénát sokáig az egyetemi vívas-tanítás legfontosabb fellegrájának tekintették.¹⁹² Jénában a vívómester felügyelete mellett az engedélyezett vívóhelyeken szabadon gyakorolhattak az egyetemisták a sérülésveszélyt némileg csökkentő nagy kosárral ellátott szűrőfegyverekkel.¹⁹³

A jénain kívül más példák is mutatják, hogy egyrészt a harmincéves háború után a német egyetemi vívás fejlődésében státusz- és divattényezők is szerepet kezdtek játszani,

¹⁸⁷ „*Duella omnia & Digladiationes, tam solennes, quam subitae & nocturnae prohibitaes sunt. Partes, nullo personarum discriminae, proucata pariter ac prouocans, publice relegendur.*” Vö. *Summa Legum ac Statutorum Academiae Jenensis De Moribus et Studiis Scholasticorum*. A tilalmat megismételték 1592-ben, 1612-ben. Vö. Richard KEIL und Robert KEIL, *Geschichte des Jenaischen Studentenlebens von der Gründung bis zur Gegenwart (1548–1858)* (Leipzig: Brockhaus, 1858), 50–51. A párbajokról uo., 61–62.

¹⁸⁸ KREMER, „Außenseiter...”, 42.

¹⁸⁹ Számos súlyos kimenetelű összecsapásról adnak hírt a 17. századi jegyzőkönyvek. Vö. KEIL und KEIL, *Geschichte...*, 110–111. S a helyzet a következő század folyamán sem változott a szigorú büntetések ellenére sem. Uo., 170–174.

¹⁹⁰ KREMER, „Außenseiter...”, 46.

¹⁹¹ BOROWSKY, *Das alte...*, 92–93. szól a párbajokról és azok tiltásáról is. A rendelkezések szerint a párbajozókat *in perpetuum* kitiltották az egyetemről, a segítőköt börtönnel, becstelenséggel és vagyonelvonással fenyegették. Minden *rencontre* emberölésnek, minden párbaj gyilkosságnak számított. A felcsereknek jelenteniük kellett a sérüléseket. 1694-ben az uralkodó belátta, hogy ezeknek az intézkedéseknek semmi hatása nincs, és már a kihívást is börtönnel kezdték fenyegetni. A párbajban elhunytakat a bűnözők és becstelének közé temették el a hóherral, ellenfelét pedig fővesztésre ítélték, és holttestét a bitófa alá kellett temetni. Arról, hogy ezeknek a szigorú büntetéseknek érvényt is szereztek volna, nem igazán maradtak fenn források, mivel a terheltek valószínűleg elmenekültek. 1709-ben hasonló rendelkezéseket hoztak hasonló, vagy még keményebb büntetésekkel. Magukat a passzív jelenlévőket is hat heti elzárással fenyegették. Az uralkodói rendelkezések szigora a 18. század közepéig fennmaradt. A korban egyébként különösen a jénai hallgatókat tartották a civakodásra igencsak hajlamosnak. BOROWSKY, *Das alte...*, 95.; Vö. még *Auf Deutschlands hohen Schulen...*, 212.

¹⁹² KREMER, „Außenseiter...”, 42–45.

¹⁹³ KEIL und KEIL, *Geschichte...*, 141–142.

másrészt a 17. század második felére szinte valamennyi német egyetemen megjelentek a vívőiskolák.¹⁹⁴ És az *exercitiumok* ezen század közepére annyira népszerűek lettek, hogy egyes kortársak szerint azok jobban vonzották a *peregrinusokat*, mint az egyetemi előadások és más órák.¹⁹⁵

A késő középkor vonatkozásában – tiltó rendelkezései okán – általunk előtérbe állított heidelbergi egyetemen kapcsolatban is megállapítható, hogy bár viszonylag későn, az egyetem 1652-es újrainyitása során, egyértelműen a „mainstream” felfogás jelent meg a Neckar partján is, midőn a nyitőünnepségére szóló meghívólevélben az uralkodó magától értetődőként említi meg, hogy a rendes tanítási ügymenet részeként teret engednek majd a nemesi *exercitiumoknak* is.¹⁹⁶ Az 1655 szeptemberében kiadott „*cursus et ordo studiorum*” minden szükséges gyakorlati ismeret elsajátítását elfogadható áron biztosítani akarta, így a tanrendből kitűnően a lovaglás tanítására külön tanárt alkalmaztak, és a nyelvek és – több *lanista* bevonásával – a fegyverforgatás oktatására is gondot fordítottak.¹⁹⁷ Az egyik korabeli udvari- és egyetemi vívómester, Jeann Daniel L'Ange 1664-ben egy vívókönyvet is kiadott Heidelbergben.¹⁹⁸ Az itteni „*Exercitiemeister*”-eket egyébként a 17. század második felében nem az egyetem fizette, hanem a fejedelem alkalmazta őket, és a „*Churpfalz Hofstaab*” tagjai közé tartoztak. Oktató tevékenységüket csak azon időszakokban folytathatták, amikor azok nem zavarták a hallgatókat a „*Collegia und Lectiones*” látogatásában.¹⁹⁹ Esetükben – valószínűleg a francia mesterek alkalmazhatósága érdekében – attól is eltekintettek, ha nem reformátusok voltak.²⁰⁰

¹⁹⁴ KREMER, „Außenseiter...”, 41.

¹⁹⁵ A teológus Friedrich Lucae 1662-ben így emlékezett vissza ottani tanulmányaira: „*Uebrigens hielten sich dem Anschein nach mehr Studiosi und Edelleute der Exercitien als der Studien wegen dort auf; denn die Universität bestellte jederzeit vortreffliche Fecht-, Tanz- und Sprachmeister; sonderlich kamen die meisten Edelleute dem berühmten churfürstlichen Bereiter Frobenius zu Gefallen anhero.*” Friedrich LUCÄ, Der Chronist Friedrich Lucä. Ein Zeit- und Sittenbild aus der 2. Hälfte d. 17. Jahrh. nach einer von ihm selbst hinterlassenen Handschrift (Frankfurt a. M.: Brönnner, 1854), 18.

¹⁹⁶ „[...] auch darauf die anordnung verfügen zu lassen, daß orationes lectiones disputationes und collegia publice und privatim gehalten, promotiones in allen faculteten wider in gang gebracht, adeliche und militaria exercitia angerichtet [...]” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 388.

¹⁹⁷ „*Reliqua aut virtutis virilis exercitia aut alia honesta oblectamenta quod attinet, serenissimus princeps elector magnis sumptibus Geneva accitum in suam urbem collocavit ἰπποσώνης et artis equestris peritissimum magistrum Emanuelem Frobenium, ad cuius academiam equestrem frequens iam confluit et quotidie confluit nobilitas. Adsunt etiam exoticarum linguarum praeceptores eximii; ad sunt lanistae armorum tractandorum usu praestantes; adsunt aliarum elegantiarum artifices ad concinnos corporis tum motus tum mores formandos. Ex summa quoque omnium ad vitam necessariorum rerum abundantia, inaudita annonae vilitas, ita ut tam de victus quotidiani quam habitationum commoditatibus mediocri precio unusquisque sibi providere possit.*” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 390–391.

¹⁹⁸ Jeann Daniel L'ANGE, *Deutliche und gründliche Erklärung der Adelichen und Ritterlichen freyen Fecht-Kunst* (Heidelberg: Adrian Weingarten, 1664). Vö. HAUZ, *Geschichte...* 2, 193.

¹⁹⁹ HAUZ, *Geschichte...* 2, 210.

²⁰⁰ „*Wegen der Adelichen und Ritterlichen Exercitien-Meister hat es die Meinung, dass beederseits so wol Evangelisch- als Catholische, nach ihrer in denen Exercitiis erlangter Profession zuzulassen, und keiner von offgemeldeten beeden Religionen auszuschliessen.*” Die Universität betreffende Artikel des Hallischen

A rendelkezésünkre álló egyetemtörténeti források szerint a különböző ismeretek és képességek hasznosságával kapcsolatos támogató heidelbergi álláspont egy évszázad múlva sem változott, de ekkor már inkább a hazai diákok megtartása érdekében értékelték nagyra a tudományok mellett az *exercitiumok* szerepét is.²⁰¹ Többször említik az egykorú oklevelek pl. a lovaglóiskola fontosságát, amellyel a nemesifjak igényeit kívánták kielégíteni.²⁰² A kedvező hozzáállás a 18. század végén sem változott Heidelbergben, amely egyre inkább igazodni kívánt a göttingeni „*Adelsuniversität*” mintájához.²⁰³

A göttingeni egyetemalapítás előhírnökének tekinthető hallei egyetem alapítóinak is gondolniuk kellett arra a 17. század legvégén, hogy az új intézményt ne csak kiváló jogász- és teológus professzorai révén tegyék vonzóvá, hanem az kulturálisan is attraktív legyen a nemesi hallgatóság számára. Ebben a vonatkozásban az 1680-ban alapított lovagi akadémia tapasztalatai jó szolgálatot tettek. A *Fridericiana* ugyanis – az előkészítő munkálatok során – külön költségvetési tételt kapott vívó-, tánc-, lovagló- és nyelvtanárok alkalmazására.²⁰⁴ Az alapító levél ilyen tekintetben egyértelműsítette, hogy milyen fontos volt a cél, hogy a nemesi származású diákok számára vonzóvá tegyék az

---

Recesses 1685. Vö, HAUZ, *Geschichte...* 2, 468.

²⁰¹ 1746-ban maga az uralkodó is fontosnak tartotta megfelelő képességű gyakorlati oktatók alkalmazását: „[...] besonders aber alle und iede und furnehmlich unserer sämtlicher landen eingessener söhne, welche entweder zu hoff- militar- oder civilchargen dermahleins befördert zu werden verlangen tragen, gelegenheit haben mögen, ohne Verwendung großer kosten auf frembden Universitäten, sich in allen Wissenschaften sprachen und ritterlichen exercitien zu qualificiren, zu welchem ende wir sorgfältig gnädigst dahin bedacht sein werden, damit mehrbelte unsere Universität iederzeit nicht allein mit tauglichen und geschickten exercitien- und sprachmeistern, sondern auch mit einer reithschul baldmöglichst versehen werden möge.” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 421.

²⁰² „[...] auch sonsten dahin nöthige Vorsehung geschehen solle, damit bei allenfalsigem abgang deren exercitienmeister besonders gute und tüchtige leuthe aufgestellt werden mögen; inmassen dan höchstdieselbe auch darauf gnädigst bedacht sein wollen, gestalten bei andeneitber verbesserung etwa auch bei der universitaet eine reithschul aufgerichtet und hierdurch die zahl deren candidaten und besonders der frembder adelichen successive vermehret werde.” *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*, 424.

²⁰³ Az 1786-os heidelbergi statútum 61 §-a tovább erősítette a hasznos gyakorlati ismeretek helyzetét az egyetemen: „Zur erlernung der lebenden Sprachen, freien Künsten und ander anständigen Exercitien sind einer wohl eingerichteten Universität geschickte Sprach- und Exercitien-Meister allerdings nötig. Wir verordnen damit, daß Anstell- und Besoldung eines französischen Sprachmeisters, Bereuters, Tanz- und Fechtmeisters, wie bis daher, also auch in Zukunft gehalten werden soll, dass nemlich diese [...] von dem academischen Senat angenommen, die ihnen bestimmten Salarien ausgeworfen und verreichet werden sollen.” *Statuten und Reformationen...*, 323.

²⁰⁴ A hallei *Exercitienmeister*, La Fleur – a dokumentumokból kitűnően a vívómestert jelölték így – már az egyetem alapítása előtt tartott fenn iskolát, kiszolgálván az 1680-ban alapított „*Ritter- oder Exercitienakademie*” igényeit, és ezt a lehetőséget állami fizetéssel utóbb az egyetemen is megtartotta. A foglalkozások az ő házában voltak, amiért külön térítést kapott az egyetemtól. Sőt magánórákat is adhatott. „Wie er denn auch ferner befugt seyn soll, in seinem Hause, zu Halle, priuatum Sprach- und Exercitien-Schule und Tisch-Bursche zu halten [...]”. Bestallung für den Stallmeister von Berghorn. Vö. Wilhelm SCHRADER, *Geschichte der Friedrichs-Universität zu Halle*, 2, (Berlin: Dümmler, 1894), 356.; „[...] dem ExercitieDirectori La fleuren, dafür Er zugleich den Fecht- und Tantzboden in seinem Hause unterhält 250 Thlr Denen Sprach- Fecht- und Tantzmeistern zusammen 300 Thlr. Jährlich in Gnaden verschrieben [...]”. Erlaß über die erste Einrichtung der Universität. Vö. Uo., 359.

intézményt.²⁰⁵ Az egyetem matrikulájában mindenesetre már egészen korán, 1695 júniusában megjelent egy vívómester, mint egyetemi polgár/alkalmazott.²⁰⁶

A nemesi *exercitiumok*, köztük a vívás, az 1737-ben alapított göttingeni egyetem tantárgyválasztékában már megkérdőjelezhetetlen jelentőséggel kaptak helyet. Ezzel az alapítók elsősorban itt is nemesi származású leendő tanulóikat akarták megszólítani.²⁰⁷ Éppen ezért támogatták különösen az ún. *kavalier-tárgyakat*, a lovaglást, a vívást, a táncot, a nyelveket és hasonló képességeket, amelyek – a korszellem és az alapítók fel fogása szerint – egy világlátott férfi hasznára válhattak.²⁰⁸ Ezen lehetőségek konzekvens és nagyvonalú kiépítése valóban nagy számban vonzotta a 18. század második harmadától Göttingenbe a nemesi hallgatókat. Így a *Georgia Augusta* már a kezdetektől „nemesi egyetemenként” lett elismert, ami természetesen az egyetem belső rendjére és a diákság fejlődésére nézve sem maradt következmények nélkül.²⁰⁹

A tradicionális oktatást előtérbe helyezve Göttingenben is az ún. Kreußler-féle szűrővívást preferálták az egyetem által alkalmazott vívómesterek.²¹⁰ Ugyanakkor itt is születtek alkalmilag olyan rendelkezések, amelyek – összefüggésben a hallgatói penge váltásokkal – az egyes különösen veszélyes szűrőfegyverek viselését be akarták tiltani.²¹¹

Németalföldön is a német birodalomban tapasztalhatóhoz hasonló folyamatok voltak megfigyelhetők. Itt elsősorban a leideni egyetem története szolgálhat számunkra információkkal.

²⁰⁵ A szándék egyértelműen kiolvasható a *Cura Academiae* című, 1691-ben kiadott dokumentumból is: „[...] *ingleichen den Exercitien Director Laſleur gute geschickte Meisters, in Fechten, Tanzen und Sprachen iedemahlen anzuschaffen gnädigst bestellet. Nachdem wir nun bey unserer Universität in Halle warge-nommen, daß unterschiedene Grafen, Herren und Standes-Personen, wie auch einige von Adel und vor-nehmer Leuthe Kinder, sich allda aufgehalten, und noch einige Prinzen dahin zu kommen, entschlossen seyn sollen.*” Die *Cura Academiae*, 1691. június. Vö. SCHRADER, *Geschichte...*, 2, 356.; Axel RÜDIGER, *Staatslehre und Staatsbildung: Die Staatswissenschaft an der Universität Halle im 18. Jahrhundert*, Hallesche Beiträge zur Europäischen Aufklärung 15 (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2005), 109.

²⁰⁶ Mint ahogy abban az évtizedben már feljegyezték francia, olasz nyelvmestereket és tánctanárokat is. Vö. *Matrikel der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg*, Hg. F. JUNTKE (Halle: Universitäts- und Landesbibliothek, 1960), 126., 279., 325., 365.

²⁰⁷ Notker HAMMERSTEIN, *Jus und Historie*, (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972), 325 és 329.

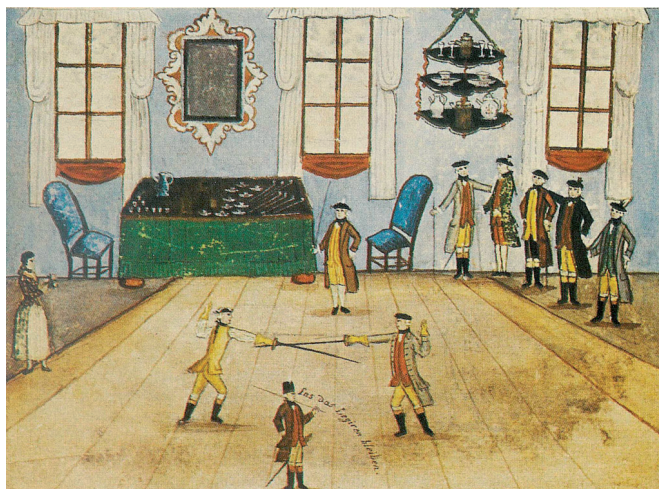
²⁰⁸ Általában Notker HAMMERSTEIN, „Die Universitätsgründungen im Zeichen der Aufklärung”, in: *Beiträge zu Problemen deutscher Universitätsgründungen der frühen Neuzeit*, Hg. Peter BAUMGART und Notker HAMMERSTEIN, *Wolfenbütteler Forschungen* 4 (Nendeln: KTO Press, 1978), 263–298, 276. C. E. McCLELLAND, „The Aristocracy and University Reform in Eighteenth-Century”, in *Schooling and Society. Studies in the History of Education*, ed. Lawrence Stone, 146–173 (Baltimore, London: John Hopkins University Press, 1978), 156. Göttingenre Wilhelm HENZE, *Das Fecht- und Duellwesen an der Universität Göttingen*, Phil. Dissertation (Göttingen, 1942), 21–51.

²⁰⁹ BRÜDERMANN, *Göttinger...*, 42.

²¹⁰ W[alter] FUHRMANN, *Geschichte der studentischen Fechtkunst*, Burschenschaftliche Bücherei 3/8 (Berlin, 1909), 17–22.; HENZE, *Das Fecht...*, 237–240.

²¹¹ BRÜDERMANN, *Göttinger...*, 201.

7. ábra. Göttingeni hallgatók vívógyakorlata²¹²

A 16. *saeculum* utolsó harmadában alapított egyetem vezetői felismerték, hogy az akkoriban létrejött nemesi akadémiákkal versenyezve a nemesi származású ifjak igényeit is ki kell elégíteniük. A nemes és nemesi életmódra törekvő hallgatók növekvő száma arra készítette őket, hogy a csillagvizsgáló és a botanikus kert mellett egy kevésbé tudományos intézményt is életre hívjanak, a vívóiskolát. Ezeket a létesítményeket nemcsak azért hozták létre, hogy Leiden az oktatás és kutatás élvonalába kerüljön, hanem hogy minél népszerűbbé tegyék az egyetemet a külföldi *peregrinusok* számára.²¹³ A vívás, a lövészet és a lovaglás lehetőségének megnyitásával az egyetem egyúttal az *académies illustres* konkurenciájával szemben is pozícióba kívánt kerülni.

Már az 1580-as évektől kezdve vívásórákat tartottak az egykori Szent Barbara-kolostorban, majd 1594-ben a leckék a Beguine-templom alatti helyiségbe költöztek. A vívómesterek mellett a modern nyelvek oktatói is a nemesek rendelkezésre álltak.²¹⁴ Mellettük több magántanár is tanított a városban, akik a kurátorok engedélyével bekeverültek az egyetem által meghirdetett tantárgyak jegyzékébe a különféle diszciplinák, például a vívás, a matematika, a történelem és heraldika, az ének, a tánc, a hangszerek és a rajzolás szakértőiként.²¹⁵ Ezen tanárok egy része a matrikulába is bejegyzésre került.

Megálapíthatjuk tehát, hogy Leiden már a 17. század első felében otthont adott számos *maîtres d'exercices*-nek, akik a többi gyakorlati ismeret mellett a fegyverekkel

²¹² Helga-Maria KÜHN, *Studentisches Leben in Göttingen des 18. Jahrhunderts nach zeitgenössischen Berichten, Briefen, Reisebeschreibungen und Akten des Stadtarchivs*, in: *Göttingen im 18. Jahrhundert. Eine Stadt verändert ihr Gesicht. Texte und Materialien zur Ausstellung im Städtischen Museum und im Stadtarchiv Göttingen 26. April - 30. August 1987* (Göttingen, 1987), 170.

²¹³ PRÖGLER, *English Students...*, 123.

²¹⁴ PRÖGLER, *English Students...*, 122., 125.

²¹⁵ G. D. J. SCHOTEL, *De Academie te Leiden in de 16e, 17e en 18e eeuw* (Haarlem: Kruseman & Tjeenk Willink, 1875), 263.; FRANK-VAN WESTRIENEN, *De Grootte Tour...*, 231.

való bánásra is tanították a fiatalságot. A helyi polgárok (együtt a nemességgel) már gyermekkoruktól látogatták ezek óráit és egyetemi hallgatóként is követték ezt a gyakorlatot, s az egyetem a tanulóinak sem kellett már külföldre menniük az *exercitiumok* teljes skálája érdekében.²¹⁶ Az egyetemet felkereső külföldi *peregrinusok* tehát a polgári környezetben is készen kapták az úriemberi készségek elsajátításának lehetőségét. A leideni kurátorok azzal is a külföldi nemesi hallgatók kedvében akartak járni, hogy mintegy engedményként egy tömörített tantervet kínáltak nekik, amely figyelembe vette a rövidebb tartózkodási idejüket, de mégis lehetővé tette valamennyi egyetemi tárgy mind teljesebb körű oktatását.²¹⁷

Az intézkedések révén Leiden nemcsak a *scientiae*, hanem az *exercitiae* terén is nemzetközi hírnévre tett szert a kínált ismeretek változatossága révén.²¹⁸

Leidenben egy ideig a későbbi matematika professzor, Ludolf van Ceulen adott vívóleckéket, bizonyítva a geometria és a korabeli mosgáskultúra közötti szoros összefüggést. A 17. század leghíresebb leideni vívómestere Gerard Thibault volt, aki 1622-től önmagát „az egyetem vívómesterének” nevezte.²¹⁹ Ő volt az 1628-ban kiadott „*Academie de l’espée*” című, gazdagon illusztrált és igen részletes vívókönyv szerzője.²²⁰ Ebben a munkában Thibault az olasz és spanyol hagyományokat egyesítő, de azt bizonyos értelemben forradalmasító elméletét és tanítási módszerét („*esprit géométrique*”) fejtette ki. A munkában a fegyverfogás és testtartás tekintetében tudatosan eltért például Salvatore Fabris – egyébként a 17. század elején láthatóan már Németalföldön is ismert – stílusától.²²¹ A könyvvel a szerző nemzetközi elismerésre tett szert, ugyanakkor a könyv széleskörű elterjedtsége hozzájárult a leideni egyetem még vonzóbbá tételéhez is a külföldi diákok körében.²²²

A leideni egyetem vívástörténeti jelentőségét még inkább aláhúzza, hogy az első holland nyelven nyomtatott vívókönyv is az egyetem egyik vívómesterétől, a német származású Johannes Georgius Bruchiustól származott, aki munkáját – a kor szokásaitól eltérően – nem egy nemes úrnak, hanem az egyetem kurátorainak ajánlotta. A könyv – bár eredetileg többet tervezett – kizárólag a *rapier*-vívással foglalkozott, és sok rokonságot mutatott az egykorú német egyetemeken elsajátítható vívásművészettel.²²³

²¹⁶ FRANK-VAN WESTRIENEN, *De Grootte Tour...*, 230–232.

²¹⁷ PRÖGLER, *English Students...*, 24.

²¹⁸ Éppenséggel egy francia fogalmazott úgy Leidennel kapcsolatban, hogy ugyanolyan jó *exercitium*-mesterek találhatók itt, mint a világ más helyein. („[...] *il se trouve d’aussi bons maîtres d’exercice qu’en pas un lieu du monde.*”) Idézi van FRANK-VAN WESTRIENEN, *De Grootte Tour...*, 232.

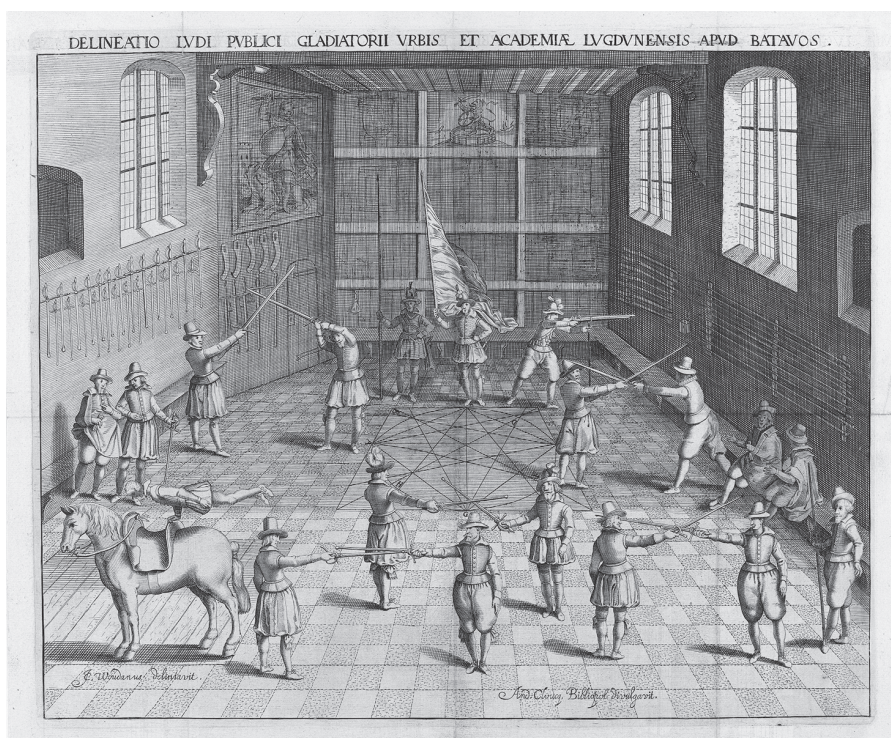
²¹⁹ PRÖGLER, *English Students...*, 121.

²²⁰ GIRARD THIBAUT D’ANVERS, *Académie de l’epée, ou se démontrent par reigles mathématique, sur le fondement d’un cercle mysterieux, la theorie et pratique des vrais et jusqu’à present incognus secrets du maniemment des armes, a pied et a cheval* (Leyde, 1628).

²²¹ GEVAERT and VAN NOORT, „Evolution...” 401.

²²² FRANK-VAN WESTRIENEN, *De Grootte Tour...*, 230.; BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 270–286.

²²³ Bruchius előbb Utrechtben, majd Leidenben (1660–1680) volt egyetemi vívómester. Johannes Georgius BRUCHIUS, *Grondige Beschryvinge van de Edele ende Ridderlijke Scherm- ofte Wapen-konste*, (Leiden: Abraham Verhoef, 1671.). Vö. GEVAERT and VAN NOORT, „Evolution...” 402.

8. ábra. Vívóiskola a leideni egyetem dísztermében, Willem Swanenburgh rézkarc (1628)²²⁴

Azt állapíthatjuk meg tehát, hogy a németalföldi vívóiskolákban,²²⁵ a flandriai *schermeschool*-ok stílusában a vívásművészet különböző stílusai találkoztak. Erős lehetett a német közvetítésű itáliai hatás, de jelentkezett az egyébként az európai fejlődéstől némileg izolált spanyol stílus is: előbbtől a geometriai szemléletet, az előírt mozgásfolyamatok aprólékos betartását, utóbbtól pedig egy bizonyos miszticizmust örökölt a flandriai iskola.²²⁶ Egy, a leideni egyetem vívasoktatását reprezentáló 1628-as rézkarc tanúsága szerint a geometrikus, tompított szúrófegyvert alkalmazó vívás ezen világában mindennek meg volt a maga racionális rendje.²²⁷

De természetesen a köztársaság más városaiban is működtek vívóiskolák a 16. század végétől, amelyekben a vívás lovagi művészetét („*ridderlicke consten van schermen en*

²²⁴ Peter KÜHNST, *Sport, eine Kulturgeschichte im Spiegel der Kunst* (Dresden–Amsterdam: Verlag der Kunst, 1996), 63.

²²⁵ Az itteni vívóhagyományokra vö. Bert GEVAERT and Reinier VAN NOORT, „Evolution of Martial Tradition in the Law Countries: Fencing Guilds and Treatis”, in: *Late Medieval and Early Modern Fight Books. Transmission and Tradition of Martial Arts in Europe (14th–17th Centuries)*, eds. Daniel JACQUET and Karin VERELST and Timothy DAWSON, (London-Boston: Brill, 2016), 377–405.

²²⁶ Vö. BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 270–286.

²²⁷ BODEMER, *Das Fechtbuch...*, 271.

vechten”) oktatták. Egy 1630-ban alapított dordrehti oktatási intézmény például együtt kínálta a táncot, a vívást, és a matematikát.²²⁸

A tudás letéteményesei, a vívómesterek

Mint korábban említettük, a késő középkorban és a korai újkor kezdetén a nemesi rend tagjain kívül Európában két olyan mobilis utazgató társadalmi csoport volt, akiknek fontos volt a fegyverek használatának ismerete: a vándordíákok és a kézművesek. Ez a két réteg volt az, amely munkát adott a városokban tevékenykedő, hivatásos vagy félhivatásos (egyébként hétköznapi megélhetés után néző) előbb utazó, majd egyre inkább letelepedő vívómestereknek, akik a ciklikusan ismétlődő, általában ünnepekhez kötött „vívóiskolákat” tartották az európai városokban.²²⁹ A 16. századtól kezdődően bizonyos professzionalizálódás volt megfigyelhető a vívással foglalkozó szakemberek között, s mivel a kézműves polgárok – a lőfegyverek felé fordulva – egyre inkább elfordultak a vívástól, a vívómesterek elsősorban az egyetemi városokban telepedtek le és „nyitottak” folyamatosan tevékenykedő vívóiskolákat. Ezeken a településeken a főfoglalkozású vívómesterek fokozatosan kiszorították a „mellékállásúakat”. Az egyetemi és városi vezetők lassan elfogadták a vívómesterek tevékenységét, s ezek kiszolgálták az egyre inkább a nemesi réteg szokásai felé orientálódó egyetemi diákság vívástanulás iránti igényeit. A fegyverforgatás aktuális trendjeit követő, folyamatosan fejlődő „tanult vívás” elsajátítása egyrészt persze bizonyos bátorítást is jelentett a vívásra vágyók számára, hogy alkalmazzák tudásukat, másrészt azonban szocializációs hatása révén némi fékező erőt is jelentett a forrófejű ifjúság számára.

Mint láttuk a vívómesterek által képviselt stílusok sok esetben hosszabb-rövidebb ideig egymás mellett léteztek. Így a német egyetemek vívómesterei sokáig párhuzamosan oktatták a régi vágófegyverek kezelését (*Hiebfechten*) az új szúrófegyverek tudnivalói (*Stoßfechten*) mellett.²³⁰ (Ennek tudható be, hogy a német egyetemi városokban, annak ellenére, hogy a szúrófegyverek kis súlyuk okán alkalmasabbnak látszottak a diákok közötti viszályok rendezésére, még a 17. században is gyakran kétkezi kardokkal is egymásnak estek a küzdő felek.)²³¹ Utóbb azonban kiteljesedett a stílusváltás és a könnyű fegyverekkel való bánásmód oktatása lett az egyetemekkel kapcsolatba hozható vívómesterek legfőbb tevékenysége.

A képzési ideálok változásával azt is látnunk kell azonban, hogy a 17. *saeculum* elejétől kezdődően a vívómesterek a legtöbb egyetemen és akadémián betagozódtak a

²²⁸ Herman ROODENBURG, „Brains or Brawn? What were early modern universities for?” in *Frühneuzeitliche Universitätskulturen. Kulturhistorische Perspektiven auf die Hochschulen in Europa*, Hg. Barbara KRUG-RICHTER und Ruth-E. MOHRMANN, Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 65 (Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 2009), 17–29., 26.

²²⁹ SCHLÜRMAN, „Entwicklungslinien...”, 13.

²³⁰ Ezt igazolja Joachim Meyer 1570-ben megjelent vívókönyve is. SCHLÜRMAN, „Entwicklungslinien...”, 16.

²³¹ LIERMANN, „Mantel...”, 43–45.

gyakorlati ismeretek más oktatóinak (*maîtres d'exercices, Exercitienmeister*) sorába, s így bizonyos értelemben elveszítették kitüntetett szerepüket.

Egyébiránt a vívás-tanárok, vívómesterek és a többi gyakorlati ismeretet oktató *maîtres* sajátos szociális csoportot alkottak abban

a korabeli felsőoktatási miliőben, amely kínálatával a nemesség rendi jellegű nevelés iránti speciális igényét kívánta kielégíteni. Az intézmények tanulmányi programjában az *exercitiumok* és nyelvek tanárai a legtöbb esetben közösen, összetartozó ismeret-konglomerátumként kínálták szolgálataikat. A kínálatuk tárgyául szolgáló lovagi-nemesi képzési elemek egyértelműen elkülönültek a tudományos ismeretektől.

Ezen magasan képzett szakembercsoport tagjait egy sajátos társadalmi és szakmai öntudat jellemezhetette. Regionális és társadalmi származásuk, felekezeti sokféleségük okán, illetve nem „akadémiai” szocializációjuk és gyakorlati képzettségük, valamint a diákokkal fennálló nem konvencionális kapcsolataik révén is egyértelműen különböztek az egyetemi professzoroktól. Mobilitásuk, világlátottságuk révén a kultúrák közötti átjárást is képviselték. Bár kívülről szemlélve, – a professzori karral összevetve – egységes csoportként kezelték őket, de azért bizonyos rangkülönbség létezhetett közöttük.²³²

A kora újkori egyetemi és akadémiai *exercitium*-tanárok körében a vívómesterek olyan professzionális szakembereknek voltak tekinthetők, akik több éven keresztül tanultak saját mestereiktől, majd több hónapon vagy éven keresztül tartó tanulmányutakat tettek, hogy a későbbi alkalmazásukhoz elengedhetetlenül szükséges szakmai tapasztalatokat megszerezzék. Ez a képzési minta a kora újkorban alig változott, és az idők előre haladtával a vívómesterek rangja és megbecsülése egyre erősebb lett az egyetemek társadalmában,²³³ s egyes 18. századi adatok szerint a vívómesterek a legjobban dotált *maîtres* közé emelkedtek.²³⁴

Bár a modern irodalomban megjelenik az a megközelítés is, amely az egyetemi vívómesterekre mint „kivülállókra és különcökre” tekint, ez azonban elsősorban annak köszönhető, hogy az egyetemtörténetírásban tartja magát az a megközelítés, ami a vívómestereket a professzorok és a hallgatók alaposabban ismert társadalmi csoportjaival fennálló összeütközései szemüvegén keresztül látja, és ezáltal még mindig inkább egzotikus segédszemélyzetnek tartja.²³⁵

Ugyanakkor az is kiolvasható a forrásokból, hogy az *exercitium*-tanároknak – mint a tudományok oktatói és a diákok között közvetítő szerepet betöltő személyeknek – jelentős szerepe volt a hallgatók életmódjának alakításában, s ebből a szempontból kü-

²³² A göttingeni státútumok például külön szólnak róluk (*Lehrer der Sprachen und Leibesübungen / Magistri linguarum et movendi corporis*) előképzettségük, alkalmazási előfeltételeik és feladatmegosztásuk vonatkozásában. Vö. *Die Privilegien und ältesten Statuten der Georg-August-Universität zu Göttingen*, Hg. Wilhelm EBEL (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961), 70–71.

²³³ SCHÖTTLE, „Exoten...”, 92.

²³⁴ Hilde DE RIDDER-SYMOENS, „Organisation und Ausstattung”, in: *Geschichte der Universität in Europa, II Von der Reformation zur Französischen Revolution (1500–1800)*, Hg. Walter RÜEGG, 139–179 (München: C. H. Beck, 1996), 154–155.

²³⁵ Vö. KREMER, „Aufenseiter...”, 40–54.

lönösen a lovaglás és a vívás tanárai emelkedtek ki a 17–18. század folyamán. A göttingeni egyetem eredeti privilégiumlevelében a vívómestert – az arisztokratikus-nemesi „*point d’honneur*” (illő viselkedésmód) képviselőjeként – például arra kötelezték, hogy harcoljon a rossz erkölcsök és a párbajok ellen, és a későbbi rendelkezések erre többször emlékeztették a mindenkori mestereket.²³⁶ Az ilyen jellegű elvárás korábban és más egyetemeken is valószínűsíthető. Ebben a tekintetben az sem mellékes körülmény, hogy az egyetemek többségében a vívómesterek, mint immatrikulált egyetemi polgárok az egyetem igazságszolgáltatása alá tartoztak.²³⁷

A vívómesterektől az egyetemi hatóságok elvárták, hogy aktívan használják ki a tanítványaikkal való közeli ismeretségüket a vizsályok felfedése és elcsitítása érdekében, s ily módon gyakoroljanak jó hatást a hallgatóság fegyelmére.²³⁸ Persze az a veszély is fennállt egyúttal, hogy a vívómesterek – mint az előljáráóság feltételezett informátorai – elveszítik a diákok bizalmát. Amennyiben a hallgatók elfordultak tőlük, nyitva állt a pálya az egyetem által rossz szemmel nézett magántanárok ellenőrizetlen „zugvívótermei” számára. A párbajokat elítélő állandósuló szemlélet, párosulva a hallgatóság mind szélesebb köreinek vívásoktatásban való részvételével, a vívómesterek helyzetét fokozódó támadásoknak tette ki.²³⁹

Így például a hétéves háború előtt gyakran panaszkodtak a göttingeni városi vívómesterekre, hogy rossz hatással vannak a diákok fegyelmére, hiszen hallgatólagosan támogathták a párbajozást azzal, hogy naturalisztikus vívásmódokat tanítottak, vagyis a párbajok sikerét helyezték az oktatás során előtérbe az ügyességi gyakorlatokkal szemben. Ily módon nyereszkedtek a perpatvarokon és vitákon. Különösen egyes francia vívómestereknek volt ilyen híre Göttingenben, és ezért nem szívesen tekintették őket a tisztességes álláspont képviselőinek.²⁴⁰

A vívástudás árnyoldalai és ellenfényei

Ezen gondolatokkal visszakanyarodhatunk a tanulmány elején felvetett kérdéshez, amelyet a „tanult vívás” szerepével kapcsolatban fogalmaztunk meg. A korábban kifejtettekből is kiviláglott, hogy a diákifjúság a vívómesterektől megszerzett ismereteit adott esetben alkalmazta is, ha másért nem, „becsülete” védelmében, tudása fitogtatása céljából, férfiasága bizonyítékául vagy versengő hajlamai kiélése céljából.

Az egyetemi diákság fiatal kora, egy fokozott érzékenység a becsülettel kapcsolatban, valamint a vágy, hogy a megszerzett tudás a gyakorlatban is kamatoztatható legyen, gondoskodtak arról, hogy a spontán kialakuló fegyveres összecsapások (*rencontre*)

²³⁶ A vívásnak, mint a testgyakorlásnak az egyetemen betöltött szerepéről vö. HENZE, *Das Fecht...*, 51–87.; BRÜDERMANN, *Göttinger...*, 183.

²³⁷ Ezt mondja ki például a hallei 1697-es egyetemi privilégiumlevel. Vö. SCHRADER, *Geschichte...*, 2, 445.

²³⁸ Erről részletesen HENZE, *Das Fecht...*, 96–106.

²³⁹ BRÜDERMANN, *Göttinger...*, 183–184.

²⁴⁰ Uo.

lépten-nyomon megbolygassák az egyetemi városok közrendjét.²⁴¹ A körülményektől és a szembenálló felek közötti egyedi tényállásoktól függött az, hogy a hallgatói egyéni párvialatok, illetve a csoportos összecsapások mennyire voltak vérremenőek és mennyire lehetett azokat sportjellegűnek, esetleg játékos elemeknek és versengési szempontoknak is teret engedő erő- és tudáspróbáknak tekinteni.²⁴²

A késő középkorban a párbajok számának gyarapodásáért az illetékes tényezők elsősorban a vívóiskolákat tették felelőssé, s ez a hozzáállás a kora újkorban is bizonyos mértékig jellemző maradt. Azonban a korai újkori egyetemek holdudvarában tevékenykedő vívóiskolák és a vívás művészetét oktató mesterek szerepét legalább két tekintetben másképpen kell értékelnünk, mint azt a kortársak tették.

Első vonatkozásként abból indulhatunk ki, hogy a „tanult vívás” mind alaposabb elsajátítása a vívóstílusok fejlődése révén kihatással lehetett a hallgatói összecsapások jelenségére azáltal, hogy a fegyver megválasztása meghatározta a vívás módját is. Míg a késő középkorban a diákok a városi vívóiskolák módszerét követve elsősorban nehéz kardokkal csaptak össze (*Hiebfechten*), amelyek vágófegyverként már csak az alkalmazott fizikai erő révén is nagyon súlyos sérülést okozhattak, addig a későbbi századokban a nemesi tanulók növekvő számára következtében a kifinomult és nehezen elsajátítható szúróvívás (*Stoßfechten*) került előtérbe. A *degen*-vívás sokkal több tanulást és testi ügyeséget követelt meg, s legalábbis kezdetben a sérülések súlyossága sem közelítette meg a korábbi sebesüléseket. Miután azonban a hallgatók jelentős része a nemesi rend felé orientálódott, s az udvari kultúra és életforma iránti közeledés igényével lépett fel, a szúrófegyverek új nemzedéke (*rapier, florett*) jelent meg, és ezáltal a vívás újólag egyre veszélyesebbé vált. Ennek ellenére a 18. *saeculum* közepéig a hallgatói összecsapások alkalmával a szúróvívás maradt a túlnyomó vívásmód.²⁴³ Az egyetemi vívóiskolák vívástechnikai képzésük révén egészen eddig az időig alkalmasnak mutatkoztak arra, hogy a „tanult vívás” elsajátítóit megfelelően felkészítsék az esetleges – természetesen a hatóságok által nem támogatott, bár eredménytelenül tiltott – pengeváltásokra.

A vívóiskolák ilyen jellegű hatékonyságát éppen egy ellenpélda bizonyíthatja: Göttingenben a hétéves háborúig – az itáliai-francia alapokon kifejlődött és a diákság széles körében oktatott – szúróvívás uralta a hallgatói összecsapásokat. A 18. század második felében azonban – az egyetemi és városi források tanúsága szerint – a párbajozók között egyre gyakrabban iskolázatlan vívók is megjelentek, ami viszont veszélyes volt, mert ezáltal a nehezen elsajátítható, iskolázottságot igénylő, igen hegyes pengékkel operáló szúróvívás sokkal veszélyesebbé vált. Paradox módon ezek körülmények a párbajozók fegyverválasztásában idéztek elő változást: a diák-párbajoknál a szúróvívást teljes mértékben kiszorította a könnyebben megtanulható, jóval mérsékeltebb iskolázottságot megkívánó és nem hegyes, hanem korlátozottan éles pengéket alkalmazó vágóvívás. Amíg a vívómesterek továbbra is az akkor már tradicionálisnak tekinthető szúróvívást

²⁴¹ LIERMANN, „Muffen...”, 105, Uő., „Mantel...”, 43.

²⁴² KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, 30–31.

²⁴³ BRÜDERMANN, *Göttinger...*, 200.

oktatták, a párbaj-gyakorlat más irányba lépett tovább.²⁴⁴ Ezt a változást azután a többi német egyetem is lekövette, s ezáltal – az ekkoriban megjelenő sok kevésbé gyakorlott vívó miatt – egy lefelé induló kiegyenlítés valósult meg, mivel a vágóvívás nem igényelt oly nagyfokú képzettséget és veszélytelenebbnek is bizonyult.²⁴⁵ A hallgatói nézetletérések rendezésére ekkortól elegendőnek tűnt a pusztán többé-kevésbé formalizált pengeváltás, de az összecsapásnak már nem kellett elégánsan kinéznie.²⁴⁶

Az egyetemek holdudvarában tevékenykedő vívómesterek tehát egyrészt azzal tompíthatták a kora újkor századaiban mindvégig tetten érhető és általános társadalmi jelenségnek tekinthető hallgatói párbajláz káros hatásait, hogy a „tanult vívás” technikai fogásait közvetítették az aziránt érdeklődő nemesi származású, vagy a nemesi (és katonai) mintákat a korszellemnek megfelelően szem előtt tartó hallgatóságnak.

Második vonatkozásként azt vehetjük fontolóra, hogy a vívásoktatásnak azonban feltételezhetően volt egy bizonyos szocializáló szerepe is, aminek a hallgatói összecsapások káros következményeinek mérséklésében is nagy jelentősége lehetett. A kora újkori német egyetemi városok hallgatói világával kapcsolatos kutatások ugyanis azt valószínűsítik, hogy a diákok közötti fegyveres összecsapások esetében gyakran megjelentek olyan szokás-szabályok és viselkedési normák, amelyek betartása végeredményben lehetővé tette, hogy az összetűzések hátrányos következményei bizonyos korlátok között tarthatók legyenek. Mert bár valószínű, hogy a hallgatói perpatvarok általában nem sérülések vagy halálos sebek okozását célozták elsősorban, gyakran előfordulhattak súlyos sérülések is. Igaz feltételezhetjük, hogy az ifjak a felcser meglátogatásának kockázatát is belekalkulálták konfliktusaikba, míg a kisebb sérüléseket gyakran bagatellizálták, vagy éppenséggel a bátorság jeleként kezelték. (Ez utóbbi hozzáállás is igazolja, hogy ezen viszályok vonatkozásában egy, a korabeli fiatal férfiak mentalitásához tartozó jelenségkörrel kell számolnunk.) A vívástanulás szocializáló hatása mindenképpen hozzájárult a veszélyek csökkentéséhez.

Egyes források szerint ugyanis a német városokban a 16. század közepétől a – nem csak hallgatói környezetben kialakuló – fegyveres és nemfegyveres férfias harcok tekintetében olyan elképzelések alakultak ki például a *fairness*ről, amelyek különbséget tettek tisztességes és becstelen összecsapások között, és ezáltal a „balhék” jelentős részét olyan íratlan normák hatálya alá helyezték, amelyeket bár nem mindig tartottak be, mégis bizonyos kereteket biztosítottak a történéseknek. Emellett a súlyos, esetleg halált okozó sérülésekhez maguk a diákcsoportok is – köszönhetően annak a környezetnek, amelyben a fegyverforgatás fogásait eldsajátították – elítélően viszonyultak.²⁴⁷

²⁴⁴ TLUSTY, *The Martial Ethic...*, 107.

²⁴⁵ Ezt bizonyítja az a kimutatás, amely szerint bár a 18. század végén csak a jénai egyetemen évente három-négy száz párharc volt a hallgatók között, az 1765 és 1815 közötti párharcokban megölt diákok száma azonban csak hat volt. FÜSSEL „Il duello...”, 102, 127.

²⁴⁶ BRÜDERMANN, *Göttinger...*, 201. A híres-hírhedt német egyetemi *Mensurfechten*, amely a 20. század első feléig uralta a német egyetemi diáktársulások világát, innen veszi kezdetét.

²⁴⁷ KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, 32.

Annak következtében, hogy a városi férflakosság jelentős részében ezen jelzett „szabályok” elfogadottak voltak, a városok hatóságai – a rendbontások megelőzésére rendszeresen megfogalmazott tilalmak ellenére – viszonylag enyhén büntették a hallgatói rendezavarások elkövetőit is. S ugyanez vonatkozik az egyetemi hatóságokra is, amelyek a középkor szigorúbb felfogásával szemben – a kirívóan súlyos esetektől eltekintve – enyhítettek a jogkövetkezményeken.²⁴⁸ Az egyetemi városok utcáin és terein tehát bizonyos hallgatólagosan elfogadott, a közösségen belüli viselkedést az adott helyzetben meghatározó elképzelések és normák érvényesültek, amelyeknek magját a *Fechtboden* talaján egyenlő és egyenrangú diákok a vívómesterek foglalkozásain is elsajátíthatták.

A kora újkor egyetemi hallgatói fegyveres összecsapásait a fentiek fényében nem feltétlenül lehet – mint azt a korábbi irodalom tette – a minden szabálytól mentes, formátlan „egmásnak ugrásokkal” azonosítani. Valamivel differenciáltabban kell szemlélünk a korabeli egyetemisták fegyveres összetűzéseinek világát,²⁴⁹ amelyben jelentős szerepet játszott egyrészt az a harci tudás, amit a kor egyetemi városaiban előbb a tiltások ellenére, utóbb pedig éppenséggel támogatott körülmények között szerezhettek meg az adrenalintól túlfűtött nemes- és polgárfiak, másrészt jelentőséget kaptak azok a viselkedési „kódok” is, amelyekkel egy fegyvelmezett, munkát előtérbe állító mikrokozmoszban ismerkedhettek meg a vívótanoncok.

Néhány vívó peregrinus Magyarországról

Tanulmányunk végén – a források korántsem teljeskörű áttekintése alapján – néhány olyan magyarországi vagy erdélyi vándordiákról teszünk említést, akik külföldi utazásuk során különös gondot látszottak fordítani a *scientiae* mellett az *exercitiae*-re is. Valamennyi alább említendő *peregrinus* a nemesi rend tagja volt, ezáltal a Kárpát-medencéből induló vándordiákok esetében is igazolódik a tétel, hogy utazásaik során elsősorban a felső társadalmi réteg tagjai tudtak időt és pénzt fordítani testi képzésükre is.

Viszonylag korai példaként a peregrinációjával a főúri tanulmányút és a tanulmányi célú egyetemjárás között álló Haller Gábor (1614–1663)²⁵⁰ említhető, akinek naplója²⁵¹ alapján megállapítható, hogy útjának első két tartósabb állomásán (Oderafrankfurtban, Franekerben) még nem valószínű, hogy gyakorolta volna a vívást. Leidenbe megérkezvén azonban rövidesen – a francia nyelvtanulásának említése mellett – a vívógyakorlatokkal kapcsolatos bejegyzések kerültek naplójába²⁵² és ezek alapján feltételez-

²⁴⁸ KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, 33–34.

²⁴⁹ KRUG-RICHTER, „Von Messern...”, 31–32.

²⁵⁰ SZABÓ András Péter, *Haller Gábor – egy 17. századi erdélyi arisztokrata életpályája*, PhD értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2008, 36.

²⁵¹ HALLER GÁBOR, „Napló (1630–1635)”, in: *Magyar utazási irodalom 15–18. század*, szerk. KOVÁCS Sándor Iván és MONOK István (Budapest Szépirodalmi, 1990).

²⁵² [1631] November 1–3. *Leyda. Kezdettem el az palaestrát tanulni. [...] December [...] 12–28. Leyda. Ettől fogva kezdettem új holnapot az palaestrában.* (430. o.). Vö. HALLER, „Napló...”, 430. *A palaestra*

hetjük, hogy megszakításokkal ugyan, de többé-kevésbé folyamatosan gyakorolta magát.²⁵³ A vívással való kacérkodás leideni tartózkodását végig is kísérhette, hiszen ott tartózkodása harmadik évében is gyakran említi azt naplójában.²⁵⁴ 1634 októberében négy hónapra visszamenően fizetett vívómesterének (akinek nevét sajnos nem említi). Ugyanakkor – mint számos leideni bejegyzése igazolja – egyéb (pl. jogi) tanulmányait is komolyan venni látszott.²⁵⁵ Példája bizonyítja, hogy bár a harmincéves háború idején még a németalföldi városokban is romlott a közbiztonság, és így az önvédelemre való készség is szerepet játszhatott hallgatói körökben a vívás népszerűségében, ugyanakkor a nemesi képzési ideál ösztönző hatását sem zárhatjuk ki még azoknál sem, akik a tudományok iránt is élénk érdeklődést mutattak.

Nem hallgatható el azonban, hogy Haller Gábor az utcán is hasznát vette Leidenben a vívóleckéknek, hiszen naplójában utalásokat találunk ilyen jellegű konfliktusokra is. 1632 decemberében egy ilyen összetűzés miatt²⁵⁶ még a tulajdonképpen másodfokon ítélkező, a város képviselőiből és az intézmény vezetőiből álló *Forum Academicumot* is megjárta egy ügye, amely megegyezéssel vagy felmentéssel zárult.²⁵⁷ Fél évvel később valószínűleg szintén egy korábbi lovagias ügyben általa okozott sebesülésért fizetett kárpótlást.²⁵⁸

A 18 esztendő Szechenyi Zsigmond (1681–1738), a későbbi somogyi főispán, 1699 késő őszen indult külföldi útjára.²⁵⁹ Apja Szechenyi György nem kevesebb, mint négy utazási instrukciót fogalmazott meg, külön-külön az ifjú kíséretével adott nevelőnek és a két *famulus*nak, valamint magának az útrakelő fiúnak is. Ezen utasításokban – születtek legyen azok latin, vagy magyar nyelven – pontos itineráriumot jelölt meg az apa, és azt is leírta, milyen ismeretek megszerzését várja el fiától.²⁶⁰

kifejezést egy egykorú szótár így magyarázza: „*Palestra, Ein fechterey / kampff / ringüg oder fechtplan / kampf blatz. Palestrites, Ein fechter. Palastricus idem. Palestrinus, a, um, Das zum fechten gehörft.*” Vö. Johannes SERRANUS, *Dictionarium Latinogermanicum, Quo Singulae uoces latinae, germanicè simpliciter interpretantur: pro literarum tyronibus ex aliquot nostri temporis autoribus co[m]portatum, & in ordine[m] alphabeticum congestum* (Norimbergae: Petreius, [1538?]), r3. Ezt a megjelölést használja Comenius is: „[...] *est enim palaestra pugilum schola.*” Vö. Comenius és a magyar iskola, *Bibliotheca Comeniana* 7 (Sárospatak, 1999), 174–175.

²⁵³ Ilyen megszakításra utal: „[1632] Július [...] Leyda [...] 12. Kezdettem az német nyelvben exercedlni újólág magamat. Intermittáltam az palaestrában jární.” HALLER, „Napló...”, 433.

²⁵⁴ „[1634] Junius [...] 28. Kezdettem el az palaestrát. „Augustus [...] 14. Vettem egy kardot, mely tölt 25 forintban.” HALLER, „Napló...”, 442. és 443.

²⁵⁵ „October [...] 14. [...] Az pugilnak fizettem 4 holnapig való tanításért 12 tallért. 15. Kezdettem tanulni az törvényben csak magam olvasása által.” HALLER, „Napló...”, 444.

²⁵⁶ „[1632] December [...] 22-23. Leyda. Habui negotium cum quibusdam Belgis. 27-31. Fui citatus coram senatu urbano et academico ob negotium istud cum Belgis ante aliquot dies perpetratum.” HALLER, „Napló...”, 438.

²⁵⁷ SZABÓ, Haller Gábor..., 72.

²⁵⁸ „[1633] Martius 13. Leyda 8. Pugnavi cum quibusdam Belgis.” HALLER, „Napló...”, 436.; [1633] Junius [Adtam a]z megebesített embernek 7 tallért. HALLER, „Napló...”, 438.; SZABÓ, Haller Gábor..., 72.

²⁵⁹ ÖTVÖS, Szechenyi...

²⁶⁰ Szechenyi György instrukciója Henricus Ludovicus Coenenhez, 1699. október 12.: „[...] quibus

A végül alig egy esztendő át fogó külföldi tanulmányút – az utasítások és az utazással kapcsolatban fennmaradt levelek tanúsága szerint – a korabeli európai *Kavaliertourok* mintáját követte, és nagy valószínűség szerint osztrák mintákról vett példát.²⁶¹ Az egyetemeken is oktatott tárgyakból elsősorban a jogi ismeretekben – magántanárok útján – való elmélyülés állt előtérben, egyébként pedig a nemesek számára hasznosnak tekintett gyakorlati tudásszerzésen és készségek elsajátításán nyugodott a hangsúly. Utóbbiak között kapott helyet a „*Lo iskola*” (*equitatio*) mellett a „*fectölés*” (*gladiatio*) is. Már az első hosszabb állomásra, Firenzére is ezt írta elő az atya,²⁶² és ez meg is valósult, igaz a lovaglás fárasztó hatása miatt nehézségekkel.²⁶³ A toszkán nagyvárosban valószínűleg a nemesi akadémiában volt lehetősége Zsigmondak többek között a vívás gyakorlására is.²⁶⁴ Sőt, az utazás későbbi állomásán Rómában is a jogtanulás és az *exercitiumok* nyertek jelentőséget a társadalmi események mellett.²⁶⁵

Széki Teleki Pál (1677–1731) 17. század végi, az oderafrankfurti, franekeri, groninzeni és marburgi egyetemet, de Amszterdamot és Cambridget is érintő többéves

---

expertis sine mora comitem se juribus scribendis legendis, et discendis incumbere faciat, quae siquidem certis horis dicentur, ideo alias iterum horas oportet destinare ut scholasticam equitationem sine periculo tamen practicandam exerceat, ac gladiationem cum commoditate tamen sua etiam discat [...] Ötvös, Széchenyi..., 25.

²⁶¹ Ötvös, Széchenyi..., 18.

²⁶² Széchenyi György instrukciója fiához, Széchenyi Zsigmondhoz. Széplak, 1699. október 15.: „*Sexto Florentiában érkezvén a Just szorgalmatosan irjad, es tanullyad, az Francia, es Olasz nyelvet (Magyarul, dedkül, németül nem beszélvén) mind írnya, olvasni, meghis ertenyi, szollanyi megh tanullyad. Cum tempore a Lo Oskolátis exerceállyad, ugy az Fectölést, Tánzolást, és más hozzád illendő exercitiumokat exerceállyad. Napjában dél előtt vagy utánna egy, két órád lehet mulatságra, a többit tanulásodra fordicsad, s-ne henyély. Kevély ne légy, veszekedést se magatok, se mások között ne indics, söt ha mások kezdenénekis, ott hadd, s-el menny, nagy imaginatiokat, s-persvasiokat magadnak ne csinally, mert avval job ember nem lész, hanem inkább megh alázván magadat nalodnal aláb valónakis, idegen országban lévén, cedály.*” Ötvös, Széchenyi..., 39.

²⁶³ Széchenyi Zsigmond levele Ebergényi Lászlóhoz (sógorához) Firenzéből, 1699. december 22.: „*Mihánt ide érkeztem azonnal az it valo fejedelembhez audentiára mentem, annak utánna az Accademiában hordozotkodtam, a hol mind az lovaglást, fectölést, tánczat, architecturat, nyelvet, de fő képpen az just frequentalom, de nem irom hogy minden nap, mert az lovaglás ugy el bádgyasz, hogy néha az tánczat és nyelvet fébe köl hadnom, mellynek okáért Praefectus Uram nem contentus velem [...]*” Ötvös, Széchenyi..., 43.

²⁶⁴ Közelebbi adatok hiányában nem tudhatjuk, melyik firenzei akadémiáról van szó a fenti levélben, mivel 17. század végén több ilyen intézmény is működhetett a városban, amelyek geneológiáját még nem tártá fel a kutatás. Nagy valószínűség szerint a Strozzi palotában működő, 1689-ban statútumokkal ellátott *Accademia dei Nobiliri*ről lehet szó, amelyben a nemesi *exercitiumok* kaptak nagy szerepet más a nemesek számára méltó tudományok elsajátítása mellett. Vö. Jean BOUTIER, „L’Accademia dei Nobili di Firenze. Sociabilità ed educazione dei giovani nobili negli anni di Cosimo III”, in *La Toscana nell’età di Cosimo III. Atti del convegno* (Pisa-San Domenico di Fiesole, 4-5 giugno 1990), ed. Franco ANGIOLINI e Vieri BECAGLI e Marcello VERGA (Firenze: EDIFIR, 1993), 205–224.

²⁶⁵ Az úti kísérő Toronyi László levele Ebergényi Lászlónak Rómából 1700. június 12-én: „*Rómában a geográphiát el kezdettük az Vrfival, itt leszünk, egy juris doctoris fogh iárnyai hozzánk, hogy sem Siennában mennyünk, tanácsosabb lészen kevés úideigh ha itt maradunk, mind a nyelvet tanulhattya az Vrfi, s mind más exercitiumokat.*” Ötvös, Széchenyi..., 54.

peregrinácója²⁶⁶ során – annak ellenére, hogy komoly tanulmányokat folytatott állomáshelyein – kihasználta az időt a *galant homme*-hoz méltó készségek elsajátítására, illetve tökéletesítésére is. Peregrinációja során – már annak első, oderafrankfurti egyetemi állomásán – szóba kerültek a vívás és táncórák, mint azt Zalányi Boldizsár 1695. októberi, Vér Juditnak szóló levele is igazolja.²⁶⁷ A vívástanulásról maga Teleki Pál is írt az ilyen irányú pénzköltést jóváhagyó anyjának, szólva a diákok közötti párbajokból adódó gyakori veszedelemről is.²⁶⁸ Háromhavi tanulásáról még egy vívómester által kiállított számla is az utókorra maradt.²⁶⁹ Egy Bécsben tartózkodó itáliai tisztelője – kissé talán hízelgő – 1699. májusi leveléből kitűnik, hogy mind a tudományokban, mind a fegyverforgatásban egyforma jártasságot szerzett peregrinációja során.²⁷⁰

A korszellemet tükröző momentum, hogy útja kezdetén anyja az útravalóul adott instrukcióiban óvta az egyetemisták rossz szokásaitól, köztük a fegyveres összetűzésekben való részvételtől is.²⁷¹

²⁶⁶ A 18 évesen útnak induló ifjú 1695 szeptemberében Frankfurtban, 1696 augusztusában Franekerben és Griningenben, 1697 decemberében Marburgban iratkozott be az ottani matrikulákba. Vö. TAR Attila, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákban 1694–1789*, Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 11 (Budapest: ELTE Levéltára, 2004), nr. 319., 2806. BOZZAY Réka és LADÁNYI Sándor, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15 (Budapest: ELTE Levéltára, 2007), nr. 572., 2297.; SZÖGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*, Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 17 (Budapest: ELTE Levéltára, 2011), nr. 2193.

²⁶⁷ „*Itt jóvallyák a Professorok, hogy az Vrfi egy kévéssé a Tánczban gyakorolná magát és a Vitézi mesterségben; ezen az okon, mert minden Nemzetnek teste állása igen maga köntösehez képest vágjon. Azért mivel most le vetette a magyar köntöst az Vrfi és új köntösben öltözött, a testének állásánakis máskeppen kell állani etc. A tánczert egy arany egy holnapig, a Vitézi mesterségért hasonló képpen. Az Vrfi, ideje lévén, meg akarja mind kettőt próbálni, mind az által elsőben consensust vár alázatossan kegldtől.*” Teleki Pál külföldi tanulmányútja: *Levelek, számadások, iratok, 1695–1700*, szerk. FONT Zsuzsa, Fontes Rerum Scholasticarum III. (Szeged: 1989), 31.; *Utazások a régi Európában: Peregrinációs levelek, útleírások és útinaplók (1580–1709)*, szerk. BINDER Pál (Bukarest: Kriterion, 1976), 144–145.

²⁶⁸ 1696. márciusában hivatkozik Enyedi István instrukcióira, mely szerint „[...] az Úrfinak az Lovágias nem használ, az mint ott tanétyiak az fegyverkezést, nem árt, ha egy kévéssé tanullya, hogj abban se legyenn tudatlan. Eszt tanulni nemis haszontalan volt, sött szükséges, mert itt az ember Nemetek között lakik, kikis az embert nem csak szóért, sött egy tekintésért is ki hijjak duellumra. Itt ugyan az Brandeburgumi Territóriumban erőssen megh van tiltva az Duellum, de innét az ember eléb menven, gjakorta az ember el sem kerülheti az veszedelmet, vagj akarja vagj sem, akkor ennek az fegyverzesnek is /:kit Isten ne adjon:/ haszna lehetett volna. Kglđ ez előtteni levelében is aszt írja, az Tancznak békét hadgyak, az fegyverkezés megh lehet. Értven mindaztaltal Kglđ parancsolattyt, ujjolag eszt is felben hadtam mindgyarast.” Teleki Pál külföldi..., 76–77.

²⁶⁹ „*Monsieur le Baron Telecki hat mir, Endes unterschrieben, drey Monat auf meinem Fecht Boden, und dessen Exercitii Schu[l], mit Sieben Thlr Zwanzig Groschen bezahlet, dafür ich danck sage, und denselben gebührend quittire. So geschehen in Franckfurt an der Oder den 14 Martii 1696. Hutrerri Blasius.*” Az iraton Teleki Pál kezével: „*Ao. 1696. 19. Marz. Az Fech Bodenben igj fizettem.*” Vö. Teleki Pál külföldi..., 282. Megjegyezhető, hogy egy néhány hónappal később kelt elismervény szerint Teleki háromhavi táncstanulása valamivel kevesebbe került. Uo., 282., 347.

²⁷⁰ „*Les armes ne vous connoissent pas moins que les lettres, et la plume vous sied si bien en main que l'épée.*” Teleki Pál külföldi..., 263.

²⁷¹ „*Kerüllye a gonosz társaságot. [...] Szokott Pestise azoknak az Nemzeteknek az Academiákban tanuló Iffiak tobzódása, kardoskodása, Generositásnak és Cavalieri névnek színe alatt éjjel nappal valo grassálása,*

A Teleki család ifjú tagjainak peregrinációs hagyományait – többek mellett – a 18. század első harmadában az imént említett Teleki Pál fia, Ádám (1703–1769) és annak unokatestvére, József (1701–1729) folytatták, akik – Teleki Pál tanulmányútjától eltérően – 1722 és 1725 között a korban tipikus nemesi tanulmányúton (*Kavalierstour*) vettek részt, amely egyéb állomások mellett a hallei egyetemen²⁷² és a drezdai udvaron át vezetett. A két ifjú számára az utazáson keresztüli tapasztalatszerzés és nyelvtanulás mellett a vívást is magában foglaló nemesi gyakorlati készségek elsajátítása volt az elsődleges.²⁷³ Nem elhanyagolható azonban, hogy Halléban a jogi és történelmi alapismeretek megszerzésére is hangsúlyt helyeztek.²⁷⁴

Az előbb Bázelen, majd Leidenben a jogi karra beiratkozó, később jelentős közéleti szereplő Teleki József (1738–1796)²⁷⁵ útinaplójából kitűnően a Bázelen – a jogiak mellett matematikai tanulmányokkal – töltött kilenc hónap alatt karddal járt, fegyvere javításáért hajlandó volt magas árat fizetni.²⁷⁶ Azt is megjegyzi, hogy az operába nem lehet karddal belépni. Diáriumból a munkanélküli vívómesterek sanyarú sorsába is bepillantást kaphatunk, hiszen 1759 októberében arról ír, hogy egy koldulni kényszerülőnek alamizsnát adott bázeli tartózkodása alatt.²⁷⁷ 1760 márciusában, még Bázelen

---

latorkodása. De azoktul mint a tüztül jo eleve örizkedgyék, söt ha meg csufolatnékis mértékletes, jámbor erkölcséért a roszt, fajtalan Iffiaktul, azzal ne gondollyon, csak Lelki ismérétének tisztaságát és jo emlékezetet a jóknál tarthassa meg.” Teleki Pál külföldi... 7–8.

²⁷² József 1722 novemberében, Ádám egy évre rá iratkozott be a hallei anyakönyvbe. Vö. TAR, *Magyarország...*, nr. 951., 967.; SZABÓ Miklós és SZÖGI László, *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*, (Marosvásárhely: Mentor, 1998), nr. 4010., 4018.

²⁷³ Arról nincs adat, hogy már Halléban vívtak volna, de Drezdában a választófejedelem és lengyel király udvarában már biztos adatok vannak erről. Mányoki Ádám leveléből kitűnően már ekkor kacérokodtak a katonai pályával és szorgalmasan gyakorolták magukat a nemesi *exercitiumok*ban: „Die beeden jungen Herren Graffen Teleki aus Siebenbürgen [...] sie haben sich resolvirt ein Zeitlang alhier zu verbleiben, umb allerhandt adeliche Exercitien zu erlernen, damitt Ihnen aber nicht so gar viel darauff möchte gehen, haben sie sich entschlossen, bey Seiner Königlichen Majestet von Pohlen als Edel Knaben sich in Diensten zu begeben.” Mányoki Ádám levelei Ráday Pálhoz, 1724. február 14., Drezda. Vö. ZSINDELY Endre, „Mányoki Ádám levelei Ráday Pálhoz”, *Művészettörténeti Értesítő* 3, 2. sz. (1954): 270–276, 272.

²⁷⁴ BÍRÓ Vencel, „Teleki Ádám és Erős Ágost lengyel király”, *Páosztortűz* 23, 11–12. sz. (1937): 242–245, 242.; RÁCZ Emese, „Itten kezdetiben láték más világot, az élet rendiben ékes theátrumot.» Teleki József és Teleki Ádám külföldi tanulmányútja (1722–1725)”, in: *Homo viator. Tanulmányok az irodalom-, nyelv- és kultúratudományok köréből*, szerk. MIHÁLY Vilma-Irén és PAP Levente és PIEDNER Judit és TÁPODI Zsuzsa (Kolozsvár–Sepsiszentgyörgy: Erdélyi Múzeum-Egyesület, RHT Kiadó, 2015), 147–162.; GORDÁN Edina, „Ifj. Teleki József (1701–1729) disszertációgyűjteménye” in: *A „recepta religiók” évszázadai Erdélyben. Egyháztörténeti tanulmányok*, szerk. KOLUMBÁN Vilmos József, Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 25, 132–166 (Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2019), 133–135.

²⁷⁵ F. CSANAK Dóra: *Két korszak határán. Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983).

²⁷⁶ 1759. november 22. „A kardom megaranyozásáért és egyéb rajta való igazításáért adtam 9 fr. 20. gr.” Vö. *Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában (Telek József utazásai 1759–1761)*, szerk. TOLNAI Gábor, Régi magyar próza emlékek 7. (Budapest: Akadémiai, 1987), 279.

²⁷⁷ „Egy szegény fechtirező mester könyörgött az alamizsnáért a francia káplán Chavannes uram által, aki azt mondotta, hogy feleségestől együtt két naptól fogva a szükségesnek miatta éheznek. Adtam én is a többekkel együtt.” *Egy erdélyi gróf...* 75.

vívómestert („*fechtirező mester*”, „*Fechter meister*”) fogadott, hogy legalább ezzel edzésben tartsa magát. A mesternek rendszeresen fizetett is.²⁷⁸ 1760 novemberében Leidenben, majd 1761 márciusában Párizsban új kardot is vásárolt magának,²⁷⁹ vagyis valószínűleg a gyakorlást sem hagyta abba.

A nagy könyvgyűjtő Teleki Sámuel (1739–1822)²⁸⁰ négyéves, Svájcot, Hollandiát és Franciországot is érintő tanulmányútja során (1759–1763)²⁸¹ elsősorban a matematika, a geometria, a fizikai kísérletek, a csillagászat és a jogtudomány iránt érdeklődött. Bázisban – ahol két és fél évig időzött – a nyelv-, a fuvola- és a táncórák mellett vívőleckéket is vett, és – naplója tanúsága szerint – valamennyi gyakorlata közül utóbbit tekintette a leghasznosabbnak.²⁸²

A Göttingenben „cameralis” tudományokra beiratkozott²⁸³ Berzeviczy Gergely (1763–1822)²⁸⁴ 1785-ben amellet, hogy a szokásos négy-hat kollégium helyett hetet vett fel az egyetemen, rendszeresen látogatott hegedű- és vívőleckéket is.²⁸⁵ Tehát választott a gavallérszakok kínálatából is, amelyekről a „nemesi egyetem” *Georgia Augusta* az alapítása óta nevezetes volt.

Összegzés

Hosszas történeti fejtegetéseinkben azt a kérdést igyekeztünk körbejárni, hogy milyen szerepe lehetett a 16–18. században az egyetemet látogató ifjúság életében a „szabályozott” vagy „tanult vívás” elsajátításának, a vívástanulásnak és -tudásnak.

A kora újkori egyetemi diákság és a vívásművészet közötti kapcsolat vizsgálata több szempontból is érdekes lehet.

²⁷⁸ „Mások javaslására fogadtam fechtirező mestert, melyben legfőbb célom a volt, hogy mindennap, egyéb kommióim nem lévén, egy kevés mozgást csináljak magamnak, Ma volt legelőször nálam.” *Egy erdélyi gróf...*, 95., 110. Áprilisban egy hónapra 6 fr.-t fizetett a vívómesternek, majd májusban „[m]egfizettem Fechternek a kardszájamra való csatoltnak csinálásáért 2 fr. 15. gr.” *Uo.*, 287., 288.

²⁷⁹ *Egy erdélyi gróf...*, 302. és 308.

²⁸⁰ *Teleki Sámuel és a Teleki-téka*. szerk. DEÉ NAGY Anikó (Bukarest: Kriterion, 1976); DEÉ NAGY Anikó, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel* (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1997).

²⁸¹ 1760 januárjában iratkozott be a bázeli egyetemre, utána beiratkozás nélkül tartózkodott Utrechtben és Leidenben is. Bázeli beiratkozására vö. HEGYI Ádám és SZÖGI László, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon 1526–1919*, Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 23 (Budapest: ELTE Levéltára, 2016), nr. 163.

²⁸² „*Egy Hindenlang nevű Fechtmeisternél nyolcz holnapokig tanultam fechtirozni, mely is igen szép és nemes exercitium. Az mester is igen jól tanított, maga is derek és híres fechtmeister lévén. Ebben az több exercitiumok között leg többet is proficiáltam.*” *Gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár úti naplója 1759–1763*, sajtó alá rendezte BIÁS István (Maros-Vásárhely: Kossuth-Nyomda, 1908), 49.; DEÉ NAGY, *A könyvtáralapító...*, 27.; *Teleki Sámuel albuma*, közreadja JANKOVICS József (Szeged: JATE Pedagógiai Tanszék, 1991), 6.

²⁸³ *TAR, Magyarországi...*, nr. 704.

²⁸⁴ H. BALÁZS Éva: *Berzeviczy Gergely: a reformpolitikus (1763–1795)* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967).

²⁸⁵ RAB Irén, „»Wir sind alle Brüder und einander gleich«, Adalékok a göttingeni diákok mentalitástörténetéhez, *Keresztény Magvető*, 3–4. sz. (2014): 326–344., 342.

Egyetemtörténeti szempontból a vívás és a többi *exercitiumok* egyetemeken és lovagi akadémiákon való feltűnése és befogadása háttérben tulajdonképpen az a fontos kérdés húzódik meg, hogy mi célt is szolgáltak a kora újkori felsőoktatási intézmények. Megállapítható, hogy a kora újkortól kezdődően már nem pusztán a diákok elméjének csiszolása volt a képzés célja, hanem fontos törekvésként jelent meg egyes hallgatói rétegek tagjai esetében testi készségeik fejlesztése is. Tulajdonképpen azt kell megállapítanunk, hogy a kora újkori Európa felsőiskolai világát nem lehet igazán megérteni és megismerni anélkül, hogy megfelelően értékeljük a számos tánc-, vívó- és lovagló „iskola” jelentőségét, amelyek a 16. század végétől kezdve szinte minden egyetemi városban felbukkantak. Az adott megközelítéstől függ, hogy az ilyen kezdeményezésekhez kapcsolódó hallgatói aktivitást pusztán a diákélet színesítését szolgáló szórakozás és rekreáció területére számúzzuk, és csak ilyen szempontból vizsgáljuk, vagy az *exercitiumok*at a diákok képzését megalapozó ismeretköröknek tekintjük.²⁸⁶ Mindenesetre bizonyos, hogy ezek a készségek a nemes és a gazdag polgárfjak, vagyis a kora újkori elit képzéséhez mindenképpen hozzátartoztak, és nem elhanyagolható szerepet játszottak a Franciaországon és Itálián keresztül vezető a *Grand Tour*ban is.²⁸⁷

A hallgatói mentalitás kora újkori jellemzői között többször említettük, hogy a diákokat még a fiatalok mércéjével mérve is sokszor féktelennek tartották különösen éjszakai kihágásaik miatt. A helyzetet súlyosbította, hogy az általában kívülről jövő diákok akadémiái szabadságukra hivatkozva különleges státuszt vindikáltak maguknak, amely révén a hétköznapi városlakóktól való különállásukat húzták alá. A diákok körében elkövetett, szabályozatlan erőszakhoz kötődő cselekmények, amelyek Európa valamennyi egyetemi városában napirenden voltak, jelentős aggodalommal tölthették el a városi önkormányzatokat és az egyetemek vezetését. Utóbbiak – ragaszkodva az egyetemi polgárok feletti jogszolgáltatási és fegyelmezési hatalmukhoz – bizonyos határokig védernyőt jelenthettek a diákok számára. Ez persze általában nem jelentette azt, hogy az egyetemi tisztviselők nem osztották volna a városiak aggodalmát, és ne tettek volna erőfeszítéseket a diákok kordában tartására. De az egyetemek képviselői éppen a vívóiskolák szocializációs tevékenységét előtérbe állítva hivatkozhattak általában és – az idő előrehaladtával egyre inkább – méltán arra, hogy az utcai diák-perpatvarok során a résztvevők legalábbis civilizáltabban viselkedtek, mint a helyi, a vívás technikáját nem ismerő és a vívásoktatás civilizatórikus hatásában nem részesülő polgárfjak. Érveik szerint a diákok, akik kihíváson alapuló párbajokat vívtak tanúk előtt, kisebb veszélyt jelentettek a közösségre, mint az alkalmi ittas verekedések résztvevői.²⁸⁸ A „tanult vívás” következményeket tompító jellegét – mint fentebb kifejtettük – az eddig feltárt források is megerősítik.

S végül, ami a sporttörténeti vonatkozásokat illeti, a korábban előadottakból kitűnhetett, hogy bizonyos hullámmozgás figyelhető meg a vívás társadalmi jelentőségében,

²⁸⁶ ROODENBURG, „Brains or Brawn?..., 17–18.

²⁸⁷ ROODENBURG, „Brains or Brawn?..., 29.

²⁸⁸ TLUSTY, *The Martial Ethic...*, 167–168.

amely kart karba öltve járt a különböző fegyvertípusok előtérbe kerülésével: az európai vívásművészetben a kora újkor századaiban bizonyos politikai és kulturális változások következtében számos irányváltás, elmozdulás, de ugyanakkor párhuzamosság mutatható ki. A lovagi középkorból származó hosszú pallosokat bevető nemesi tudásból a középkor végére a lakóhelyét megvédeni kész városi polgárságot is érdeklő harcművészet lett, s a régi német-(közép-európai) stílus sokáig egyeduralgónak volt tekinthető, amelyet a nemesség és a polgárság (köztük az egyetemi városok diáksága) együtt tanult a vívómesterektől. Az itáliai és később a francia stílus a 16–17. században eredményesen kiszorította a vágófegyverek által uralt iskolát és egyúttal a vívás művészetét – mintegy elvonva polgári-városi művelőitől – ismét csaknem kizárólag a nemesség, illetve az azt imitáló társadalmi csoportok (köztük hangsúlyosan az egyetemi hallgatóság, illetve a katonatisztek) elfoglaltságává tette.²⁸⁹ Az egyetemi és akadémiai hallgatók szúróvívás iránti érdeklődése kiemelkedő jelentőségű szerepet játszott – nem feledve természetesen a párbaj-jelenség veszélyeit – a vívás „elsportosodásában”, abban hogy a professzionális és az egyetemek által bizonyos értelemben véve bürokratizált oktatás mellett az öncélúság/játékosság, az eredmények bizonyos számszerűsítése, valamint a szabályokon és normákon keresztüli racionalizáció is megjelent a vívás jellemzőjeként.²⁹⁰ Mindenesetre bizonyos, hogy a kora újkori egyetemi diákság századokon keresztül megnyilvánuló érdeklődése nélkül a modern vívósport aligha létezhetne, és így a magyar sporttörténet is szegényebb lenne 37 olimpiai aranyéremmel, amelyet legeredményesebb olimpia sportágunk képviselői a múltban szereztek.

²⁸⁹ SCHLÜRMAN, „Entwicklungslinien...”, 21. és 25.

²⁹⁰ A modern sport jellegzetességei kapcsán vö. Allen GUTTMANN, *Vom Ritual zum Rekord: Das Wesen des modernen Sports* (Schorndorf: Hofmann, 1979).